

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

SSCB'NİN DOĞU AVRUPA (MACARİSTAN VE ÇEKOSLOVAKYA)
MÜDAHALELERİ VE TÜRK KAMUOYU

Yüksek Lisans Tezi

Mert KİP

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

SSCB'NİN DOĞU AVRUPA (MACARİSTAN VE ÇEKOSLOVAKYA)
MÜDAHALELERİ VE TÜRK KAMUOYU

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Mert KİP

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

SSCB'NİN DOĞU AVRUPA (MACARİSTAN VE ÇEKOSLOVAKYA)
MÜDAHALELERİ VE TÜRK KAMUOYU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....(Başkan)
..... (Danışman)
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu tez, SSCB'nin Macaristan ve Çekoslovakya'ya yaptığı askeri müdahaleyi ve bu müdahalenin Türk kamuoyundaki yansımalarını incelemek amacıyla yazılmıştır. Bu amaçla tezin ilk bölümünde SSCB'nin kuruluşundan Macaristan Müdahalesi'ne kadar geçen dönemde Sovyet dış politikası incelenmiş ve Soğuk Savaş döneminin önemli siyasi tarih gelişmeleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde Kruşçev döneminde SSCB dış politikası, Macaristan'daki isyan hareketi ve bastırılma süreci işlenmiş; Türk kamuoyunun bu müdahaleye nasıl tepki verdiği incelenmiştir. Bu araştırma yapılırken dönemin dört önemli gazetesi olan Cumhuriyet, Ulus, Zafer ve Dünya'nın, müdahalenin öncesi ve sonrasını kapsayan birer aylık dönemleri irdelenmiştir. Gazetelerin süreci değerlendirmedeki farklılıkları ve benzerlikleri ele alınmıştır. Son olarak da bahsi geçen dönemde TBMM'de konunun ne şekilde yankı bulduğu ortaya konulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde, Prag Baharı, Brejnev Doktrini ve SSCB müdahalesi anlatılmıştır. Daha sonra, yine müdahaleden önceki ve sonraki günleri kapsayan bir aylık dönemde dört önemli gazetenin ve 1961 Anayasası sonrasında ortaya çıkan Türkiye sosyalist hareketinin olaya bakış açıları irdelenmiş ve Millet Meclisi ve Senato'nun konuya olan ilgisi araştırılmıştır.

Sonuç bölümünde ise Türk kamuoyunun her iki müdahaleye verdiği tepki ve gazete söylemleri karşılaştırılarak, olayların Türkiye'de nasıl yankılandığı açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Macar İsyanı, Prag Baharı, Sovyet Dış Politikası, Soğuk Savaş, Türk Kamuoyu.

ABSTRACT

The aim of writing this thesis is to examine the military intervention of USSR to Hungary and Czechoslovakia and reflections of this intervention on Turkish public opinion. In the first chapter of thesis, Soviet foreign policy during the period between the establishment of USSR to Hungary Intervention is studied and important political history developments of Cold War is explicated for this purpose.

Second chapter discusses the USSR foreign policy, uprising movement in Hungary and repression process of this uprising in Khrushchev period while it examines the reaction of Turkish public opinion to this intervention. While examining, four important newspapers of the time, namely Cumhuriyet, Ulus, Zafer and Dünya, are scrutinized for a period of one month before and one month after the intervention. Differences and resemblances on assessments of these newspapers for the process are issued. Lastly, in what way the issue had impressions on Grand National Assembly of Turkey during the aforementioned time is propounded.

Third and the last chapter narrates Prague Spring, Brezhnev Doctrine and USSR Intervention. Then, the perspectives of four newspapers and Turkish Socialist Movement emerged after 1961 Constitutional Act to the issue again for a period covering the days one month before and after the intervention are scrutinized. Also, the interest of National Assembly and Senate on the issue is examined.

On the conclusion chapter, how these movements have impressions on Turkey are explained by comparing the reactions and newspaper discourses of Turkish public opinion about both interventions.

Keywords: Hungarian Uprising, Prague Spring, Soviet Foreign Policy, Cold War, Turkish Public Opinion

ÖNSÖZ

Çalışmanın tamamlanmasında desteklerini benden esirgemeyen herkese tek teşekkür edemesem de, bazı isimleri anmadan geçemeyeceğim. Başta Burak Sülün ve Özge Özkoç'a katlanılması zor zamanlarımda bana katlandıkları için; canım annem ve babama bana bakmayı değil görmeyi öğrettikleri için; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün genç akademisyenleri Çağla Tağmat, Kadri Unat, Meryem Orakçı ve Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir'e beni yüreklendirdikleri için teşekkür ederim. En büyük minneti ise şüphesiz ki tez danışmanım Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a borçluyum. Baştan sona, teze olan muazzam katkıları için kendisine şükranlarımı sunarım.

**SSCB'NİN DOĞU AVRUPA (MACARİSTAN VE ÇEKOSLOVAKYA)
MÜDAHALELERİ VE TÜRK KAMUOYU**

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYET DIŞ POLİTİKASI VE SOĞUK SAVAŞ

A. Sovyet Dış Politikası (1917-1953)	5
1. Lenin Dönemi Sovyet Dış Politikası (1917-1924)	6
2. Stalin Dönemi Sovyet Dış Politikası (1924-1953)	13
a. Tek Ülkede Sosyalizm ve İkinci Dünya Savaşı Arifesinde Dış Politika (1924-1939)	13
b. Savaş Yıllarında Dış Politika (1939-1945)	19
c. Soğuk Savaş Yıllarında Dış Politika (1945-1953)	23
i. Doğu Avrupa Gelişmeleri	24
ii. Kominform kuruluşu ve Tito-Stalin Anlaşmazlığı	25
iii. COMECON'un Kuruluşu	28
iv. Stalin Döneminin Kısa Bir Değerlendirmesi	28
B. Soğuk Savaş Dönemi Önemli Siyasi Tarih Gelişmeleri	29
1. Winston Churchill ve "Barışın Dayanakları"	32
2. Truman Doktrini	32
3. Marshall Planı	34
4. Mr. X ve "Sovyet Davranışının Kaynakları"	35
5. NATO'nun Kuruluşu	35
6. Kore Savaşı	37
7. Varşova Paktı	38
8. Eisenhower Doktrini	39
9. U-2 Krizi	40
10. Küba Füze Krizi	42

İKİNCİ BÖLÜM
SSCB’NİN MACARİSTAN MÜDAHALESİ VE TÜRK
KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

A. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 20. Kongresi ve Macaristan İsyanı.....	44
1. SBKP 20. Kongresi	45
2. Macaristan İsyanı	48
B. Macaristan İsyanının Türkiye’deki Yansımaları	54
1. Türkiye-SSCB İlişkileri (1953-1956).....	55
2. Türk Basınında Macaristan İsyanı ve SSCB Müdahalesi	57
3. Macaristan İsyanı ve Sovyet Müdahalesi’nin Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Yankıları.....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SSCB’NİN ÇEKOSLOVAKYA MÜDAHALESİ VE TÜRK
KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

A. Prag Baharı ve Brejnev Doktrini	74
1. Prag Baharı	74
2. Brejnev Doktrini	84
A. Prag Baharı’nın Türkiye’deki Yansımaları	87
1. Türkiye-SSCB İlişkileri (1964-1968).....	87
2. Türk Basınında Prag Baharı ve SSCB Müdahalesi	91
3. Türkiye Sosyalist Hareketlerinin Prag Baharı Değerlendirmesi	102
4. Prag Baharı ve Sovyet Müdahalesinin Millet Meclisi ve Senato’daki Yansımaları	108
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	116
ÖZGEÇMİŞ	131

GİRİŞ

Türkiye'de bir kuşak "bu kış komünizm gelecek" sözüyle büyüdü. Bu cümlenin onlarca kez tekrarlanmış olmasındaki amaç şüphesiz ki Türkiye kamuoyunda anti-Sovyet bir dalga yaratmak ve tıpkı 1956'da kurulan Komünizmle Mücadele Derneği gibi özden kopuk bir şekilde, halkı ajite ederek sağ bir mobilizasyon sağlamaktı. Yani bu ifade dış politikada bir taraf olmaya işaret etmekten daha çok, iç politikada kamuoyuna verilen bir mesajdı. Yaratılmaya çalışılan "Sovyet tehdidi" algısı zamanla başarılı oldu ve kamuoyunun zihninde sol ve sosyalizm gibi kelimeler tamamen negatif anlamlar taşımaya başladı.

Kamuoyuna verilen mesajın yanı sıra, sol ve sosyalizm karşıtlığının bu kadar üst düzeyde olması SSCB'nin adeta bir "düşman ülke" olarak nitelendirilmesinin de bir sonucuydu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında izlenen bağımsızlıkçı, dengeli ve milli dış politika aşamalı olarak terk edildi. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından gelen Sovyet talepleri, Türkiye ve SSCB'nin hatalı kriz yönetimiyle birleşti ve en sonunda Demokrat Parti iktidarının "küçük Amerika yaratma süreci" ile taçlanarak, Türkiye'yi 1952'de NATO üyeliğine götürdü. Türkiye NATO'ya üye olması ile birlikte açık bir şekilde "hür dünya"nın yanında yer aldı ve SSCB'yi resmen olmasa da gayri resmi bir düşman olarak görmeye başladı.

Bu tezde incelenen 1956 ve 1968 yıllarında Türk kamuoyunun SSCB müdahalelerine verdiği tepkidir. SSCB'nin müdahaleleri uluslararası hukukun temeli olan "egemenlik" ve "bağımsızlık" kavramlarıyla çelişmekte ve açık bir işgal niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu müdahalelere Türk kamuoyunun verdiği tepki yerinde ve olağandır. Ancak benzer müdahalelerin ABD ya da "hür dünya" mensubu başka bir ülke tarafından yapıldığı durumlarda Türk kamuoyunun büyük kesimi tarafından suskunlukla izleniyor olması, tepkilerin insani olmaktan çok politik olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Tezin başlığında işgal kelimesi yerine müdahale kelimesinin seçilmesi bilinçli bir tercihtir. İşgal kelimesi Türk Dil Kurumu'nda "bir yeri ele geçirme" ya da "bir yeri geçici bir süre için ele geçirme" olarak açıklanmaktadır. Bu tanıma bakıldığında

zaman Sovyet işgali demek hatalı değildir ancak literatürde konu ile ilgili uzun bir siyasi tartışma olduğu için müdahale kelimesi seçilmiş ve bu tartışmadan uzak durulmuştur. Ayrıca “müdahale” kelimesi Ahmet Emin Dağ tarafından hazırlanan Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü'nde "Bir devletin ya da devletler grubunun bir başka devletin iç/dış politikasını etkilemek ve yönlendirmek amacıyla bu devlete yaptığı negatif ve pozitif nitelikli hareketler" olarak tanımlanmıştır. Bu tanım düşünüldüğünde SSCB'nin Macaristan ve Çekoslovakya'da yaptığını, devletlerin iç politikalarını yönlendirmek için girişilen bir hareket, yani müdahale olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Tezin ilk bölümünde Sovyet dış politikası Vladimir İlyiç Lenin ve Joseph Stalin dönemlerinde incelenmiştir. İncelemenin bu kadar geri bir tarihten başlıyor olması, okuyuculara Sovyet dış politikasındaki süreklilikleri ve kırılmaları gösterebilmek açısından önemlidir. Lenin dönemi dış politika algısının Stalin'e ne kadar miras kaldığı ve bu mirasın Kruşçev-Brejnev dönemine ne şekilde yansıdığı ya da yansımadığı incelemeye değer bir nokta olarak görülmüştür. Bu inceleme yapılırken Ekim Devrimi'nin teorik ve pratik önderlerinden olan Vladimir İlyiç Lenin, Joseph Stalin ve Lev Troçki gibi isimlerin çalışmaları ve söylemleri kullanılmıştır. Buna ek olarak, ilgili döneme dair yazılmış önemli eserlerden de yardımcı kaynak olarak yararlanılmıştır. Bu bölümde Sovyet dış politikasını yaratan ekonomik koşullar ve özellikle Yeni Ekonomi Politikası (NEP: Novoya Ekonomiçeskaya Politika) üzerinde durulmuştur. Dünya üzerindeki mevcut ekonomik anlayıştan daha farklı bir iddiayla kurulmuş olan SSCB'nin politik eylemlerine yön vermesinde ekonomik koşulların ne derecede belirleyici olduğu incelenmiştir. Yine ilk bölümde Macaristan ve Çekoslovakya müdahalesine giden süreçte Soğuk Savaş'ın kritik olaylarına değinilmiş ve sonraki bölümler için bir altyapı sağlanmıştır. Bu incelemede Soğuk Savaş döneminin on temel olayı seçilmiş ve bu olaylar Türkçe ve İngilizce kaynaklar üzerinden anlatılmıştır.

İkinci bölümün başlangıcında Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP)'nin 20. Kongresi, Sovyet belgelerinin derlendiği Türkçe ve İngilizce kaynaklar üzerinden aktarılmıştır. SSCB'nin Macaristan müdahalesinin, Sovyet dış politikasında teorik olarak bir kırılma yarattığı düşünülen bu kongrenin ardından gerçekleşmiş olması

dikkate değer bir noktadır ve teorik kararlarla pratik eylemlerin her zaman örtüşmediğinin bir göstergesidir.

Sovyet müdahalesi öncesinde Macaristan'da görülen hareketlilik ve Sovyet tipi dışında bir sosyalizm arayışı son derece ilgi çekicidir. Son bölümde incelenen Prag Baharı'na benzer biçimde, Macarların Sovyet çizgisini revizyon çabaları SSCB tanklarının altında kalmıştır.

SSCB'nin Macaristan müdahalesi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yankı uyandırmıştır. Müdahaleye Türk kamuoyunun verdiği tepkinin araştırıldığı dönemde, öncelikle Türkiye-SSCB ilişkileri anlatılmıştır. Bu bölümde, Stalin'in öldüğü tarih olan 1953 ve Macaristan müdahalesini kapsayan 1956 yılları arası seçilmiştir. Temel olarak Kruşçev iktidarının kurulduğu bu süreçte, Türkiye ve SSCB arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerin Stalin dönemine oranla iyiye gittiği tespit edilmiştir. Ancak bu düzelmeye iki ülke arasındaki potansiyel düşünüldüğünde bir hayli düşük olduğu gözlemlenmiştir. İki ülkenin ilişkilerinin düşük yoğunluklu olarak seyretmesinin altında yatan politik nedenler de yine aynı bölümde anlatılmıştır.

Türkiye-SSCB ilişkilerinin ardından Türk basınının müdahaleye verdiği tepki incelenmiştir. Bu incelemede esas olarak dört önemli gazete (Cumhuriyet, Ulus, Zafer ve Dünya) seçilmiştir. Zafer ve Ulus gazeteleri iktidar ve muhalefet partisinin gayri resmi yayın organları niteliğinde oldukları için; Cumhuriyet ve Dünya gazeteleri de tarihsel önemlerinden dolayı tercih edilmiştir. Müdahalenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde uyandırdığı yankı ise hem gazeteler hem de TBMM Tutanakları incelenerek ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın son bölümünde Prag Baharı, Brejnev Doktrini ve SSCB müdahalesinin Türk kamuoyundaki yansımaları, ikinci bölümde tercih edilen yöntem ve benzer kaynaklar üzerinden aktarılmıştır. Macar İsyanı ve Prag Baharı konusunda Türkçe kaynakların yetersiz oluşundan dolayı, bu bölümlerde İngilizce kaynaklara ağırlık verilmiştir.

SSCB'nin Çekoslovakya müdahalesi ardından ilan edilen Brejnev Doktrini, Sovyet dış politikasının, blok içi ülkelere yönelik yeni biçimini görebilmek açısından çok önemlidir. Hem Macaristan hem de Çekoslovakya müdahalesinin gerekçesi olarak görülebilecek Doktrin'in, SSCB eylemlerine "meşruluk" sağladığı düşünülse de, bu meşruiyet Sovyet sınırlarını aşamamıştır.

Son bölümde, ikinci bölümden farklı olarak, Türkiye'de 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamında doğma ve gelişme imkânı bulan Türkiye sosyalist hareketlerinin de müdahaleye bakış açısı aktarılmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de monoblok bir yapıda bulunmayan sosyalist hareketlerin müdahaleyi değerlendirmeleri de birbirinden farklı olmuştur. Ancak ilgili bölüm incelendiğinde görülecektir ki, birkaç istisna dışında Türk sosyalistleri de SSCB müdahalelerinin karşısında durmaktadır.

Macaristan ve Çekoslovakya'da yaşananlar, olayların tarafları açısından farklı Őekillerde değerlendirilmiştir. lke halkları ve "hür dünya" tarafından özgürlük hareketleri olarak adlandırılan süreçler, SSCB tarafından revizyonizm¹ olarak görülmüş ve kaba kuvvetle bastırılmıştır. Buna rağmen, tek biçimli "reel sosyalizme" alternatif olabilmesi için, kısa süreli bu tecrübelerin önemi büyüktür.

¹ Revizyonizm kelimesi, Marksist literatürün büyük bir çoğunluğuna göre olumsuz bir anlam taşımakta ve sosyalizmden geri dönmeyi amaçlayan hareketler için kullanılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYET DIŞ POLİTİKASI VE SOĞUK SAVAŞ

A. Sovyet Dış Politikası (1917-1953)

Birçok Avrupa ülkesine göre geç ve ani bir endüstrileşme yaşayan Çarlık Rusya'da, halkın bu süreç altında ezilmesi, beraberinde toplumsal bir hareketlilik yarattı. Tahminlerin ve o güne kadar yazılan Marksist eserlerin tersine, sosyalist devrimin ayak sesi, gelişmiş bir Avrupa ülkesinden değil, köylülüğü tasfiye edememiş ve kapitalistleşmemiş Rusya'dan yükseliyordu. Köylerde ve kentlerde yaşayan halkın ekonomik sıkıntıları ve bu sıkıntıların doğurduğu ayaklanma ilk olarak 1905 yılında kendisini gösterdi. 9 Ocak 1905 tarihinde işçiler kendiliğinden yükselen taleplerini Çar'a sunmak için St. Petersburg'a yürüdüler. Çar ya da rejim karşıtı olmayan bu hareket, Çarlık askerlerinin müdahalesi sonucunda, 200 işçinin hayatını kaybetmesine neden oldu.² Tarihe “kanlı pazar” olarak geçen bu olaydan sonra işçiler Çarlık rejimine olan güvenlerini kaybederek sosyalistlere yakınlaşmaya başladı. Ekim Devrimi'nin önderi Viladimir İlyiç Lenin, bu süreçte köylülüğün desteğini almanın ve onları da devrimci bir kuvvet olarak görmenin zorunlu olduğunu anladı. 1905 sonrasında İşçi Temsilcileri Sovyeti (Meclisi) adında bir işçi birliği oluşturuldu.³ Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'(RSDİP)'nin yükselişi ve halkla yakın bir temas kurması da aynı döneme denk geldi.

Çarlık Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na katılması başlangıçta Rus halkı tarafından olumlu karşılanırsa da, savaşın getirdiği ekonomik baskılar ve özellikle yiyecek sıkıntısı kentlerde ve köylerde yaşayan halkta ciddi bir ayaklanmaya neden oldu. Yükselen halk ayaklanmasını doğru biçimde yönlendirmeyi başaran RSDİP'nin de çabalarıyla 1917 yılında Çarlık rejimi yıkıldı.⁴

² Geoffrey Hosking, **Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 501.

³ **a.g.e.**, s. 502.

⁴ **a.g.e.**, s. 532-537.

Ekim Devrimi'nin lideri Viladimir İlyiç Lenin 8 Kasım 1917'den öldüğü gün 21 Ocak 1924'e kadar devletin lideri oldu. Bu süreç içerisinde Dışişleri Komiserliği görevini Lev Troçki ve Georgiy Çiçerin yürüttü. Troçki 1917'de başladığı görevini 1918 Kasımı'na kadar devam ettirirken, Çiçerin 1918'de oturduğu Dışişleri Komiserliği koltuğunda 1930 yılına kadar kaldı.

Buradan da anlaşılacağı gibi, Çiçerin hem Lenin hem de Stalin döneminde görev yaptı. Dolayısıyla Stalin döneminin (1924-1953) ilk Dışişleri Komiseri de kendisidir. Çiçerin'in bu görevden ayrılmasının ardından, 1939'a kadar Dışişleri Komiserliği görevini Maksim Litvinov yürüttü. Litvinov'dan sonraki Dışişleri Komiseri ise 1939-1949 yılları arasında görev yapan Vyaçeslav Molotov'dur. Stalin döneminin son Dışişleri Bakanı ise 1949-1953 yılları arasında görev yapan Andrey Vişinskiy'dir.

Stalin'in ölümünün ardından Kruşçev'in iktidarı eline almasına kadar geçen sürede bir geçiş ismi olan Georgiy Melenkov döneminin Dışişleri Bakanı yeniden Molotov oldu. Molotov 1953'te ikinci kez oturduğu Dışişleri Bakanlığı koltuğunda 1956 yılına kadar kaldı. Haziran 1956-Şubat 1957 arasında Dışişleri Bakanlığı görevini Dimitri Şepilov yürüttü. Şepilov'dan sonra ise 1985'e kadar, yani 28 yılı aşkın bir süre, Dışişleri Bakanlığı görevi Andrey Gromiko'ya emanet edildi. Gromiko hem Kruşçev hem de Brejnev döneminde kesintisiz bir biçimde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüttü.⁵

1. Lenin Dönemi Sovyet Dış Politikası (1917-1924)

Ekim Devrimi sadece Rusya'nın iç siyasi yapısını değiştirmekle kalmadı; dünya dengelerinde ve uluslararası sistemde de köklü değişiklikler yaşanmasına neden oldu. Devrimin önderleri, devrimin korunması ve bir dünya devrimine dönüşebilmesi için kapitalist ülkelerle büyük bir mücadeleye giriştiler. Bu noktada da

⁵ Joseph Nogee, Robert Donaldson (ed.), **Soviet Foreign Policy: Since World War II**, Pergaman Press, New York, 1985, s. 53-55.

kapitalist dünyanın sosyalist devrimlerle dönüştürülmesi yolunun tek yol olduğu ifade edildi.⁶

Ekim Devrimin hemen öncesinde, 1917 Mayısı'nda mevcut iktidarın dış politika anlayışını eleştirerek, Birinci Dünya Savaşı'nı "kapitalist ganimetlerin paylaşılması için yapılan emperyalist bir savaş" olarak gördüğünü açıkladı.⁷ Bu algının bir tezahürü olarak, devrim sonrasında, Çarlık arşivlerini hemen açan ve tüm gizli anlaşmaları yayımlanlayan Sovyetler, 3 Mart 1918'de de Brest Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak Savaş'tan çekildi.⁸ Gizli anlaşmaların yayımlanmasıyla birlikte dönemin Dışişleri Komiseri Lev Troçki, önemli bir açıklama yaptı ve Sovyetler için tek bir antlaşma olduğunu, onun da "yazılı olmayan, proletaryanın uluslararası dayanışması anlaşması" olduğunu söyledi.⁹

Ekim Devrimi'nin, daha kapsamlı bir biçimde düşünecek olursak Marksist-Leninist teorinin, devrim anlayışı evrensel bir iddiaya sahipti. Uluslararası bir devrim ile tüm dünya ülkelerinde sosyalizmin iktidara geleceği iddiasını taşıyan bu teori pratikte, Lenin'in ifadesiyle birden ve hızla gerçekleşmeyebilirdi. Lenin, 1916 yılında "Proletarya Devriminin Askeri Programı" isimli yazısında şunu dile getirdi:

"Sosyalizmin tek bir ülkede zaferi, bir çırpıda genellikle bütün savaşları ortadan kaldırmaz. Tersine, bu savaşları öngörür. Kapitalizmin gelişmesi, farklı ülkelerde hiç de düzenli olmayan bir biçimde yürümektedir. Meta üretimi koşullarında başka türlü de olamaz. Bundan da reddedilemez bir biçimde şu çıkıyor ki, sosyalizm bütün ülkelerde aynı anda zafere ulaşamaz. Önce bir ya da birkaç ülkede zafere ulaşacak, ötekiler bir süre burjuva ya da burjuva-öncesi dönemde kalacaklardır."¹⁰

⁶ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihininden Kesitler 1789-1980**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 252-253.

⁷ Vladimir Ilyiç Lenin, **Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi**, Eriş Yayınları, 2007, s. 33-34.

⁸ Lee, **a.g.e.**, s. 253.

⁹ E.H. Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923 Cilt 3**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 23.

¹⁰ Vladimir Ilyiç Lenin, **Sosyalizm ve Savaş: Rus Sosyaldemokrat İşçi Partisi'nin Savaşa Karşı Tutumu**, Sol Yayınları, Ankara, 1980, s. 61.

Bu anlayış uluslararası bir sosyalist devrim yaşanana kadar "barış içinde birarada yaşama" durumunu ortaya çıkarttı. Şüphesiz ki Lenin, Sovyetler'in uzun bir süre boyunca emperyalist devletlerin olduğu bir dünyada ayakta kalamayacağını bilmekteydi; ancak kendi devletinin ayakta kalmasını sağlamak ve uluslararası tecrite son verebilmek için bir şeyler de yapmak zorundaydı. Bu ikilik Ekim Devrimi'nin belki de dış politika alanındaki en büyük açmazlarından biriydi. Dolayısıyla, kapitalist dünya ile belirli ilkeler çerçevesinde bir ilişki kurulması kaçınılmazdı. İlişkilerin kurulabilmesi için Sovyetler'in birtakım fedakarlıklara da hazır olduğu 1919 yılında Çiçerin tarafından şöyle belirtildi:

"İngiltere ile Rusya'nın rejimleri arasındaki derin farklara rağmen aralarında ilişki kurulması gayet mümkündür. İngiliz müşteri ve satıcı bize ne kadar gerekiyorsa, biz de onlara o kadar gerekliyiz. Barışı ve ülkemizi kalkındırmayı arzulamakla kalmıyor, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerden gelecek ekonomik yardımlara daha çok ihtiyaç duyuyoruz."¹¹

1917 yılında Dışişleri Komiserliği'ne "dünya devrimci hareketinin ihtiyaçlarının karşılanması için" yeni fonlar verildi ve Komiserliğe devrimi yaymak amacıyla "Uluslararası Propoganda Bölümü" eklendi.¹²

Bu süreç içerisinde kapitalist dünyanın Sovyetler'e bakışı çok da iç açıcı değildi. Şüphesiz ki, Lenin devrimin yayılmasını amaçlıyordu; ancak öncelikli amacı devrimin ayakta kalabilmesiydi. Devlet ayakta kalmazsa, uluslararası bir devrim ihtimali de imkansızdı. Bu bilinçle üçüncü bir Enternasyonal'in¹³ gerekli olduğuna karar verildi ve Mart 1919'da çeşitli ülkelerin komünist partilerinin katılımı ile Moskova'da I. Komünist Enternasyonal (Komintern) kuruldu.¹⁴

1 Mayıs 1919'da yayımlanan Komintern bildirisinde Almanya, Türkiye, Avusturya, Çekoslovakya, Fransa, İtalya, İngiltere, ABD, Japonya, Hollanda ve

¹¹ Carr, **a.g.e.**, s. 147.

¹² Umut Bekcan, "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, No:4, 2013, s. 77.

¹³ I. Enternasyonal 1864-1867 yıllarında; II. Enternasyonal ise 1889-1916 yılları arasında faaliyet göstermiştir.

¹⁴ SBKP (B) Merkez Komitesi, **Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi**, Proleter Devrimci Aydınlik Yayınları, Ankara, 1970, s.274.

İsviçre'deki sosyalist ya da antiemperyalist nitelikli hareketlerden övgüyle sözedildi ve bu ülkelerde işçilerin ayakta olduğunu belirtildi.¹⁵

Komintern'in çalışmaları sürerken, Sovyetler bir yandan da kapitalist dünya ile ilişkilerini normalleştirmeye çalıştı. Bunun doğal bir sonucu olarak, dış politika algısı dünya devriminden ziyade kendi devrimlerini ve ulusal çıkarlarını korumaya kaydı, nesnel şartlar Sovyetleri kaçınılmaz olarak buna zorladı. Tüm bu zorlukların ortasında Nisan 1920'de ABD, İngiltere ve Fransa tarafından desteklenen Polonya ordusunun Sovyet topraklarına saldırısıyla Varşova önlerinde yaşanan bozgun durumu daha da zorlaştırdı. Yaşanan bu yenilginin ardından, 12 Ekim 1920'de yapılan ateşkesle Sovyetler'in dünya devrimi rüyası suya düştü ve dış politika bir kez daha diplomatik ve siyasi manevralarla yürütülebilen bir siyaset biçimini halini aldı.¹⁶

1918'de başlayan İç Savaş'ın Bolşevikler lehine sonuçlanması ile Ekim Devrimi bir kez daha tescillenerek ayakta kalabilmeyi başardı. Bu önemsenmeyecek bir durum değildi. İç Savaş'ın kazanılması, hem Sovyetler hem de dünya sosyalist hareketi için büyük bir başarıydı. Polonya'ya verilen topraklar, yakın gelecekte doğacak bir Polonya Sovyeti'nin sınırları önemsizleştireceği düşüncesiyle telafi edildi.¹⁷

8 Mart 1921'de Rusya Komünist (bolşevik) Partisi (RK(b)P)'nin X. Kongresi toplandı ve Yeni Ekonomi Politikası (NEP: Novoya Ekonomiçeskaya Politika) onaylandı.¹⁸ Artık savaş durumunun sona erdiği ve ürün fazlasına el koymak yerine aynı bir vergilendirmenin gerekliliği kabul edildi. Vergi tutarını aşan bütün ürün fazlası tamamen üreticinin (köylülerin) isteğine bırakılacak ve üreticiler isterlerse bu fazlayı satabileceklerdi. Lenin Kongre'de yaptığı konuşmada, ticaret özgürlüğünün ilk başta ülkede kapitalizmi canlandırabileceğini söyledi. Fakat bu durumda karşı-devrimci bir tavır olmadığını belirterek, belli bir ticaret özgürlüğünün köylüleri daha

¹⁵ Robert Lansing, "Bolshevist Program of World Revolution", **Memorandum on Certain Aspect of the Bolshevist Movement in Russia**, Government Printing Office, Washington, 1919, s. 21.

¹⁶ Carr, **a.g.e.**, s. 255.

¹⁷ Carr, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁸ SBKP (B) Merkez Komitesi, **a.g.e.**, s. 300.

fazla üretime teşvik edeceğini ve tarımda daha hızlı bir gelişme olacağını dile getirdi.¹⁹

Lenin, NEP ile yaratılacak canlanmanın etkisiyle sanayinin gelişeceğini ve sosyalist ekonominin inşa edileceğini iddia etti. I. Dünya Savaşı ve İç Savaş'ın ardından erozyona uğramış bir ekonomiyi canlandırmak amacıyla yapılan bu taktiksel hareket, ekonomik büyümeyi ve canlanmayı sağlamayı başardı.

Parti'nin²⁰ bu kararı ve uygulaması ile ilgili süreç sırasında ve sonrasında dünya sosyalist hareketlerinden ciddi eleştiriler de yöneldi. Bu eleştiriler alınan kararın bir geri dönüş olduğunu söylemeye kadar vardı, ancak geriye dönüp bakıldığında anlaşılmaktadır ki, bu taktiksel "geri adım" Sovyet ekonomisini canlandırdı ve sosyalizmin inşasına giden süreci kolaylaştırdı. 1920 yılında endüstriyel üretim 1913 yılındakinin %15'i seviyesindeyken, 1921'de %43'üne yükseldi.²¹

SBKP (B)'nin yayımladığı Parti Tarihi'nde NEP ile atılan "geri adım" şöyle ifade edildi:

"...geri çekilmeden geri çekilmeye fark vardır. Bir partinin ya da bir ordunun yenilgiye uğradığı için geri çekilmesi gereken zamanlar olabilir. Böyle durumlarda, ordu ya da parti, kendi varlığını ve saflarını yeni savaşlar için korumak amacıyla geri çekilir. NEP kabul edildiği zaman Lenin'in önerdiği geri çekilme böyle bir geri çekilme değildi, çünkü Parti yenilgiye ve bozguna uğramak bir yana, tam tersine İç Savaş sırasında dış müdahalecileri ve Beyaz Muhafızları bozguna uğratmıştı. Ne var ki, muzaffer bir parti ya da ordunun, gerisinde yeterince güçlü bir üs kurmadan çok ileri gittiği zamanlar da olabilir. Bu, ortaya ciddi bir tehlike çıkarır. Üssüyle bağı koparmamak için tecrübeli bir parti ya da ordu bütün ihtiyaçlarını sağlamak ve ondan

¹⁹ a.g.e., s. 303.

²⁰ "Parti" ile ifade edilmeye çalışılan, Rusya Komünist (bolşevik) Partisi'dir. Ancak bu isim parti tarihi boyunca aynı biçimde kalmamıştır. 1898'de "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi" (RSDİP) adıyla kurulmuş, 1918'de "Rusya Komünist (bolşevik) Partisi" (RK(b)P), 1925'te "Sovyetler Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi" (SBK(b)P) adını almış olan parti, 1952 tarihli XIX. Kongre ile "Sovyetler Birliği Komünist Partisi" haline dönüşmüştür. (Erel Tellal, RSDİP'den RFKP'ye Kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.158)

²¹ Richard Sakwa, **Soviet Politics in Perspective**, Routledge, London, 1998, s. 24.

sonra daha kararlı ve başarıdan emin bir şekilde saldırıya geçebilmek için biraz geri kalmayı, üssüne daha fazla yakınlaşmayı ve üssüyle daha sağlam bağlar kurmayı gerekli bulur. Lenin'in Yeni İktisadi Politikası ile gerçekleştirdiği geri çekilme bu türden geçici bir geri çekilmeydi."²²

NEP'in kaçınılmaz bir sonucu olarak dış politikada da birtakım gelişmeler yaşandı. 10 Nisan-19 Mayıs 1922 tarihleri arasında İtalya'da, dünya ekonomisinin gidişatının tartışıldığı Cenova Konferansı'na, Sovyetler ve Versay Antlaşması ile yalnızlaştırılan Almanya da katıldı. Lenin, 1922'de düzenlenen XI. Kongre'de Cenova'ya komünist olarak değil, tüccar olarak gideceklerini vurguladı.²³

Çiçerin'in Cenova Konferansı'ndaki açıklamalarına bakıldığında, durumun tam da Lenin'in dile getirdiği gibi olduğu anlaşıldı. Çiçerin "barış içinde birarada yaşama" çerçevesinde uluslararası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin gerekli olduğunu, tüm devletlerle ve onların ticari-sanayi çevreleriyle eşit ve tam tanınma temelinde iş ilişkileri için konferansta olduklarını vurguladı. Silahsızlanmanın önemine değinen Çiçerin, tüm ülkelerin ordularında ve silahlarında azaltılmaya gidilmesi, zehirli gazların kullanımının yasaklanması ve tüm halklara kaderlerini tayin hakkının tanınması için bir kongre düzenlenmesini teklif ettiyse de, bu öneri İngiltere ve Fransa tarafından reddedildi. Konferansın sonunda Sovyetler kendisine zorlama ve dayatma ile herhangi bir anlaşma imzalatılamayacağını belirtti.²⁴

Cenova Konferansı'nın dolaylı tek başarısının 16 Nisan 1922'de Sovyetler'le Almanya arasında imzalanan Rapallo Antlaşması olduğunu söylemek mümkündür.

²² SBKP (B) Merkez Komitesi, **a.g.e.**, s. 304.

²³ "Cenova'ya komünistler olarak değil de tüccarlar olarak gideceğimizi söylemek gereksiz. Pazarlık yapmalıyız ve pazarlık yapmalıyız. Biz kendi yararımıza, onlar da kendi yararlarına bir pazarlık istegindeler. Tartışmanın yönünü az da olsa belirleyecek olan diplomatlarımızın becerisidir. Madem ki Cenova'ya tüccarlar olarak gidiyoruz, öyleyse sorunu savaş yoluyla çözmeye hevesli gruplarla mı yoksa komünist bakış açısıyla yöneltilen en ufak eleştiriyi kabul etmeyen en berbat pasifizme eğilimli gruplarla mı pazarlık yapacağımız kesinlikle önemli bir noktadır. Bu ayrımı kavrayamamış olup (taktiklerini bu doğrultuda belirleyip) pratik amaçlarına ulaşamayan, gerçekten kötü bir tüccardır. Cenova'ya, ticaretimizi büyütme ve en geniş ölçekte gelişimini sağlayacak en iyi koşulları yaratma amacıyla gidiyoruz. Fakat Cenova Konferansı'nın başarısı konusunda güvence veremeyiz. Bu anlamda herhangi bir güvence vermek hem gülünç hem de saçma olur. Yine de, Cenova Konferansı'na ilişkin olasılıklar şu an en sağduyulu ve öngörülü biçimde değerlendirdiğimizde amacımıza ulaşacağımızı şimdiden söylemenin abartı olmayacağını düşünüyorum" (Vladimir İlyiç Lenin, **Lenin'in Son Kavgası Konuşmalar ve Yazılar 1922-23**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, s. 27-28.)

²⁴ Bekcan, **a.g.m.**, s. 89.

Bu antlaşma ile taraflar Brest Litovsk Antlaşması hükümlerinden doğan taleplerinden karşılıklı olarak vazgeçtiler ve bir bakıma Versay Düzeni'ne bir darbe vurmuş oldular.²⁵

NEP'in sonuçları olarak görebileceğimiz birtakım diplomatik ilişkilerin yanında, Sovyetler ezilen halklarla da ilişkilerini kesmedi. Aksine bu ilişkiler daha da yükselen bir rotada ilerledi. 1920 yılında düzenlenen III. Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nde anti-emperyalist nitelikteki ulusal hareketlerin, sosyalist bir amaç gütmese de destekleneceği kararının alınmasına paralel olarak, Anadolu'daki devrimci hareket ile temaslar kuruldu, ekonomik yardımlar yapıldı ve 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması olarak bilinen Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzlandı. Antlaşma ile, Türkiye'nin Mısak-ı Milli'si tanındı (Madde 1) ve Çarlık Rusya'ya olan borçlar silindi (Madde 6); üstelik Sovyetler, bu antlaşma ile belirlenen Türkiye'nin doğu sınırlarını (Madde 2), diğer Kafkas cumhuriyetlerine tanıtmayı da yükümlendi (Madde 15).²⁶

Aynı gün Sovyetler, İngiltere ile bir antlaşma imzalayarak, ticaretin ve borçların düzenlenmesini sağladı. Bundan daha önemlisi, İngiltere'nin Sovyetleri *de facto*²⁷ tanıması gerçekleşmiş oldu.²⁸

Sovyetler'in Türkiye ve İngiltere ile aynı gün antlaşma yapması bir tesadüf değildi. Sovyetler, Türkiye ile yaptığı antlaşma ile mazlum milletlere, 1920 Bakü Kongresi'nden (I. Doğu Halkları Kurultayı) sonra ikinci bir mesaj gönderdi. İngiltere ile yaptığı ticari antlaşma ile de kapitalist Batı ile ilişkilerin kesilmeyeceği, aksine tarafların çıkarları ve NEP ekseninde bir diplomatik ve ekonomik ilişki kurulacağı ilan edildi.

²⁵ Henry Kissenger, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 240.

²⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 32-38.

²⁷ De facto, fiili demektir. Bir olay ya da yapı için de facto terimi kullanıldığında, hukuki ya da yasal olmaktan ziyade, fiilen o anda var olan durum anlaşılır. (Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 131)

²⁸ Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 161.

Lenin'in 24 Mayıs 1922'de beyin kanaması geçirmesinden, 21 Ocak 1924'te ölümüne kadar geçen süreçte dış politikayı Çiçerin ve Troçki birlikte yürüttü ve tabii ki Lenin sonrası döneme adını büyük harflerle yazdıracak olan Josef Stalin'in yükselişi de bu dönemde başladı.

2. Stalin Dönemi Sovyet Dış Politikası (1924-1953)

Stalin 1922'de parti içi en yüksek makam olan Genel Sekreterlik koltuğuna oturdu.²⁹ Ancak bu Genel Sekreterlik konumu, Lenin ölene kadar resmi bir liderlik anlamına gelmedi. 1924'ten 1953'e kadar süren bu 29 yıllık iktidar, SSCB'nin ekonomik inşasının devam ettiği savaş öncesi dönemi, II. Dünya Savaşı'nı ve Soğuk Savaş yıllarını kapsamaktadır.

a. Tek Ülkede Sosyalizm ve İkinci Dünya Savaşı Arifesinde Dış Politika (1924-1939)

Stalin 1928 yılına kadar NEP ekseninde bir dış politika yürütmeye devam etti. Lenin döneminden³⁰ devralınan bu politikanın başarısı ile Sovyetler, 1924 yılında birçok kapitalist devlet tarafından *de jure* olarak tanındı. 2 Şubat 1924'te İngiltere SSCB'yi "eski Rus İmparatorluğu topraklarındaki resmi hükümet" olarak tanıdı. 7 Şubat 1924'te İtalya'nın da SSCB'yi tanımamasının ardından, Norveç, Avusturya, İsveç, Yunanistan ve Danimarka ile de diplomatik ilişkiler kuruldu. 31 Mayıs 1924'te Çin, 28 Ekim 1924'te de Fransa SSCB'yi tanıdı.³¹ Tüm bu tanımalardan önce, 30 Ocak 1924'te Çiçerin Le Temps gazetesine verdiği mülakatta SSCB'nin Batılı devletlerce tanınmasına ilişkin bakışını özetler gibidir:

“Birçoğu boş yere, bizim bir şekilde uluslararası bir seviyeye yükselme ihtiyacı duyduğumuzu düşünüyor. Uluslararası seviyeye ihtiyacımız yok. Etiketle ilgilenmiyoruz. Resmi olarak tanınma, bizi sadece ekonomik bağlantılarımızın

²⁹ Moshe Lewin, **Sovyet Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 29.

³⁰ Stalin dönemini Lenin döneminden ayıran en önemli atılım zengin köylülüğün yok edilmesi ve tarımdaki büyük kolektifleştirme hamlesidir. Ekim Devrimi sonrasında ikinci büyük devrim olarak kabul edilen bu kolektifleştirmenin sosyalizmin inşasındaki büyük etkisi, Sovyet dış politikasının temel ilkelerinin anlatıldığı bu tezde yer verilemeyecek kadar geniş ve başlı başına bir araştırma konusudur.

³¹ Bekcan, **a.g.m.**, s. 91-92.

kolaylaşmasını sağlayan teknik ve pratik bir adım olarak ilgilendiriyor (...) Bizim barış politikamız yaratıcı bir politikadır. Halkımıza Sovyet cumhuriyetinin barış demek olduğunu söylüyoruz. Barış sadece üretici güçlerimizin kalkınması için değildir, ayrıca bizim üretimimizin ayrılmaz bir parçası olan dünya üretiminin kalkınması içindir (...) (Lenin) üretici güçlerimizin kalkınması için ülkede yeni ekonomi politikasını yürürlüğe koyarken, dış ilişkilerde de yabancı sermayeyle ekonomik işbirliği anlayışı ve kölece dayatmalar yerine karşılıklı fayda ve memnuniyet üzerine kurulu anlaşmalar yapılması ilkesiyle hareket etmiştir. Bu Lenin'in programımızda hep yer alacak temel fikirlerinden biridir."³²

Kapitalist merkezler tarafından tanınma başarılarının yanı sıra, bambaşka bir tartışma bundan sonra iç ve dış politikaya yön verecek gibidir. Bu tartışma, tarafları Stalin ve Troçki olan, "tek ülkede sosyalizm" in mümkün olup olmadığına ilişkindir.

Tarafların tezlerini incelemeye başlarken Bertolt Brecht'in "Me-Ti Tarihte Diyalektik" ismiyle Türkçe'ye çevrilmiş olan kitabında Troçki ve Stalin'in anlayışlarını rumuzlar kullanarak karşılaştırdığı bölümü hatırlamakta fayda var:

"To-çi (Troçki), bir ülkede düzenin kurulmasının olanaksız olduğunu söyledi. Ni-en (Stalin) ise bu düzeni kurmağa girişti. To-çi, hep şunun ya da bunun eksik olduğundan yakındı. Ni-en ise bu eksikleri gidermeyi başardı. To-çi'ye göre düzenin sağlanması, ancak bütün ülkelerde bu işe aynı zamanda girişildiği takdirde düşünülebilirdi. Ni-en ise bir ülkede düzen kurulduktan sonra öteki ülkeler açısından da aynı olasılığın düşünülebileceği görüşündeydi. To-çi'ye göre önce tüm ülkelerde köklü bir devrim yapılmalı, bunun ardından da bütün ülkelerde düzenin kurulmasına girişilmeliydi. Ni-en, düzeni kurmağa kendi ülkesinde girişti ve bu girişime öteki tüm ülkeler açısından bir devrim gözüyle baktı. Ni-en, Ka-meh'in (Karl Marx) öğrencisi olarak, devrimin bütün ülkelerde gerçekleşebilmesi için ekonominin, endüstrinin, ekonomiye verilecek yeni düzene dayanılarak da büyük kitlelerin sıkı biçimde örgütlenmesinin önem taşıdığına inanıyordu."³³

³² Bekcan, **a.g.m.**, s. 93'ten Georgy Çiçerin, **Stati i Reçi po Voprosam Mejdunarodnoy Politiki**, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturi, Moskva, 1961.

³³ Bertolt Brecht, **Me-ti Tarihte Diyalektik**, Günebakan Yayınları, İstanbul, 1977, s. 116.

Durum özünde Brecht'in anlattığı gibiydi. Stalin, Avrupa ülkelerinden bir devrim beklemenin mevcut koşullar içinde gerçekçi olmadığını düşündü. Troçki ise bu fikrin tam karşısında konumlanarak, uluslararası bir devrim olmadan sosyalizmin olanaksız olduğunu iddia etti. Troçki, Sovyetler'de sosyalizme gidecek en doğru yolun uluslararası devrimi kışkırtmak olduğunu iddia ederken, Stalin uluslararası devrimi kolaylaştırmak için en iyi yolun Rusya'da (tek ülkede) sosyalizmi inşa etmek olduğunu söyledi.³⁴ Troçki'nin "sürekli devrim" teorisinde köylülerle de amansız bir çatışmaya girileceği iddia edilerek, aşamasız ve saf bir proleter devrimden bahsedilmekteydi.³⁵ Yine Troçki'ye göre Stalin'in tezi (tek ülkede sosyalizm) devrimci-enternasyonalist olmayan ve ulusal-reformist bir bakış açıydı.³⁶

Oysa Stalin'in tek ülkede sosyalizm tezinin ayakları çok daha yere basan ve gerçekleri gören bir iddia ile yola çıktığını söylemek mümkündür. Stalin, köylülüğün ve tarımın Sovyet topraklarında Batı'da olduğundan daha farklı olduğuna dikkat çekerek, iki çeşit zıtlık tanımlı yaptı: Bunlardan ilki, kent (proletarta) ile kır (köylülük) arasında olan, ikincisi ise sosyalist ülkeler (SSCB) ile kapitalist ülkeler arasında olandı.³⁷ İlk zıtlık tek ülkenin çabasıyla, ikincisi ise diğer ülkelerin proletaryalarının da mücadelesi ile aşılabilirdi. Ayrıca Leninizmin de ilk zıtlığın tek ülkede aşılarak sosyalizmin kurulmasına olumlu baktığını düşünüyordu.³⁸ Sovyet diplomasisinin özellikle tanınma biçiminde elde ettiği başarılar, enternasyonal bir devrim hakkındaki şüpheli tavır ve Sovyetler'le kapitalist dünya arasında uzun bir barışın gerçekleşeceğine olan güven Stalin'in tek ülkede sosyalizm tezini destekler nitelikteydi.³⁹

Retrospektif bakıldığında daha net anlaşılmaktadır ki, SSCB sosyalizmi tek ülkede kurarak uluslararası arenada iki kutupluluk yarattı ve dolaylı bir biçimde dünyadaki devrimci/sosyalist atılımlara da bir yol açtı. Hitler faşizminin yenilgiye

³⁴ Isaac Deutscher, **Troçki Silahsız Sosyalist**, Cilt II, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 305.

³⁵ Josef Stalin, **Eserler Cilt: VI**, İnter Yayınları, İstanbul, Yıl Yok, s. 330.

³⁶ Lev Troçki, **Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal**, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000, s. 20.

³⁷ Josef Stalin, **Eserler Cilt: 16**, İnter Yayınları, İstanbul, 1994, s. 301-312.

³⁸ Stalin'den: Bekcan, **a.g.m.** s. 95

³⁹ Isaac Deutscher, **Stalin Bir Devrimcinin Hayatı**, Cilt II, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 143.

uğratılması, Çin ve Doğu Avrupa devrimleri, sömürgelerin kurtuluşu, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki devrimler SSCB'nin önemli ağırlığa sahip olduğu bir dünyada gerçekleşti.⁴⁰

Ayrıca Troçki, Türkiye'de sürgünde olduğu dönemde, Stalin ile Mustafa Kemal'in, kendisine bir komplo kurduğundan şüphe edecek ve bu doğrultuda beyanatlar verecek kadar uluslararası konjonktürü ve devrimlerin karakterini okumaktan yoksundu.⁴¹ Troçki'nin Kemalist Devrim'in karakterini anlamamış olması, genel anlamda milli kurtuluş hareketlerini ne kadar hatalı algıladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

SSCB, içeride sosyalizmi inşa yolunda yürürken, dışarıda da barışçı bir dış politikadan yana tavır aldı. 1925'te düzenlenen Parti'nin XIV. Kongresi'nin açılış konuşmasında Stalin, Batı ülkeleri tarafından büyük ölçüde tanındıklarını ve ticari antlaşmalara başladıklarını belirtti. İddia edilenin aksine, Sovyetler'in Batı işçi sınıfı ve Doğu halkları arasında bir ayaklanma çıkarma faaliyetleri olmadığını vurgulandı, sosyalizme olan yürüyüşün dünyanın her yerinde yankı bulduğunu iddia edildi⁴² ve dış politika alanında önlerinde duran görevleri şöyle belirtildi:

“Birincisi, yeni savaşlara karşı mücadele çizgisinde, devamlı, barışın korunması ve kapitalist ülkelerde normal denilen ilişkilerin sağlanması çizgisinde çalışmak. Hükümetimizin politikasının, dış politikamızın temeli, barış düşüncesidir. Barış uğruna mücadele, yeni bir savaşa karşı mücadele, yeni bir savaşın hazırlanması doğrultusunda atılan tüm adımların teşhiri, pasifizm bayrağıyla pratikte savaş hazırlıklarını gizleyen adımların teşhiri, görevimiz budur. Tam da bu nedenle Milletler Cemiyeti'ne girmek istemiyoruz, çünkü Milletler Cemiyeti, savaş hazırlıklarının gizlenmesi örgütüdür; çünkü Milletler Cemiyeti'ne girmek için, Litvinov yoldaşın doğru bir şekilde dile getirdiği gibi, ya örs ya da çekiç olmak gerekmektedir. Ama biz, ne zayıf halklar için çekiç, ne de güçlüler için örs olmak istiyoruz. Biz ne birini ne de diğerini istiyoruz, biz barıştan yanayız, biz, hangi

⁴⁰ Doğu Perinçek, **Stalin'den Gorbaçov'a: Sosyalist Devrimi Sürdürmek ve Kapitalizme Geri Dönüş**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 44.

⁴¹ Isaac Deutcher, **Troçki Kovulan Sosyalist**, Cilt III, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1974, s.13.

⁴² Josef Stalin, **Eserler Cilt: 7**, İnter Yayınları, İstanbul, 1991, s. 235-237.

pasifist bayrakla örtülü olursa olsun, savaşa götüren her türden adımların teşhirinden yanayız. İster Milletler Cemiyeti olsun, ister Locarno, hiç farketmez, bizi bir bayrakla kandıramaz, gürültüyle korkutamazlar.

İkincisi, dış ticaret tekeli temelinde yurtdışıyla mal değiş tokuşumuzun genişletilmesi çizgisinde çalışmak.

Üçüncüsü, emperyalist savaşta mağlup edilmiş ülkelere, kapitalist ülkeler arasında geri atılmış ve mağdur edilmiş ve bunun sonucu olarak da büyük güçlerin egemen ittifakına muhalif ülkelere yanaşma çizgisinde çalışmak.

Dördüncüsü, bağımlı ve sömürge ülkelerle birlik çizgisinde çalışmak."⁴³

Stalin, Parti'nin ve Devlet'in önüne bu hedefleri koyarken, SSCB'de kurulacak yeni bir fabrikanın, diğer ülkelerde çıkacak bir devrime umut bağlamaktan çok daha önemli olduğunu belirtti.⁴⁴ Diplomasıyı tek ülkede sosyalizm tezine bağlı olarak ihtiyatlı bir biçimde kullanarak, Komintern'i olası bir dünya devriminin ihtiyaçları doğrultusunda değil, SSCB'nin ve tek ülkede sosyalizmin çıkarları doğrultusunda yönlendirdi.

Stalin, Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara yürüyüşünü çok önemli bir durum olarak görmedi. Sosyal demokrasi ile faşizmin ikiz kardeş olduğunu iddia ederek, her iki ideolojiyi de kapitalizmin içindeki çırpınışlar olarak değerlendirdi. Ancak bu noktada göremediği bir şey vardı, Hitler komünizmle birlikte sosyal demokrasiyi de ortadan kaldırarak, kendi "ikiz kardeşini" de toplama kamplarına gönderdi.⁴⁵

Sovyet diplomasisi Almanya'da Hitler iktidara gelene kadar Rapollo siyasetini izlemeye devam etti, yani iki ülke arasındaki dostluktan mümkün olduğunca yararlandı. 1920'lerde Alman sanayi ürünlerinin ithali, Sovyetler'in ekonomisini toparlamasına yardım etti. Ekonomik çıkarların yanı sıra, Almanya'nın Batı'yla yakınlaşmasını engellemek de bir amaç olarak düşünüldü.⁴⁶ Oysa Batılı

⁴³ Stalin, **Eserler Cilt: 7**, s. 241.

⁴⁴ Deutcher, **Stalin...**, s. 162.

⁴⁵ **a.g.e.**, s. 164-165.

⁴⁶ **a.g.e.**, s. 167-168.

devletler de aynı süreçte Hitler'i Sovyet sosyalizmini kıracak bir imkan olarak görmekteydi.⁴⁷

1930 yılı Haziran ayında toplanan SBKP XVI. Kongresi'nde Stalin bir karış toprak istemediklerini ama kimseye de bir karış toprak vermeyeceklerini vurguladı. 1939'a kadar Sovyet dış politikasının temel ilkesi buydu.⁴⁸

Faşizmin Almanya'daki yükselişi başlangıçta Sovyet dış politikasında ciddi bir değişiklik yaratmadıysa da Hitler'in 1933'te iktidara gelmesinin ardından durumun ciddiyeti kavranmaya başlandı. Bu kavrayış dış politikada köklü bir değişim yarattı.⁴⁹

Lenin'in “eşkıya yatağı”, Stalin'in de “zayıf milletlerin başına inen çekiç ya da kuvvetli milletlerin örsü” olarak nitelendirdiği Milletler Cemiyeti'nden Almanya'nın çekilmesinin ardından Stalin, Fransa ve İngiltere'ye yakınlaşmak amacıyla 16 Eylül 1934'te Cemiyet'e üye oldu.⁵⁰ Bu hareket Almanya'ya karşı bir “kolektif güvenlik” anlayışının ilk adımıydı. Dönemin Dışişleri Komiseri Maksim Litvinov bu kolektif güvenlik algısını MC'de şiddetle savundu.⁵¹ SSCB'nin Almanya dışı Avrupa ile yakınlaşma çabaları bununla da sınırlı kalmadı. Mart 1935'te İngiliz Siyasetçi Antony Eden Kremlin'de kabul edildi, kabul töreninde Bolşevik gelenekler esnetilerek Stalin'in emriyle İngiliz Milli Marşı “God Save the King” (Tanrı Kralı Korusun) çalındı.⁵²

İngiltere ile SSCB'nin ilişkilerinin gerilmemesi için Komintern, Temmuz 1936'da İspanya İç Savaşı'nın patlak verdiği dönemde İspanya'daki üyelerine, Franco'ya karşı meşru cumhuriyetçi hükümeti savunmakla yetinmeleri konusunda

⁴⁷ Yalçın Küçük, **Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 243.

⁴⁸ **a.g.e.**, s. 173.

⁴⁹ Jack T. Murphy, **Stalin**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1996, s. 262.

⁵⁰ Deutcher, **Stalin...**, s. 179.

⁵¹ Murphy, **Stalin**, s. 263.

⁵² Deutcher, **Stalin...**, s. 180.

talimat verdi.⁵³ SSCB, ancak Almanya ve İtalya'nın Franco'yu desteklemesi ile birlikte, biraz olsun sosyalistlere destek vermeye başladı.

b. Savaş Yıllarında Dış Politika (1939-1945)

Stalin 1939'da toplanan XVIII. Parti Kongresi'nde genel bir dış politika değerlendirmesi yaptı. İtalya'nın Habeşistan'a müdahalesi, Mançurya ve Kuzey Çin'in Japonlar tarafından işgal edilmesi, Almanya ve İtalya'nın İspanya İç Savaşı'na müdahil olmasına değinerek dünyada 500 milyondan fazla insanı içine alan "yeni bir emperyalist savaşın" başladığını belirtti. Japonya'nın Dokuzlar İttifakı'nı, Almanya ve İtalya'nın ise Versay Anlaşması'nı yırtıp attığını ve istediklerini serbestçe yapabilmek için Milletler Cemiyeti'nden ayrıldığına dikkat çekti.⁵⁴ SSCB'nin, küçük bir ihtimal de olsa savaşı önleyebilecek bir umut olduğu için MC'ye girdiğini belirterek, XIV. Kongre'de olduğu gibi SSCB'nin 4 maddelik dış politika ilkelerini açıkladı:

"1-Barıştan ve bütün ülkelerle nesnel ilişkilerin sağlamlaşmasından yanayız; böyle düşünüyoruz ve bu ülkeler Sovyetler Birliği'yle bu nitelikte ilişkiler sürdürdükleri, ülkemizin çıkarlarını ihlal etme girişiminde bulunmadıkları müddetçe bu düşüncemizi koruyacağız.

2-Sovyetler Birliği'yle ortak sınıra sahip bütün komşu ülkelerle barışçıl, dostane ve iyi komşuluğa dayanan ilişkilerden yanayız; öyle düşünüyoruz ve bu ülkeler Sovyetler Birliği'yle böylesi ilişkiler sürdürdükleri, doğrudan ya da dolaylı olarak Sovyet devletinin sınırlarının dokunulmazlığına riayet ettikleri sürece, bu düşüncemizi koruyacağız.

3-Saldırı kurbanı olmuş ve vatanlarının bağımsızlığı için mücadele eden halkların desteklenmesinden yanayız.

⁵³ a.g.e., s. 188.

⁵⁴ Joseph Stalin, **Eserler Cilt 14**, İnter Yayınları, İstanbul, 1993, s. 198-208.

4-Saldırganların tehditlerinden korkmuyoruz. Sovyet sınırlarının dokunulmazlığını ihlal edecek olan savaş kundakçılarının bir vuruşuna iki vuruşla yanıt vermeye hazırız."⁵⁵

Kongre'nin ardından SSCB, İngiltere ve Fransa ile kolektif güvenlik çerçevesinde üçlü antlaşmalar yapmaya çalıştıysa da karşıdan beklediği yanıt alamadı. Bu durumun farkında olan Hitler, Nisan 1939 başında Kara Kuvvetleri Başkomutanı'na Moskova'ya resmi bir ziyaret planladığını söyledi. Bu tarihten sonra Hitler konuşmalarında sıklıkla vurguladığı "Yahudi Komünizminden" ve Sovyet düşmanlığından vazgeçti, daha doğru bir deyişle, söylem düzeyinde bu kavramları kullanmadı. Alman faşizmine karşı kolektif güvenlik siyasetinin mimarı olan SSCB Dışişleri Komiseri Litvinov'un 5 Mayıs 1939'da görevden alınması ve yerine Molotov'un getirilmesi ile görüşmeleri yürütebilecek Sovyet temsilcinin daha "makul" olduğu düşünüldü.⁵⁶

Taraflar arasında süren görüşmeler 23 Ağustos 1939'da Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'un Moskova'yı ziyaretiyle zirveye ulaştı ve aynı tarihte Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalandı.⁵⁷ Ancak SSCB, bu barış manevrasını birkaç hafta geçmeden terk etmek zorunda kaldı. 1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'nın içlerine ilerlemesi karşısında, Stalin Kızılordu'yı hızla Curzon Hattı'na⁵⁸ doğru ilerletti. Kızılordu savaşa hazırды, Stalin Almanya'nın saldırısını bekliyor ve ekliyordu: "Hitler bir imha savaşı istiyor. Ona istediğini vereceğiz."⁵⁹

Ve beklenen oldu: 22 Haziran 1941 tarihinde Alman orduları SSCB'ye savaş açtı. Aynı gün Churchill radyo konuşmasında, İngiltere'nin "yiğit köylüler ülkesi SSCB" ile ittifakını dile getirirken, SSCB Dışişleri Komiseri Molotov da radyodan

⁵⁵ Stalin, **Eserler Cilt 14**, s. 210.

⁵⁶ Harold C. Deutsch, "Garip Bir Devre: 1939-1942 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri", **SBF Dergisi**, IX/2, 1954, s. 347.

⁵⁷ Edward Hallet Carr, "The Nazi-Soviet Pact", Arthur E. Adams (ed.), **Reading in Soviet Foreign Policy**, Heath and Company, Boston, 1961, s. 160.

⁵⁸ SSCB-Polonya Sınırı olarak belirlenen hat.

⁵⁹ Murphy, **Stalin**, s. 271-273.

Rus halkına işgal haberini okuyordu.⁶⁰ Stalin 3 Temmuz gününe dek halka seslenmemişti, o gün "yoldaşlar, yurttaşlar, kardeşler" diyerek başladığı konuşmasını şöyle sonlandırıyor: "Bütün kuvvetlerimizle kahraman Kızıldumuzu ve şanlı Kızıl donanmamızı destekleyelim. Bütün kuvvetimizle düşmanı yok edelim. Zafer için ileri!"⁶¹

SSCB'nin 6 Kasım 1941'de başlayan karşı saldırısı, karşılıklı büyük kayıplara rağmen, 1943'ün Ocak ayındaki Stalingrad Zaferi ile sona erdi.⁶²

II. Dünya Savaşı sürerken, Müttefik Devletler arasında da bir dizi konferans gerçekleştirildi. Bunlardan en önemlileri: Casablanca Konferansı (14-24 Ocak 1943), Washington Konferansı (12-26 Mayıs 1943), Quebec Konferansı (14-24 Ağustos 1943), Moskova Konferansı (19 Ekim-1 Kasım 1943), I. Kahire Konferansı (5-6 Kasım 1943), Tahran Konferansı (28 Kasım-1 Aralık 1943), II. Kahire Konferansı (4-8 Aralık 1943), Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945) ve Postham Konferansı (17 Temmuz-2 Ağustos 1945)dir.

Casablanca Konferansı'nda İngiltere Başbakanı Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt buluştu. Konferansın düzenlendiği günlerde Stalin Kızıl Ordu'nun başında olduğundan ve ikinci cephe konusundaki talepleri bilindiğinden Konferans'a katılmadı.⁶³ Konferans'ta Savaş'ın gidişatı ve Avrupa'da açılacak olası cepheleer görüşüldü. Mihver Devletler ile şartsız teslim durumu olmadan bir barış yapılamayacağı karara bağlandı.⁶⁴

Washington Konferansı'nda Kuzey Afrika Cephesi'ndeki durum Churchill ve Roosevelt tarafından değerlendirildi. Quebec Konferansı'nda ise İtalya'da Mussolini'nin iktidardan inmesiyle birlikte açılacak yeni cephenin yeri ile ilgili Churchill ve İngiltere-ABD Genelkurmayı arasında görüşmeler gerçekleştirdi. Balkanlar üzerinden Almanya'yı geriletmenin düşünüldüğü bu konferansta

⁶⁰ a.g.e., s. 276-279.

⁶¹ Josef Stalin, **Works**, Volume 15, Red Star Press, London, 1978, s. 11-19.

⁶² Lee, **Avrupa Tarihinden...**, s. 305.

⁶³ Elliot Roosevelt, **İfşa Ediyorum**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1950, s. 64.

⁶⁴ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1978-2001)**, Der Yayınları, İstanbul, 2008, s. 808.

Türkiye'den bir cephe açılması gündeme geldiyse de son kertede Fransa'nın Normandiya kıyılarında açılmasına karar verildi.⁶⁵

ABD, İngiltere, SSCB ve Çin Dışişleri Bakanları düzeyinde toplanan Moskova Konferansı'nda Savaş sonrası düzene dair ilk görüşmeler gerçekleştirildi. Konferans sonucunda yayınlanan Kurtarılmış Avrupa Deklarasyonu ile İtalya ve Almanya'dan faşizmin geri dönülmez biçimde kaldırıldığı ilan edildi. Moskova Konferansı'nda Türkiye'nin durumu da gündeme geldi. Müttefikler arasında tam bir anlaşma sağlanamasa da Türkiye'den önce hava sahasını kullandırması, 1943 sonunda da Savaş'a katılması yönünde çağrı yapılacağı kararlaştırıldı.⁶⁶

I. Kahire Konferansı, Kasım 1943'e kadar Savaş'a girmeme konusunda net bir tavır içerisinde olan Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve İngiliz Dışişleri Bakanı Antony Eden arasında gerçekleşti. Konferans'ta Eden, Menemencioğlu'nu Türkiye'nin Savaş'a katılması konusunda ikna etmeye çalıştı ve üs istedi.⁶⁷

SSCB'nin Tahran Büyükelçiliği'nde gerçekleşen Tahran Konferansı, 3 Müttefik Devletin liderlerinin katıldığı ilk konferans oldu. Stalin, Churchill ve Roosevelt Konferans'ta hazır bulundu. Konferansta Müttefik liderler Türkiye'ye Savaş'a girmesi için bir kez daha teklifte bulundu. Ayrıca Almanya'nın Türkiye'ye saldırması durumunda, SSCB'nin de Bulgaristan üzerinden Mihver Devletler'e cevap vereceği garanti edildi.⁶⁸

Tahran Konferansı sırasında Roosevelt ve Churchill, İsmet İnönü'yü Kahire'ye davet ettiler. Bunun üzerine 4-8 Aralık 1943'te İnönü, Roosevelt ve Churchill arasında bir konferans yapıldı. Konferans'ta Türkiye'ye Savaş'a girmemesi durumunda ileride kurulacak olan BM'de de yer alamayacağı tebliğ edildi. Bunun

⁶⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 391.

⁶⁶ Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 456.

⁶⁷ Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 458.

⁶⁸ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/wwii/tehran.htm> (Erişim Tarihi: 06.05.2016)

üstüne Türkiye kendisine gerekli askeri yardımlar yapıldığı takdirde, Savaş'a gireceğini belirtti.⁶⁹

1945'e gelindiğinde artık savaşın sonu görünmüştü. Roosevelt, Churchill ve Stalin savaş sonu düzenlemelerini görüşmek üzere 4 Şubat 1945'te Yalta'da bir araya geldi. Konferansın amacı, son bir saldırıyla Almanya'yı yenilgiye uğratmak için ortak bir harekât planı hazırlamaktı. Roosevelt, Churchill ve Stalin'in arasında savaş sonrası döneme dair fikir ayrılıkları vardı. ABD, Birleşmiş Milletler'in kurulmasına ağırlık verirken, İngiltere, Almanya ve Polonya sorunlarının çözümlenmesini talep ediyor, SSCB ise Almanya'nın kendisine tekrar saldırmasını önlemek için gerekli tedbirlerin alınmasını istiyordu. Tüm bu görüş ayrılıklarına rağmen 11 Şubat 1945'te anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya göre, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması sağlanacaktı.⁷⁰ Yalta Konferansı'nın ardından, Türkiye 23 Şubat 1945'te Mihver Devletlere savaş ilan etti.⁷¹

Savaş sonrası sistemi ilgilendiren son önemli konferans ise Potsdam Konferansı'dır. ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında düzenlenen Potsdam Konferansı'nda Almanya'nın silahsızlandırılması ve askeri endüstrisinin ortadan kaldırılmasıyla ilgili kararlar alındı. Savaş suçluları tutuklanacak ve yargılanacaktı. Ayrıca Almanya savaş tazminatı ödeyecekti.⁷²

c. Soğuk Savaş Yıllarında Dış Politika (1945-1953)

Stalingrad Zaferi'nin ardından SSCB ilerlemesi devam etti ve Sovyet orduları 23 Nisan 1945'te Berlin'e girdi. 2 Mayıs 1945'e kadar Berlin'i savunmaya çalışan Almanlar 7 Mayıs 1945'te yenilgiyi kabullenerek teslimiyet belgesini imzaladılar.⁷³ II. Dünya Savaşı resmen, 2 Eylül 1945'te Japonya, ABD, Çin, İngiltere, SSCB, Kanada, Avustralya, Fransa, Hollanda ve Yeni Zelanda temsilcilerinin Missouri Zırhlısı'nda silah bırakışmasını imzalaması ile sona erdi. Artık savaşın sıcaklığı,

⁶⁹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, Cilt 1, İletişim Yayınları, Ankara, 2013, s. 305-306.

⁷⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s. 812-813.

⁷¹ **Ulus**, 24 Şubat 1945.

⁷² Uçarol, **a.g.e.**, 817-819.

⁷³ Richard Natkiel, **Atlas Of World War II**, Barnes & Noble Books, China, 1985, s. 188.

yerini barışın soğukluğuna bırakıyordu. SSCB Savaş'ın büyük yükünü çekmiş ve bu esnada hemen hemen tüm Doğu Avrupa'yı da kendi etkisi altına almıştı. Savaş sürerken ABD ile SSCB arasında sünen altı edilen ayrılıklar, savaş sonrasında gün yüzüne çıkmaya başladı. Savaş sırasında (1943 Eylül) İtalya ile yapılan bırakışma görüşmelerinde SSCB dışarıda tutulmuştu. Buna bir cevap olarak Sovyetler, 1945'te Macaristan, Romanya ve Bulgaristan ile yaptığı görüşmelere Batılı devletleri çağırmadı.⁷⁴

i. Doğu Avrupa Gelişmeleri

Savaş sonrasında önemli sorunlarından biri Polonya'nın geleceğiydi. 1945 Potsdam'da Polonya'nın doğu bölgesinin Sovyetler'e, Almanya'nın doğu bölgesinin de Polonya'ya verilmesi ilke olarak benimsendi ve Polonya topraklarında geçici bir Ulusal Birlik Hükümeti kurulması kararlaştırıldı. Bu hükümetin çalışmaları ve seçimlere kadar geçen sürede komünistlere karşı bir başarı yakalanabileceği düşünülmekteydi; ancak öyle olmadı. 1947'de yapılan seçimlerde komünistler büyük çoğunluk sağladı. 1948'e gelindiğinde Polonya tam anlamıyla Sovyet denetimine girmiş bir devlet oldu.⁷⁵

Polonya'nın yanı sıra, Doğu Avrupa ülkelerinde hem iç dinamiklerin ve savaş koşullarında ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların hem de "büyük abi" SSCB'nin etkisi ile sosyalist rejimler kurulmaya başladı.

Bulgaristan'da Savaş yıllarında Çiftçi Partisi önderi Petkov, komünistleri, sosyal demokratları ve çiftçileri içine alan bir "Anavatan Cephesi" kurmuştu. SSCB savaş sonrasında iktidarı kurma görevini bu cepheye verdi. Alman işgali döneminde Moskova'ya kaçan komünist lider Georgi Dimitrov'un Bulgaristan'a dönmesiyle komünistler iktidarı tam anlamıyla ele geçirdiler. Romanya'da SSCB'nin ultimatosu ile komünist Petro Groza başkanlığa getirildi, sosyal demokratlar komünistlerle birleşti, liberal ve faşist partiler kapatıldı.

⁷⁴ Sander, a.g.e., s. 207.

⁷⁵ Sander, a.g.e., s. 209.

Macaristan'da 1947 yılında yapılan seçimlerde Komünist Parti %60 oy alarak iktidara geldi.⁷⁶ Böylece Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'da Sovyetler'le işbirliği yapabilecek, yeri geldiğinde Sovyetler'in uydusu görevini görebilecek hükümetlerin kurulma süreci tamamlanmış oldu.

Yugoslavya ve Arnavutluk'taki durum biraz daha farklıydı. Bu iki ülkenin Hitler faşizminden kurtulmasında Sovyet ordusunun rolü yoktu. Her iki ülke de Alman işgaline karşı herhangi bir yardım olmaksızın direnmişti. Yugoslavya'da 1945'te yapılan seçimleri Josip Broz Tito'nun önderliğindeki "Halk Cephesi" kazandı ve Sovyetik bir federal anayasa ile Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kuruldu. Aynı yıl Arnavutluk'ta yapılan seçimleri Enver Hoca'nın önderliğindeki "Demokratik Cephe" kazandı.⁷⁷ Bu iki ülkede sosyalist iktidarların kurulmasında SSCB'nin bir desteği olmadı.

Çekoslovakya'da Mayıs 1946'da yapılan seçimlerde sosyalistler ve komünistler büyük başarı elde etti. Komünist Parti lideri Klement Gottewald'ın önderliğinde bir koalisyon kuruldu, aynı yıl Edvard Benes cumhurbaşkanı seçildi.

Doğu Avrupa'daki bu gelişmeler SSCB'yi bir hayli memnun etmekteydi. 1947 yılına gelindiğinde SSCB, bu ülkelerin çoğuyla ikili antlaşmalar yaptı. Bu dönemde Doğu Avrupa'daki sosyalist devletlerin varlığını sürdürmesi ve güçlenmesi Sovyet dış politikasının önemli bir parçası oldu.

ii. Kominform kuruluşu ve Tito-Stalin Anlaşmazlığı

Alman faşizmine karşı komünist partilere ülkelerinin anti-faşist tüm güçleri ile birlik olmaları önerisi ile 1943'te feshedilen Komintern'in yerini savaş sonrasında Kominform alacaktı. 1947 yılında SSCB, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya Komünist Partilerinin liderleri Polonya'da biraraya gelerek Kominform'u kurdular. Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ardından gelen bu birlik bir tesadüf değildi.⁷⁸ İlk toplantıda SSCB Kültür

⁷⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 240-241.

⁷⁷ **a.g.e.**, s. 238-239.

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1987, s. 437.

Bakanı Andrey Jdanov, Kominform'un amacını "emperyalizmin yayılmasını durdurmak, savaşı önlemek, demokrasiyi güçlendirmek, faşizmin izlerini temizlemek ve uzun süreli bir demokratik barışı sağlamak" olarak açıkladı.⁷⁹ Aynı konuşmada Jdanov, dünyanın ikiye ayrıldığını söyledi ve "iki kamp teorisi"ni açıklayarak, iki kampın dışında bir ülke ol(a)mayacağını ilan etti. Bir tarafta başını ABD'nin çektiği emperyalist kamp, öbür tarafta da SSCB ve yeni kurulan sosyalist rejimlerin yer aldığı anti-emperyalist ve anti-faşist kamp vardı. Jdanov, iki kamp teorisinde İngiltere'yi ABD'ye bağlı bir devlet olarak görüyordu. Hollanda ve Belçika gibi sömürge sahibi ülkeler ile Türkiye ve Yunanistan gibi Marshall Planı çerçevesinde yardım alan devletleri de emperyalist kampın içine dahil ediyordu.⁸⁰

Büyük umutlarla kurulan Kominform'da çatlama tez zamanda gerçekleşti. Tito ve Stalin arasındaki fikir ayrılığına dayanan bu durum aslında çok daha öncelere dayanmaktaydı. Yunanistan İç Savaşı sırasında Stalin, Yunan komünistlerini açıktan desteklemekten kaçınırken⁸¹, Tito açık bir şekilde destek vermiş hatta "Milli Kurtuluş Cephesi" adlı bir kuvveti Yunanistan'a, komünistlerin yardımına göndermişti. İki lider arasındaki farklılık, 1948'de iyice gün yüzüne çıktı. Tito, 12 Nisan 1948'de Stalin'e şöyle diyordu:

"Bugünkü ilişkiler geliştirilebilir mi? Evet! Geliştirilebilir ve geliştirilmelidir; çünkü başka çıkar yol yoktur. Başka bir yol, ilişki kurmaya kalkan her iki ülkeye de zarar getirecektir. Bu dönemde uluslararası ortamda devrim hareketleri ile ilgili görüşlerimiz nelerdir ve sosyalizmi kurmak için en iyi yol nedir? Düşünüyoruz ki, Yugoslavya ve benzeri küçük ülkeler, hem iç, hem de dış etkenler açısından şu andaki durumlarında kalmalıdır. Yani, tamamen özgür, fakat çeşitli anlaşmalarla hem birbirleri ile hem de Sovyet Rusya ile sıkı ilişkiler kurmuş olarak... Ve en önemli husus, bu ülkelerin birbirlerine karşı güven, anlayış ve işbirliği çerçevesinde yaklaşmalarıdır."⁸²

⁷⁹ Fernando Claudin, **Komintern'den Kominform'a Stalinizmin Doğuşu**, Cilt II, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 223.

⁸⁰ Küçük, **a.g.e.**, s. 316-317.

⁸¹ SSCB'nin Yunan komünistlerine destek vermeyişini Yüzdeler Anlaşması ya da Batı ile kurmaya çalıştığı ilişkilerin zedelenmemesi kaygısı olarak okumamız mümkündür.

⁸² Erdal Arap ve Selcen Bayün, "Josip Broz Tito", **Hukuk Gündemi**, 2014/2, s. 85.

Tito, SSCB'nin ülkesinin iç ve dış işlerine karışma amacından rahatsızdı ve bunu çekinmeden söyledi. SSCB ile kurulacak iyi ilişkilerin gerekli olduğunu ama bu ilişkilerde kendi rollerinin bir uydu ya da üs gibi değil, iki eşit devlet gibi olması gerektiğini vurguladı.

Bu konuşmanın üstünden kısa bir süre geçtikten sonra Yugoslavya 28 Haziran 1948'de Kominform'dan çıkartıldı.⁸³ Bu tasfiye'den 4 yıl sonra, Stalin hayattayken Tito şunları söyledi:

“Stalin’in asıl güçsüzlüğü, Yugoslavya hakkında kesin bir düşünceye sahip olması ve Yugoslavya’da yeni bir şeyin yaratılmakta olduğunu görmemesiydi. Böyle olumsuz bir önyargı yüzünden bizim devrimimizin karakterinin özünü anlayamadı. 1944’te bile Stalin bizim tüm bunları korkunç bir boğuşma ve çatışma sonucu elde ettiğimizi görmüyordu. Rusya dışındaki her şeye karşı bir güvensizlik yerleşmişti içine. Stalin Rusya dışındaki tüm işçi hareketlerini küçük gördü ve hala görmektedir. Kendi yardımı olmaksızın Yugoslavya’da başarı sağlanacağına inanmıyordu. Hitler’e savaşırken bile bizim savaşçı ruhumuzdan rahatsız olmuştu. O ayrıca kendi otoritesine çok güveniyordu. 1943’ten beri Yugoslavya Komünist Partisi’nde taht kurmuş olan yeni ruhu görmedi, insanların bizimle her şeyi tartışabildiklerini görmek istemedi. Komünistlerimizin bir şeyi yukardan geldiği için değil de, siyahı siyah olduğu, beyazı da beyaz olduğu için kabullendiklerini hissedemedi.”⁸⁴

II. Dünya Savaşı öncesinde, her ülkenin farklı dinamikleri olduğunu ve devrimlerin de bu iç dinamiklere bağlı olarak inşa edilebileceğini savunan Stalin, Savaş sonrasında Tito'nun ulusal bir sosyalizm kurma fikrinden rahatsız oldu. Stalin'e göre artık koşullar değişmişti. Jdanov'un iki kamp teorisi Sovyet dış politikasının temeli olmuştu, üçüncü bir kamp imkansızdı. Dolayısıyla Stalin'e göre "anti-emperyalist ve anti-faşist" kamptan olmayanlar, ABD'nin elinde oyuncak olmaya mahkûmdu.

SBKP Merkez Komitesi, 27 Mart 1948 tarihinde Yugoslavya Komünist Partisi (YKP) Merkez Komitesi'ne yazdığı mektupta YKP'nin Marksist-Leninist bir

⁸³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 450.

⁸⁴ Arap ve Bayün, **a.g.e.**, s. 85-86.

parti olmadığını vurguladı ve teorisinin kapitalizm tarafından tahrip edilmiş oportünist bir nitelik taşıdığını belirtti.⁸⁵ Artık Tito'nun Yugoslavyası ile yollar resmen ayrılmıştı.

iii. COMECON'un Kuruluşu

25 Ocak 1949'da SSCB ile Demokratik Halk Cumhuriyetleri (Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Çekoslovakya) arasındaki ekonomik işbirliğini arttırmak amacıyla COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) kuruldu.⁸⁶ Aynı yıl Arnavutluk, 1950 yılında da Demokratik Alman Cumhuriyeti COMECON'a üye oldu.

COMECON'un kuruluşunu, üye ülkeler arasında bir ekonomik birlik sağlamak olarak görebileceğimiz gibi, Marshall Planı'na ve 1948'de kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne bir cevap olarak değerlendirmek de mümkündür. Nitekim COMECON'un kuruluş bildirisinde "Konferans Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve öteki bazı Batı Avrupa hükümetlerinin Demokratik Halk Cumhuriyetleri ve Sovyetler Birliği ile olan ticari ilişkilerini, bu ülkelerin egemenliklerine ve ulusal ekonomilerinin çıkarlarına zarar verecek olan Marshall Planı diktasına boyun eğmelerinin imkânsız olduğunu belirtmeleri üzerine, uygulamada boykot ettiklerini gözlemiştir. Bu şartlar ışığında, Toplantı Demokratik Halk Cumhuriyetleri ile Sovyetler Birliği arasında geniş ekonomik işbirliği örgütlenmesi imkânı sorununu incelemiştir."⁸⁷ denilerek bu gerçeklik vurgulandı. COMECON, 1954'e kadar üyelerin taleplerinin dikkate alındığı, fakat uygulamada atıl kalan bir kuruluş olarak görev yaptı. 1954'ten sonra, COMECON işbirliği anlaşmalarında ve ülkeler arası koordinasyonun sağlanmasında önemli görevler üstlenecekti.

iv. Stalin Döneminin Kısa Bir Değerlendirmesi

5 Mart 1953'te Stalin'in ölümü ile Sovyetler Birliği'nde bir dönem kapandı. 29 yıl süren Stalin iktidarında iç çekişmeler, kolektifleştirme, dünya savaşı ve Soğuk

⁸⁵ Stalin, **Eserler Cilt 16**, s. 383.

⁸⁶ Hüseyin Pazarcı, "COMECON (Hukuksal Yönü)", **SBF Dergisi**, 27/3, 1972, s. 219.

⁸⁷ Pazarcı, **a.g.m.**, s. 220'den: M. Kaser, **COMECON-Integration Problems of the Planned Economies**, Oxford University Press, London, 1967, s. 12.

Savaş gibi birçok önemli gelişme yaşandı. İlerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere, Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler'de büyük bir anti-Stalin kampanya başlatıldı ve bu kampanyanın bayraktarlığını da Nikita Kruşçev yaptı.

Stalin'in II. Dünya Savaşı öncesinde izlediği dış politika, Lenin'den devraldığı anti-empyralist ve barışçıl politikanın bir devamıydı. Savaş öncesinde geliştirdiği ittifaklar sistemi, yaklaşan bir savaşı kazanma amacıyla olan her liderin yapacağı türdendi. II. Dünya Savaşı'ndaki zafer ise sadece Sovyetler'i ilgilendiren bir durum değil, tüm dünyanın Hitler faşizminden kurtulmasını sağlayan büyük bir gelişmeydi. Ancak Savaş sonrasında izlediği dış politika ile önceki dönemlerden farklı bir Stalin portresi karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Stalin, "ulusların kendi kaderini tayin hakkı"nı "unutmuş", anti-empyralizmi ve barışçıl söylemleri, dünya halklarının değil, Sovyetler'in bekası için kullanır hale gelmişti. Doğu Avrupa'da kurulan sosyalist rejimlerle geliştirdiği ilişki biçimi buna net bir örnektir. Stalin döneminin monoblok bir biçimde ele alınamayacağı bu bölümde anlatılanlardan da ortaya çıkmaktadır. Tarihçinin görevi, 29 yıllık Stalin iktidarı dönemindeki süreklilikleri ve kırılmaları ortaya koymaktır.

B. Soğuk Savaş Dönemi Önemli Siyasi Tarih Gelişmeleri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayıp, SSCB'nin dağılması ile son bulan süreç "Soğuk Savaş" olarak adlandırılmaktadır. Kavramın, 20. yüzyılda, ilk kez kim tarafından kullanıldığı konusunda bir netlik olmamakla birlikte, alanda hâkim olan iki iddia vardır: İlki, İngiliz yazar George Orwell tarafından 1945'te kullanılmış olduğudur,⁸⁸ ikincisi ise Amerikalı danışman ve diplomat Bernard Baruch tarafından 1947'de kullanıldığıdır.⁸⁹ Kavram 20. yüzyılda ilk defa kim tarafından kullanılmış olursa olsun, tarihçesi çok daha önceye gitmektedir. 14. yüzyılda İspanyol yazar Juan Manual tarafından Araplar ve Hıristiyanlar arasındaki bitmeyen savaşı adlandırmak için "Soğuk Savaş" ifadesi ilk kez kullanılmıştır.⁹⁰

⁸⁸ Odd Arne Westad, "The Cold War and the International History of the Twentieth Century", Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (ed.), **The Cambridge History of the Cold War Vol 1: Origins**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 3.

⁸⁹ Küçük, **a.g.e.**, s. 239.

⁹⁰ Aynı yer.

Literatürde Soğuk Savaş'ın başlangıç tarihi ile ilgili de bir netlik yoktur. Özünde ideolojik bir mücadele olduğunu iddia eden yazarlar, Soğuk Savaş'ın sosyalizmin pratikte ortaya çıktığı tarihle, yani 1917 Ekim Devrimi'yle başladığını savunmaktadırlar.⁹¹ Soğuk Savaş'ın II. Dünya Savaşı sona ermeden başladığını savunan yazarlar da mevcuttur.⁹² Ancak hakim kanıya göre Soğuk Savaş, Winston Churchill'in ünlü Demir Perde⁹³ konuşmasını yaptığı 5 Mart 1946 veya Harry Truman'ın 12 Mart 1947'de ilan ettiği "Truman Doktrini" ile başlamıştır. Sürecin bitişi konusunda da tıpkı başlangıcında olduğu gibi, farklı görüşler mevcuttur: Berlin Duvarı'nın yıkıldığı 9 Kasım 1989 ya da SSCB'nin resmen çöküşünü ilan ettiği 26 Aralık 1991 tarihleri Soğuk Savaş'ın bitişi olarak kabul edilmektedir.

Soğuk Savaş kavramının neden "soğuk" olduğu da başka bir tartışma konusudur. Bahsi geçen dönemin iki süper gücü olan ABD ve SSCB, herhangi bir biçimde doğrudan bir sıcak çatışmaya girmemiştir. Zaman zaman, 1962 Küba Füze Krizi'nde⁹⁴ olduğu gibi, sıcak çatışmanın eşiğinden dönülmüş olsa da süreç içerisinde yaratılan "dehşet dengesi"⁹⁵ bir sıcak savaş ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Soğuk Savaş iki kutuplu dünyanın ortaya çıktığı, daha doğrusu farklı bir biçimde devam ettiği bir süreçti. Şüphesiz ki, iki kutupluluk dünya tarihi için yeni bir olgu değildi. 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa, 1890-1914 arasında Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf devletleri arasında varolan iki kutupluluk, bu dönemde farklı aktörlerle yine sahnedeydi.⁹⁶ 20. yüzyılın kutupların birisi ekonomik liberalizmin ve serbest

⁹¹ David C. Engerman, "Ideology and the Origins of the Cold War, 1917-1962", Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (ed.), **The Cambridge History of the Cold War Vol 1: Origins**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 20.

⁹² Küçük, **a.g.e.**, s. 250.

⁹³ Henry B. Ryan, "A New Look at Churchill's 'Iron Curtain' Speech", **The Historical Journal**, Vol. 22, No. 4 (Dec., 1979), s. 896-897.

⁹⁴ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Mark J. White, **The Cuban Missile Crisis**, Macmillan, Basingstoke, 1996. Robert A. Divine (ed.), **The Cuban Missile Crisis**, Markus Wiener Publishers, New York, 1988.

⁹⁵ ABD ve SSCB'de bulunan nükleer silahların kullanılması durumunda sadece bir taraf değil tüm dünya yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır, bu durum da karşılıklı bir dehşet dengesi yaratmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: A.J.C. Edwards, **Nuclear Weapons, the Balance of Terror, the Quest for Peace**, Macmillan, London, 1986.

⁹⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 202.

piyasanın, yani kapitalizmin dünya üzerindeki en önemli temsilcisi ABD, diğeri ise sosyalizmin temsilcisi olduğunu iddia eden SSCB'dir.

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin birçok aktörü olduğu söylenebilir; ancak bu aktörler birer kutup yaratabilecek derecede etkin ya da güçlü değildiler. Dolayısıyla uluslararası sistem ABD ve SSCB arasındaki gerilim, uyum ya da anlaşmazlıklar temelinde şekillendi. Yine belirtmek gerekir ki, Soğuk Savaş kavramı birçok aktöre göre farklı anlamlara gelmektedir: Dünyanın iki kampa ayrılması, demokrasi ve otoriter rejimler arasında çekişme, kapitalizm ve sosyalizm arasında ideolojik bir mücadele, istihbarat örgütlerinin sahne arkasında yer aldığı bir oyun, süper güçlerin Üçüncü Dünya ülkelerini kendilerine bağlamak için başlattıkları çekişme, tarih yazımını ve kültürü yeniden şekillendirmeye çalışan bir savaş, insanlığa son verebilecek düzeye ulaşan bir silahlanma yarışı gibi farklı tanımlar mevcuttur.⁹⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve İtalya'ya karşı ortak mücadele eden ya da etmek zorunda kalan ABD ve SSCB'nin ilişkilerinin bozulma süreci incelenmesi gereken bir konudur. Öncelikle Savaş sırasındaki ortaklığın Hitler Almanyası'na karşı yürütüldüğü unutulmamalıdır. Bu beraberlik sürerken de iki süper güç arasında gerilimler mevcuttu ancak ortak düşmanı yenme amacından dolayı bu sorunlar savaş sonuna kadar sümen altı edildi.

İkinci Dünya Savaşı henüz bitmeden, Churchill ve Stalin arasında, belirli bölgeleri nüfuz alanlarına ayıran ve tarihe Yüzdeler Anlaşması olarak geçen bir uzlaşma yapıldı. Bu anlaşmayla Churchill ve Stalin'in Balkanlar bölgesindeki etki alanları konusunda mutabakata vardı. Romanya'da SSCB %90, diğeri %10; Yunanistan'da Büyük Britanya ve ABD %90, SSCB %10, Bulgaristan'da SSCB %75, diğeri %25; Yugoslavya ve Macaristan'da ise %50-%50 oranlarında anlaşıldı.⁹⁸

⁹⁷ John Lewis Gaddis, "The Cold War, the Long Peace, and the Future", Michael J. Hogan (ed.), **The End of the Cold War Its Meaning and Implications**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 21-22.

⁹⁸ Albert Resis, "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944", **The American Historical Review**, Vol 83, No.2, Apr., 1978, s. 368.

Ancak bu anlaşma yazılı bir belge değildi, iki lider arasındaki görüşmede şifahen yapılmıştı.⁹⁹

Savaş sonrası Balkanlar'da yaşanan gelişmelere bakıldığında bu anlaşmaya uygun bir siyasal ve ekonomik ayrışmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Yunanistan İç Savaşı sırasında Büyük Britanya'nın ekonomik yardımlarına¹⁰⁰ karşı, SSCB'nin Yunan komünistlerine ciddi bir maddi destek vermemiş olması, Romanya'daki rejimin inşasında ve yaşanan sıkıntılar sırasında Britanya'nın görece sessiz kalması gibi gelişmeler Yüzdeler Anlaşması'nın varlığını doğrular niteliktedir.

1. Winston Churchill ve "Barışın Dayanakları"

İngiliz devlet adamı Winston Churchill'in 5 Mart 1946 tarihinde Missouri'de bulunan Westminister College'da yaptığı "Sinews of Peace" (Barışın Dayanakları) başlıklı konuşma tarihe "Demir Perde Konuşması" olarak geçti. Churchill bu konuşmasında, Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye, Kıta'nın üzerine bir demir perde indiğini ifade etti. Bu çizginin ardında, Sovyet denetimi altında, Orta ve Doğu Avrupa'nın Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya gibi köklü başkentleri bulunduğunu; bu şehirlerin ve insanların gittikçe artan bir şekilde Moskova yönetiminin etkisi altına girdiğini belirterek, Çekoslovakya ve Yunanistan gibi örnekler dışında bölgede işler bir demokrasinin kalmadığını vurguladı.¹⁰¹ Bu konuşmayla beraber, varolan ikiye bölünmüşlük resmi biçimde ilk kez dile getirilmiş oldu.

2. Truman Doktrini

1947 yılında ABD, Truman Doktrini'ni ilan etti ve ardından Marshal Planı'nı uygulamaya koydu. Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi (containment policy) kapsamında ilan edilen bu doktrin ile ABD artık kesin olarak dış politikasının merkezine komünizme karşı mücadeleyi koyacağını gösterdi. Versay Düzeni'ni sürdürme amacında olan ABD ve Versay'ı kendisine karşı yapılmış olarak algılayan

⁹⁹ Britain's Public Record Office, PREM 3/66/7 (169).

¹⁰⁰ Richard J. Barnet, **Intervention and Revolution**, The World Publishing Company, 1968, s. 127.

¹⁰¹ **The Sun**, March 6, 1946. Vol 218 – No. 93 – F.

SSCB arasında ortaya çıkan Soğuk Savaş'ın ilk önemli göstergesi Truman Doktrini'dir.¹⁰²

İngilizlerin Yunanistan'dan çekilmesinin ardından, iktidarın solcuların eline geçmesi ABD'yi rahatsız eden bir gelişme oldu. Benzer bir iktidar değişikliğinin Türkiye'de de yaşanması durumunda, Ortadoğu'nun SSCB etkisi altına girebileceğini düşünen ABD, Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardım yaparak SSCB'yi çevrelemek istedi.¹⁰³

Truman 12 Mart 1948 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmasının ilk kısmında Yunanistan'daki iç savaşta komünistlere karşı sağcılara yardım yapılması gerektiğini, ikinci kısımda ise Türkiye'ye yardım yapılmasının Ortadoğu'nun mevcut yapısının korunması için gerekli olduğunu vurguladı.¹⁰⁴

Yunanistan ve Türkiye'nin "demokrasi, insan hakları ve hür dünya için", yani ABD için, önemli olduğunu vurgulayan Truman, Kongre'den üç istekte bulundu: İlki, Yunanistan ve Türkiye'ye toplamda 400 milyon dolarlık bir yardım yapılması ve bu miktarın Yunanistan'a verilecek kısmının 350 milyon doları geçmemesi; ikincisi, Yunanistan ve Türkiye'de bulunan Amerikan askeri personelinin, yardımların denetlenmesi ve her iki ülkenin personeline eğitim verilmesi konularında yetkilendirilmesi; üçüncüsü ise, ihtiyaç duyulan malzemelerin ülkelere ulaştırılması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği idi.¹⁰⁵

Truman Doktrini'nin iki temel amacı olduğunu söylemek mümkündür: Yunanistan ve Türkiye'yi "SSCB tehdidine" karşı daha güçlü bir hale getirmek ve SSCB'nin söz konusu ülkeleri kapsayacak şekilde genişlemesini engellemek.¹⁰⁶ Bu genişleme somut olarak işgal ihtimalini barındırır da, esas kaygı, ideolojik olarak bahsi geçen ülkelerde sosyalizmin güç kazanmasından duyulan endişedir.

¹⁰² Sander, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁰³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 448.

¹⁰⁴ **Recommendation for Assistance to Greece and Turkey**, House of Representatives, 80. Congress 1. Session, Document No. 171, March 12 1947.

¹⁰⁵ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 529.

¹⁰⁶ John Spanier, **American Foreign Policy since World War II**, Praeger Publishers, New York, 1973, s. 40-45.

ABD Kongresi'nde çeşitli tartışmalara neden olan doktrin, 22 Mayıs 1947'de yürürlüğe girdi.¹⁰⁷ Truman Doktrini ile birlikte, Sam Amca¹⁰⁸ ile Joe Amca¹⁰⁹ arasında II. Dünya Savaşı döneminde varolan işbirliğinin, konjonktürel olduğu ve artık işbirliğinin yerini bir Soğuk Savaş ortamının alacağı resmen beyan edildi.¹¹⁰

3. Marshall Planı

Sol hareketlerin ve komünist partilerin yükselişi sadece Yunanistan'da görülen bir durum değildi. Avrupa'nın genelinde savaş sonrası ekonomik sıkıntıların baş göstermesi ile birlikte yükselişe geçen sol hareketler ve bu hareketlerin bir sonucu olarak SSCB'nin bölgelerde etkinlik kazanma ihtimali ABD'yi tedirgin etti. Dolayısıyla sadece Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik yardımlarda bulunmak yeterli değildi. Avrupa'nın tümünü kapsayacak bir yardım planı, hem Avrupa ülkelerini ekonomik bir işbirliği içerisine sokacak, hem de ABD ekonomisinin kötü gidişine dur diyebilecekti.

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'ndeki konuşmasında bu planı açıkladı.¹¹¹ Marshall'a göre, ABD dünyanın iktisadi sağlığına kavuşması için elinden gelen tüm yardımı yapmalıydı. Aksi takdirde siyasal istikrar ve devamlı bir barıştan söz etmek mümkün olamazdı. ABD, herhangi bir ülkeye ya da doktrine karşı değil; açlığa, yoksulluğa ve kaosa karşı yönelmiş politikalar yürütmekteydi.¹¹²

¹⁰⁷ Joseph C. Satterthwaite, "The Truman Doctrine: Turkey", **The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science**, 1972, Vol. 401, s. 74.

¹⁰⁸ İlk kez 19. yüzyılda kullanılmaya başlayan Uncle Sam (Sam Amca) figürü ABD hükümetlerinin bir insan vücudunda karakterize olmuş halidir. Etrafında ABD bayrağındaki yıldızları taşıyan uzun bir şapka, kırmızı papyon, beyaz gömlek ve mavi ceketle temsil edilen Uncle Sam tiplmesi 1917'de ABD Kara Kuvvetleri tarafından "I want you for U.S. Army" sloganıyla yeniden kullanılmıştır. "U.S." ile kastedilen United States'tir ancak Uncle Sam kelimesinin baş harflerine de bir gönderme vardır. İkinci Dünya Savaşı döneminde de kullanılan bu karikatür, hala önemli bir sembol olarak ABD'yi temsil etmektedir.

¹⁰⁹ SSCB Devlet Başkanı Josef Stalin İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD medyasının bir kısmında Uncle Joe (Josef'in kısaltması) olarak anılmıştır.

¹¹⁰ Erhan, **a.g.m.**, s. 535.

¹¹¹ Marshall Planı'nın özgün metni için bkz.: <http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/> (erişim tarihi: 1.12.2014)

¹¹² Erhan, **a.g.m.**, s.538.

Marshall'ın söyleminin böyle olması gerçekleri değiştirmiyordu. ABD bu planı hem kendi ekonomik çıkarlarını korumak için hem de bölgeye girebilecek muhtemel Sovyet etkisini engellemek için uygulamaya koymak istiyordu. ABD'nin Avrupa için uygulamaya koyduğu bu yardım paketi, daha önceki saldırgan ekonomik diplomasinin bir parçası olan kredi sisteminden farklı bir biçimde örgütlendi. Kredi yerine karşılıksız bağış sistemi uygulandı.¹¹³ Marshall Planı adı verilen Avrupa Kalkınma Projesi 1947-1951 yıllarını ve 16 Avrupa devletini kapsayacak biçimde yürürlüğe koyuldu. Tahmin edilebileceği üzere, SSCB "davete rağmen" bu proje kapsamındaki yardımlardan faydalanmayacağını açıkladı ve etki alanındaki Doğu Avrupa ülkelerini de bu plana dahil ettirmedi.¹¹⁴

4. Mr. X ve "Sovyet Davranışının Kaynakları"

Temmuz 1947'de ABD'li Diplomat George Kennan'ın "Mr. X" kod adıyla Foreign Affairs dergisinde yazdığı "The Sources of Soviet Conduct" (Sovyet Davranışının Kaynakları) isimli makalesi de Soğuk Savaş'ın bir diğer mihenk taşıdır.¹¹⁵ Marshall Planı'nın mimarlarından biri olan Kennan, kod adla yazdığı bu makalede çevreleme politikasının detaylarını anlattı, dış politikada ahlakçı bir sistemin kurulmasının hatalı olduğunu ifade ederek, her zaman ABD çıkarlarının ön planda tutulması gerektiğini açık biçimde savundu. Kennan yazısında, ABD'nin SSCB'ye yönelik dış politikasının ancak ve ancak "sabırlı, sağlam duruşlu ve inatçı bir biçimde SSCB'yi çevreleyerek" başarılı olacağını belirtti.

5. NATO'nun Kuruluşu

1949 yılına gelindiğinde Marshall Planı'nın tamamlayıcısı olan NATO (North Atlantic Treaty Organisation / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) ile anti-Sovyet askeri ittifakı oluşturuldu.¹¹⁶

¹¹³ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Sarmal Yayınları, İstanbul, s.294-295.

¹¹⁴ Sander, **a.g.e.**, 260.

¹¹⁵ Mr. X, "The Sources of Soviet Conduct", **Foreign Affairs**, Vol. 25, No. 4, 1947, s. 566-582.

¹¹⁶ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 295.

17 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere tarafından imzalanan Brüksel Antlaşması ile taraflar ortak bir savunma mekanizması kurulması kararlaştırıldı. Aynı yılın Eylül ayında, Brüksel Antlaşması'na atıfla, taraflar arasında Batı Birliği Savunma Örgütü adında bir askeri organ kuruldu.¹¹⁷ Antlaşma'nın tarafları esasen ABD'nin de katıldığı daha kapsamlı bir askeri örgütlenmeyi kurmak istemekteydiler. Bu ekseninde çalışmalar yapan Amerikan Senatör Vandenberg, ABD Dışişleri Bakanlığı'na danışarak bir rapor hazırladı. Bu rapor "ABD'nin karşılıklı yardım ilkesine dayanan bölgesel ve toplu tedbirlere başvurmasını ve ulusal güvenliğini tehlikeye düşürecek silahlı bir saldırı durumunda, tek tek ya da toplu olarak meşru savunma hakkını kullanma kararlılığını doğrulayarak, barışın korunmasına katkıda bulunulmasını" öneriyordu. Bunun için de hukuki bir çerçeveye ihtiyaç duyuluyordu. Bu karar tasarısı 11 Haziran 1948'de Amerikan Senatosu tarafından kabul edildi.¹¹⁸

Raporun kabulü ile birlikte NATO'nun kuruluş çalışmaları hızlandı ve 4 Nisan 1949 tarihinde Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Norveç, İzlanda, İtalya, Portekiz, Kanada ve ABD'nin imzalarıyla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü kuruldu.¹¹⁹

NATO Beyannamesi'nin 5. maddesinde örgütün amacı tanımlanıyordu:

"Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün

¹¹⁷ Sander, **a.g.e.**, s.264.

¹¹⁸ **a.g.e.**, s. 265.

¹¹⁹ Julian Lindley-French, **The North Atlantic Treaty Organization, The Enduring Alliance**, Routledge, New York, 2007, s. 21; Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 314. (1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Federal Almanya, 1982'de İspanya ve SSCB'nin dağılmasının ardından da 12 ülke NATO'ya üye oldu.)

önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir."¹²⁰

Bu maddeden de anlaşıldığı gibi, üyelere herhangi birisine yapılacak olan saldırının tüm NATO üyelerine yapılmış sayılacağı ve bu ekseninde BM Yasası'nın 51. maddesinden¹²¹ doğan meşru müdafaa hakkının kullanılacağı ifade edildi.

6. Kore Savaşı

İkinci Dünya Savaşı'nda Kore yarımadası Japonya'nın işgali altındaydı. Ağustos 1945'te ABD, SSCB'ye Kore'yi Japonların elinden teslim alma sorumluluğunun eşit olarak paylaşılmasını teklif etti ve Kore yapay bir şekilde 38. paralelden kuzey ve güney olarak ikiye bölündü. Kuzey tarafını SSCB, güneyi ise ABD güçleri teslim aldı.¹²² Böylece Yarımada'nın kuzeyinde Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti isminde bir sosyalist devlet, güneyinde ise Kore Cumhuriyeti adıyla bir kapitalist devlet kurulmuş oldu.

Taraflar arasındaki gerilimler 25 Haziran 1950 tarihinde zirveye ulaşarak bir sıcak savaşın patlak vermesine neden oldu. Savaşı başlatan tarafın kim olduğu tarihçiler arasında hala bir tartışma konusu olsa da, hakim kanı Kuzey Kore'nin SSCB Devlet Başkanı Stalin ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Devlet Başkanı Mao Zedung'un onayını alarak savaşı başlattığı yönündedir.¹²³

¹²⁰ http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (Erişim Tarihi: 5.12.2014).

¹²¹ Madde 51: Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.

¹²² Antony Best, Joseph Mailolo ve diğerleri, **Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl**, Yayınodası, İstanbul, 2008, s. 250.

¹²³ Best, Mailolo ve diğerleri, **a.g.e.**, s.252.

Savaşın başlamasının ardından ABD'nin girişimi ile BM Güvenlik Konseyi olağanüstü bir biçimde toplanarak, Kuzey Kore'yi durdurmak için bir çağrı yaptı.¹²⁴ 27 Haziran 1950'de ABD birlikleri Güney Kore'ye çıktı ve BM'de yapılan çağrı ekseninde Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 15 ülke Kore'ye asker göndermeye karar verdi.¹²⁵

Savaşın ilk dönemlerinde ABD birlikleri Kuzey Kore ordusuna büyük bir yenilgi yaşatarak 38. paralelin kuzeyine doğru ilerledi. Bu gelişmeleri yakından takip eden ÇHC, Kuzey Kore'deki ABD ve BM kuvvetlerinin kabul edilemez olduğunu ifade ederek 25 Kasım 1950'de Kuzey Kore'nin yanında savaşa girdi.¹²⁶ ÇHC'nin savaşa girmesi ile birlikte savaşın seyri değişti. Yaşanan kanlı çatışmaların ardından BM güçleri ve ABD çekilmek zorunda kaldı. 27 Temmuz 1953'te taraflar arasında bir ateşkes anlaşması imzalandı ve 38. paralel iki ülke arasında sınır kabul edildi.

7. Varşova Paktı

II. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya galip devletler tarafından ikiye bölündü. ABD, İngiltere ve Fransa, Federal Almanya Cumhuriyeti'ni, SSCB'de Demokratik Almanya'yı kurdurdu.

ABD, İngiltere ve Fransa 23 Ekim 1954'te Federal Almanya ile birtakım antlaşmalar imzalayarak ülkenin işgal statüsünü sona erdirdi. Anlaşmaların imzalandığı tarihte NATO Konseyi tarafından Federal Almanya NATO'ya davet edildi. İlgili işlemlerin tamamlanmasından sonra, 5 Mayıs 1955'te Federal Almanya Cumhuriyeti NATO'nun bir üyesi oldu.¹²⁷

¹²⁴ BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinden biri olan SSCB, bu tarihte Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM'de Pekin tarafından temsil edilmediği için Konsey'i boykot etmekteydi. SSCB Konsey'de olmadığı için "Barış İçin Birleşme" adı altında alınan bu kararı engelleyemedi. (Çağrı Erhan, Kore Savaşı Kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 547.)

¹²⁵ James F. Schnabel ve Robert J. Watson, **The Joint Chiefs of Staff and National Policy Vol III 1950-1951 The Korean War Part One**, Office of Joint History, Washington, D.C, 1998, s. 71.

¹²⁶ Richard W. Steward (ed.), **American Military History Volume 2 The United States Army in a Global Era, 1917-2008**, Center of Military History United States Army, Washington, D.C., 2010, s. 232.

¹²⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 461.

Federal Almanya'nın NATO'ya üye olması ile birlikte büyük bir tehdit algılayan SSCB önderliğindeki blok, vakit kaybetmeden 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı'nı kurdu.¹²⁸ Doğu Almanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Arnavutluk ve SSCB'nin kurucu olduğu Pakt'ın giriş kısmında, ittifakın sebebi olarak “Federal Almanya'nın NATO'ya girişinin yeni bir savaş tehlikesini arttırdığı ve barışsever devletlerin ulusal güvenlikleri için bir tehdit teşkil ettiği” belirtildi¹²⁹

8. Eisenhower Doktrini

26 Temmuz 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ile başlayan gerilimler ikinci bir Arap-İsrail Savaşı'nın doğmasına neden oldu. Bu süreçte, Fransa ve İngiltere'nin İsrail'le birlikte tavır alması ve bölgede savaşa girmesi ile savaşın tarafları da sayıca arttı.¹³⁰

Süveyş bunalımının sona ermesi için BM'de süren görüşmeler sırasında SSCB'nin Arap devletleriyle birlikte hareket etmesi ve Mısır'ı Batı'ya bağlayan 1954 tarihli Süveyş Antlaşması'nın 1956 yılında Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır tarafından tek taraflı olarak feshedilmesi ile ABD bölgede ciddi bir yara aldı. Bu duruma ek olarak İngiltere'nin Süveyş Krizi ile birlikte Ortadoğu bölgesinde güven ve imaj kaybetmesi ABD'yi iyiden iyiye tedirgin etmeye başladı. Ortadoğu'nun Sovyet etki alanına girmesi, en çok da bölgedeki petrol kaynakları düşünüldüğünde ABD'nin kırmızı çizgilerine aykırı düşüyordu.

Bu verileri düşünerek hareket eden ABD Başkanı Eisenhower 5 Ocak 1957'de Kongre'ye, “Eisenhower Doktrini” olarak anılacak bir metin sunarak, ABD'nin Ortadoğu'daki yaşamsal çıkarlarını ilk kez açık bir şekilde belirtti.¹³¹ Başkan Eisenhower, Rus yöneticilerin Çarlık günlerinden beri Ortadoğu'yu domine etmeye çalıştığını belirterek, bugün SSCB'nin planının Ortadoğu'yu komünistleştirmek

¹²⁸ Varşova Paktı'nın metni için bkz.: Vojtech Mastny ve Malcolm Byrne (eds.), **A Cardboard Castle? An Inside History of The Warsaw Pact, 1955-1991**, Central European University Press, New York, 2005, s. 77-79.

¹²⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 462.

¹³⁰ Itamar Rabinovic, **Waging Peace: Israel and The Arabs, 1948-2003**, Princeton University Press, New Jersey, 2004, s. 8.

¹³¹ Erhan, **a.g.m.**, s. 564.

olduğunu vurguladı. Metnin geneline hakim olan diğer önemli vurgu, bölgenin dinlerin doğduğu kutsal bir merkez olduğu, dolayısıyla "ateist materyalizmin" kollarına bırakılmayacağı ve bölgede var olan petrol kaynaklarının SSCB'nin eline geçmesinin hür dünyaya çok büyük zararlar vereceğiydi.¹³²

Bu verilere dayanarak Eisenhower Kongre'den ekonomik kalkınma çabasına giren Ortadoğu ülkelerine istedikleri takdirde ekonomik ve askeri yardım yapmak ve yine istedikleri hallerde ABD silahlı kuvvetlerini uluslararası komünizmin saldırıları karşısında kullanabilmek için yetki istedi ve başkanın yetkisine bırakılacak biçimde 200 milyon dolarlık bir bütçe talep etti.¹³³

Kongre, 9 Ocak 1957'de Eisenhower'ın isteklerini kabul ederek Doktrin'i onayladı. Doktrin'in onaylanmasından bir gün sonra konuşma yapan Eisenhower "Amerika'nın çıkarları dünya çapındadır. Her iki yarımküreyi ve tüm kıtaları kapsar. ABD hür dünyada yer alan bütün ülkelerle çıkar işbirliği içindedir. Çıkarların birbirine dayanması, ancak tüm halkların haklarına ve barışa saygı gösterilmesiyle olur" diyerek SSCB'ye karşı süren meydan okumasını yineledi.¹³⁴

Eisenhower Doktrinini Truman Doktrininin Ortadoğu'ya yayılmış bir biçimiydi. Doktrin ile ABD, sadece Yunanistan ve Türkiye'nin değil, Ortadoğu'nun petrol zengini ülkelerinin de "hamisi" olduğunu açıkladı. Bölgede Süveyş Bunalımı sonrasında yıkılmış olan İngiliz egemenliğinin yerini almaya aday olduğunu da ilk kez bu kadar açık bir biçimde dile getirdi.

9. U-2 Krizi

Soğuk Savaş'ın hızlanarak devam ettiği bir tarihte, 4 Ekim 1957'de Dünya'nın ilk yapay uydusu Sputnik-1 SSCB tarafından yörüngeye oturtuldu. SSCB'nin böyle bir atılım yaparak uzaya yapay uydu göndermesi ile bloklar arasında var olan yarışa bir yenisi eklendi. Uzay Yarışı (Space Race) olarak anılan ve 1957'den 1975'e kadar süren bu süreçte, taraflar dünya üzerindeki silahlanma yarışlarını tüm evrene

¹³² Tam metin için bkz.: <http://millercenter.org/president/speeches/speech-3360> (Erişim Tarihi: 31.12.2014).

¹³³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 503; Sander, **age.**, s.275.

¹³⁴ Erhan, **a.g.m.**, s.566.

taşıyarak farklı bir rekabet içerisine girdi. Uydunun fırlatılmasının en önemli noktası, SSCB'nin uyduyu uzaya gönderebilecek kadar dayanaklı ve uzun menzilli bir füzeyi üretmiş olmasıydı. Söz konusu gelişmeyle, ABD'nin bu alandaki üstünlüğü sona eriyor, stratejik üstünlük SSCB'nin eline geçiyordu.¹³⁵

SSCB'nin sahip olduğu uzun menzilli bir füze, ABD'yi ani ve habersiz bir biçimde vurabilme ihtimalini doğurmaktaydı. Bu ihtimal Soğuk Savaş'ın mantığına ters de olsa ABD'yi fazlasıyla rahatsız etmişti. ABD, bu ve bunun gibi gelişmeleri engellemek ve SSCB'nin teknolojik ilerlemelerinden haberdar olabilmek için U-2 isimli bir casus uçak geliştirdi. U-2 casus uçaklarının havalanabilmesi için Japonya, Federal Almanya, İngiltere ve Türkiye'de üsler inşa edildi.

1 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye İncirlik Üssü'nden kalkan bir U-2 uçağı, SSCB topraklarında radarların görüş alanına girince vurularak düşürüldü.¹³⁶ İlk etapta ABD, uçağın meteorolojik araştırmalar yaptığını iddia etse de, U-2'lerin CIA tarafından kullanıldığı tüm dünya tarafından bilinmekteydi. Üstelik uçağın pilotu Francis Gary Powers'in sağ olarak ele geçirilmesi de SSCB'nin elini kuvvetlendiren bir başka husus oldu.¹³⁷

SSCB Devlet Başkanı Nikita Kruşçev, 5 Mayıs 1960'ta yaptığı açıklamasında hem ABD'yi hem de uçağın kendi topraklarından kalkmasına izin verdiği için Türkiye'yi suçladı. Kruşçev, ülkesine yapılacak herhangi bir saldırı durumunda öncelikle kullanılan üslerin hedef alınacağını belirterek Türkiye'yi uyarmayı da ihmal etmedi. Türk Dışişleri Bakanlığı, 8 Mayıs 1960'daki açıklamasıyla böyle bir uçuşa izin vermediğini, ancak Türk uçaklarının gerçekleştirdiği eylemlerden sorumlu tutulabileceğini bildirdi.¹³⁸ Türkiye'nin açıklamasının ardından gerginlik ABD ve SSCB arasında bir süre daha devam etti.

¹³⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.600.

¹³⁶ William R. Keylor, **The Twentieth Century World: An International History**, Oxford University Press, New York, 1992, s. 318-319.

¹³⁷ Rose McDermott, **Risk-taking in International Politics: Prospect Theory in American Foreign Policy**, The University of Michigan Press, 1998, s. 110.

¹³⁸ Erhan, **a.g.m.**, s. 574.

1962 yılında gelindiğinde ise U-2 krizinden çok daha büyük bir kriz kapıdaydı.

10. Küba Füze Krizi

SSCB'nin hava üstünlüğünü 1957'deki atılımıyla ele geçirdiği ve ABD'nin bu durumu dengelemek için çözüm yolları aradığı bir önceki bölümde ifade edilmişti. Bu denge yöntemlerinden birisi U-2 casus uçaklarıyla istihbarat toplamak, bir diğeri ise orta menzilli füzeleri Avrupa topraklarına yerleştirerek SSCB için bir tehdit yaratmaktı. ABD'nin bu talebine üç NATO ülkesi (İtalya, İngiltere ve Türkiye) olumlu cevap verdi. Bu kapsamda İngiltere'ye 60 adet Thor Füzesi, İtalya'ya 30, Türkiye'ye de 15 adet Jüpiter Füzesi yerleştirildi.¹³⁹

Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi ile ilgili antlaşma 25 Ekim 1959'da Paris'te imzalandı. Füzelerin yerleştirilmesi 1960 sonunda, askeri personelin eğitimi ve füzelerin hazır hale getirilmesi de 1962 yılında tamamlandı.¹⁴⁰

Aynı tarihten itibaren SSCB, 1959'da Fidel Castro önderliğinde bir devrim gerçekleştirilen Küba'ya Jüpiterler benzeri orta menzilli füzeler yerleştirmeye başladı. SSCB, ABD'nin İngiltere, İtalya ve Türkiye üzerinden¹⁴¹ kendisine yönelttiği tehdide Küba'dan cevap vermeyi amaçlıyordu.

16 Ekim 1962'de ABD istihbarat birimleri Küba'ya Sovyet füzelerinin yerleştirildiğini tespit etti. Durumun tespiti üzerine 22 Ekim'de ABD, ateşleme sistemlerini taşıyan Sovyet gemilerinin Küba'ya ulaşmasını engellemek için Küba'yı ablukaya aldı. Bu olay mevcut durumu daha da gerginleştirdi. SSCB gemilerini geri çekmeyeceğini; ABD ise ablukayı kaldırmayacağını açıkladı. Atlantik'te sular ısınmaktaydı.

¹³⁹ Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 1, 1997, s. 648.

¹⁴⁰ Erhan, **a.g.m.**, s. 573.

¹⁴¹ ABD orta menzilli füzelerini her ne kadar üç ülkeye yerleştirilmiş olsa da, kriz anında süren pazarlıklar Türkiye'deki füzeler üzerindedir. Türkiye dışındaki iki ülkede bulunan füzeleri SSCB'nin ciddi bir pazarlık malzemesi yapmamasında Türkiye'den kalkan U-2'nin düşürülmesi ile oluşan kötü itibar ve NATO üyesi bir Türkiye'nin Sovyet topraklarına olan fiziki yakınlığının rol oynadığını söylemek mümkündür.

22 Ekim'de ABD Başkanı John F. Kennedy, Küba karasularına girecek Sovyet gemilerinin batırılacağını ifade etti.¹⁴² Bu açıklamanın ardından süren gizli görüşmelerle büyük bir savaşın eşiğinden dönüldü. ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerini kaldıracağını, SSCB'nin de Küba'ya füze yerleştirmeyeceğini açıklamasıyla kriz aşıldı.

Küba Füze Krizi, Soğuk Savaş içerisinde sıcak çatışma ihtimalinin en şiddetli biçimde dışa vurulduğu bir krizdi. Bu kriz ile insanlık bir nükleer savaş ihtimaline ilk kez bu kadar yakınlaştı. Ancak böyle bir savaşın iki süper güce de büyük zarar vereceğini bilen liderler, krizi tırmandırarak ellerini yükseltmiş olsalar da, böyle bir deliliğe kalkışmadılar.

¹⁴² Graham Allison and Philip Zelikow, **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, Addison-Wesley Longman, New York, 1999, s. 259.

İKİNCİ BÖLÜM

SSCB'NİN MACARİSTAN MÜDAHALESİ VE TÜRK

KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

A. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi ve Macaristan İsyanı

Stalin'in ölümünün ardından SSCB'de bir dönem kapanmış oldu. Geçiş döneminde kurulan kolektif liderlik sisteminin ardından Kruşçev iktidara geldi. Kruşçev iktidarının ilk dönemine SBKP'nin 20. Kongresi damgasını vurdu. 20. Kongre'deki konuşmalar ve kararlara bakıldığında Stalin dönemindeki sertlik yanlısı politikalarından uzaklaşılacağı ve SSCB'yi daha müreffeh günlerin bekleyeceğini söylemek mümkün olabilirdi; ancak teori ile pratik yine uyuşmadı.

Kruşçev döneminde SSCB'nin ilk önemli diplomatik atılımı Tito ile sorunlarını çözmek oldu. 1948'den beri bozuk olan ilişkilerin düzeltilmesi Yugoslavya'nın hem Sovyet etki alanına çekilebilmesi için önemliydi hem de 20. Kongre'de vücut bulacak olan Anti-Stalin kampanyanın bir ayağıydı. 1955 yılında Kruşçev'in ziyareti ile diplomatik ilişkiler kuruldu.¹⁴³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında işgal altında olan Almanya'da 1949 yılında iki ayrı devlet (ABD, İngiltere ve Fransa'nın işgalinde olan Almanya'nın batı kısmında Federal Almanya, SSCB işgalinde olan doğu kısmında ise Almanya Demokratik Cumhuriyeti) kuruldu. ABD, İngiltere ve Fransa 23 Ekim 1954'te Federal Almanya ile birtakım antlaşmalar imzalayarak ülkenin işgal statüsünü sona erdirdi. Anlaşmaların imzalandığı tarihte NATO Konseyi tarafından Federal Almanya NATO'ya davet edildi ve ilgili işlemlerin tamamlanmasından sonra, 5 Mayıs 1955'te NATO'nun bir üyesi oldu.¹⁴⁴

¹⁴³ Oral Sander, **XX. XXI. Ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, Ankara SBF Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1967, s.5.

¹⁴⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 461.

Önceki bölümde anlatıldığı gibi, Federal Almanya'nın NATO'ya üye olması ile birlikte büyük bir tehdit algılayan SSCB önderliğindeki blok, vakit kaybetmeden 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı'nı kurdu.¹⁴⁵ Doğu Almanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Arnavutluk ve SSCB'nin kurucu olduğu Pakt'ın giriş kısmında, ittifakın sebebi olarak “Federal Almanya'nın NATO'ya girişinin yeni bir savaş tehlikesini arttırdığı ve barışsever devletlerin ulusal güvenlikleri için bir tehdit teşkil ettiğini” belirtildi.¹⁴⁶

Varşova Paktı'nın kurucuları, varoluş amaçlarını barışsever bir biçimde açıklamaya çalışmışlardı ancak Pakt'ın ilk eyleminin 1956 yılında Macaristan'a yapılan müdahale olması ve 1968 yılında Çekoslovakya'ya yine Varşova Paktı aracılığıyla müdahale edilmesi, esas nedenin ne olduğu hakkında bizlere fikir vermektedir. Varşova Paktı, Sovyet etkisinden çıkmaya başlayan Doğu Avrupa ülkelerine müdahaleler ederek varlığını sürdürdü. Nasıl ki NATO bir kolektif savunma örgütü olmaktan ziyade Amerikan çıkarları için faaliyet gösterdiyse, Varşova Paktı da, aynı biçimde, SSCB'nin çıkarları ekseninde bir varoluş sürdürdü.

1. SBKP 20. Kongresi

SBKP'nin 20. Kongresi 14-25 Şubat 1956 tarihleri arasında gerçekleşti. Kongre'nin açılışında delegeler, Stalin, Kyuichi Tokuda ve Klement Gottwald için saygı duruşuna davet edildi. Bu bile Kongre'nin sonunda ortaya çıkacak olan Stalin kültürünün yıkılmasının önemli bir göstergesiydi. Stalin artık Japon komünist bir lider ve Çekoslovak Devlet başkanı ile aynı seviyede tutulmaktaydı.¹⁴⁷

Kongre'nin en önemli başlığı “barış içinde bir arada yaşama” olarak adlandırılan bir dış politika hamlesiydi. Bu açılımla Kruşçev, kapitalist dünyaya önemli bir mesaj gönderdi. Ekonomik bir atılım yapmak için, bloklar arası gerilimi arttırmamak gerektiğini düşünen Kruşçev, kapitalist dünyanın evvelden beri teorik olarak kabul ettiği toprak bütünlüğü ve egemenliğe saygı, ülkelerin içişlerine

¹⁴⁵ Varşova Paktı'nın metni için bkz.: Vojtech Mastny ve Malcolm Byrne (eds.), **A Cardboard Castle? An Inside History of The Warsaw Pact, 1955-1991**, Central European University Press, New York, 2005, s. 77-79.

¹⁴⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 462.

¹⁴⁷ Sander, **XX. XXI. Ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, s. 9.

karışmamak, devletlerarası eşitlik, saldırmazlık, barış içinde bir arada yaşama ve ekonomik işbirliği gibi ilkeleri gündeme getirdi.¹⁴⁸ Barış içinde bir arada yaşama yorumu ile Kruşçev, kapitalist ve sosyalist sistemlerin bir savaşımla beraber yaşayabileceğini iddia etti ve emperyalizm çağında da olsa savaşların önlenebileceğini söyledi.¹⁴⁹

Kruşçev'in bu yorumu klasik anlamda Marksist-Leninist teoriyle çelişmekteydi. Çünkü Lenin, tarihin proletaryanın büyük ve nihai zaferine kadar devam edecek olan, sonu gelmeyen bir sınıf mücadelesi olduğunu ve emperyalizm çağında savaşların kaçınılmaz olduğu defalarca dile getirmişti.¹⁵⁰ Kruşçev, Lenin'in tezinin aksini iddia ediyordu. Kruşçev'in bu söylemlerini Leninizm'den uzaklaşmak olarak görmeyen, aksine taktiksel bir hamle olarak okumak gerektiğini iddia eden yazarlar da mevcuttur.¹⁵¹

Kongre'nin dış politika açısından bir diğer önemli sonucu, sosyalizme ayrı yollardan gidilebileceğinin kabul edilmesiydi. Bu ilkenin ilanı, Lenin'in de altını önemle çizdiği bir gerçekliğin teorik olarak kabul edilmesi anlamına gelmekteydi. Lenin, "Bütün uluslar sosyalizme varacaktır. Bu kaçınılmaz bir şey. Ama hepsi, bunu aynı yoldan yapacak değildir. Her biri, demokrasinin şu ya da bu biçimine, proletarya diktatörlüğünün şu ya da bu türüne, toplumsal yaşamın başka başka yönlerinde, sosyalist dönüşümün birbirinden farklı derecelerine, kendisinden bir şeyler katacaktır"¹⁵² demişti. Kruşçev 20. Kongre'de Lenin'in bu cümlesinin doğruluğunun altını çizerek ve kendilerinden farklı düşünen sosyal demokratlarla beraber bile ortak bir mücadele verilebileceğini sözlerine ekledi.¹⁵³ SSCB'nin bu gerçekliği en azından teorik olarak kabul etmesini, üçüncü dünya ve Doğu Avrupa ülkelerine verilen bir mesaj olarak değerlendirmek mümkündür.

¹⁴⁸ **a.g.e.**, s. 11.

¹⁴⁹ Sander, **XX. XXI. Ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, s. 11.

¹⁵⁰ V.I. Lenin, **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 110-129.

¹⁵¹ Fahir Armaoğlu, "Barış İçinde Birarada Yaşamın Sovyet Yorumu", **AÜ SBF Dergisi**, XXVII/3, 1972, s. 286-288.

¹⁵² Lenin, **Emperyalist Ekonomizm Marksizmin Bir Karikatürü**, Sol Yayınları, Ankara, 1991.

¹⁵³ Leo Gruliov (ed.), **Current Soviet Policies II: A Documentary Record of the 20th Communist Party Congress and Its Aftermath**, Frederick Praeger, Newyork, 1957, s. 33.

Kongre'nin dış politika alanındaki bir diğer önemli noktası da Sovyet etki alanını barışçıl yollarla genişletme çabasıydı. Kruşçev, artık doğrudan bir müdahale yerine ekonomik bir güç olarak kapitalist devletlere sızmayı öngörüyordu. Buna ek olarak, sosyalist ya da kapitalist blokta yer almayan “barışsever devletler”in de içinde olduğu geniş bir barış cephesi kurulmasının altını çizerek ve anti-emperyalist nitelikteki ulusal kurtuluş hareketlerinin destekleneceğini belirtti.¹⁵⁴ Kruşçev'in bu politikasını, 29 devletin katılımıyla Nisan 1955'te başlayan Bandung Konferansı¹⁵⁵ ile “üçüncü bir blok” olarak ortaya çıkmaya aday olan Asya-Afrika devletlerini SSCB'nin etkisi altına alma çabası olarak değerlendirmek mümkündür.

Kongre'nin son gününde (25 Şubat 1956) düzenlenen bir gizli oturumla Kruşçev, Anti-Stalin kampanyayı zirveye taşıdı. Kruşçev kişi kültürünün zararları adı altında, Stalin'in işkencelerinden, zulümlerinden, despotizminden dem vurdu.¹⁵⁶ 29 yıl boyunca SSCB'nin lideri olan Stalin, Kongre'de en büyük suçlu ilan edildi.

Kruşçev konuşmasında Stalin'i yerden yere vururken, temel meselenin Stalin olmadığı, O'nun isminde vücut bulan “kişi kültürü” olduğunu iddia etti. Her ne kadar böyle bir iddiası olsa da Kruşçev'in uygulamalarına bakıldığında kendisi için yeni bir kişi kültürü inşa ettiğini de görmek mümkündür. O halde sorunun bir kişi kültürü olmadığı, Stalin'le bir hesaplaşma olduğu açıktı.

Yeni bir yol açmak ve farklı kararlar alabilmek için kendinden öncekini kötülemek dünya tarihi içinde örneklerine sıklıkla rastladığımız bir durumdur, rejim değişmemiş de olsa, Stalin gibi önemli bir figürle hesaplaşmak, Sovyetlerin önemli bir dönemiyle hesaplaşmaktı. En azından söylem düzeyinde artık önemli bir sayfa kapanmış ve Kruşçev'in liderliğinde bambaşka bir sayfa açılmıştı. Yalçın Küçük'ün belirttiği gibi, Gorbaçov'la zirveye ulaşacak olan revizyonist dalganın tohumları, daha 1950'li yılların ortasında Kruşçev'le atılıyordu.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Sander, **XX. XXI. Ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, s. 15-17.

¹⁵⁵ Best ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 304.

¹⁵⁶ Tam metin için bkz.: S.N.Kruşçev, **XX. Kongre Gizli Raporu Kişi Kültüne Karşı**, Pencere Yayınları, İstanbul, 1991. Daha detaylı bir inceleme ve Kruşçev'in iddialarına bir cevap için bkz.: Grover Furr, **Hruşçov'un Yalanları SBKP(B) XX. Kongresinde Yapılan Suçlamalar Hakkında**, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.

¹⁵⁷ Küçük, **a.g.e.**, s. 348-354.

20. Kongre’de alınan kararlar “barış söylemini” içinde barındırıyor olsa da, yaşanan gelişmeler bu söylemlerin, özellikle Doğu Bloku devletleri ile olan ilişkilerde bir karşılığı olmadığını ortaya koydu. Tito ve Cemal Abdülnasır gibi figürlerle yakınlaşma sağlanmış olsa da, 20. Kongre’nin “barış mesajları” Doğu’ya değil, Batı’ya verilmişti. ABD ve “hür dünya”ya verilen bu mesajın ardından, çok değil 8 ay sonra, Macaristan’a müdahale gerçekleşti.

SBKP 20. Kongresi’nin ardından Nisan 1956’da Kominform’un dağıtılması da önemli bir başka gelişmedir. SSCB, bu yöntemle sosyalist blok içindeki diğer ülkelerde de eski yönetimlerin tasfiyesinin kapısını açtı, ancak bu tasfiyenin rejimlerin talepleri doğrultusunda değil, bir anti-Stalinist kampanya ekseninde olacağı açıktı. Doğu blokundaki Stalinist rejimler tasfiye edilecek, yeni bir dönemin kapısı açılacaktı.

Ancak blok içindeki dengelerden de anlaşılmaktadır ki, Stalinsizleştirme aynı zamanda Sovyetlerin de etki alanından çıkılmasına neden olacaktır. Macaristan ayaklanmasında halkın Stalin heykellerini yıkmış olması, Stalin’in isminde vücut bulan Sovyet denetimine bir başkaldırıdır. Yani blok içindeki Stalin karşıtı hareketler, ister istemez Kruşçev ve SSCB karşıtı da olmaktadır.

2. Macaristan İsyanı

*“...işte bak
budapeşte’de durgun soğumuş gözlerimle unutulmuşum
en uzak içlerime bir rüzgar dağılıyor
bu bir bakıma kahrolmuşluğum/bir bakıma boydan boya kırılmış şarkılar
budapeşte radyosu susmuş
fabrikaların isli duvarlarında petöfi'nin mısıraları
sımsıcak
ufacık kan gülüşmeleri duyuluyor/yenik bir sessizliğin arkasından
tankların o küstah öksürükleri
en uzak içlerime tuna'nın aydınlığı vurmuş...”*

Attila İlhan, Hürriyet ve İstiklal Benim Karakterimdir

1953 yılı ortalarında Macaristan'da ekonomik sıkıntılarının tetiklediği küçük çapta işçi ayaklanmaları baş gösterdi. Bu ayaklanmaların büyümesinden rahatsız olan Sovyet yöneticiler Macaristan Başbakanı ve Macaristan İşçi Partisi (MDP) lideri Matyas Rakosi'yi SSCB'ye çağırarak başbakanlık çekilmesini istediler. Rakosi 28 Haziran 1953'te Başbakanlıktan istifa etti ve ardından Sovyet destekli Imre Nagy başbakan oldu.¹⁵⁸

Imre Nagy özellikle toprak mülkiyeti ve kolektif çiftlikler ile ilgili düzenlemeler yaptı ve tüketim mallarının üretimini arttırarak ekonomik bir rahatlama yaratmaya çalıştı. Ancak Nagy'ın bu hamleleri SSCB ve Rakosi gibi isimler tarafından bir geri dönüş olarak değerlendirildi ve arkasındaki destek çekildi. 1955 yılında Nagy artık başbakanlıktan ve MDP Merkez Yönetimi'nden çıkartıldı.¹⁵⁹ Başbakanlık koltuğu bir kez daha Rakosi'ye bırakıldı. Artık Macaristan'da Rakosi'nin temsil ettiği baskı, ekonomik sıkıntı ve despotizmi ifade eden bir çizgi ve Nagy'ın temsil ettiği görece refah, demokratik ve daha umutlu bir çizgi vardı¹⁶⁰ ve açık biçimde Nagy ve temsil ettiği değerler yükseliyordu.

Macar aydınları ve küçük burjuvalarının bir araya geldiği Petöfi Kulübü¹⁶¹ de aynı yıl kuruldu. Bu kulüp Sandor Petöfi'nin¹⁶² şiirlerinden esinlenerek, bir özgürlük dalgası yaratmayı amaçlıyor ve Nagy'ı destekliyordu. Macaristan'daki emek ve özgürlük hareketi artık yeni bir siyasi taleple, Imre Nagy'ın desteklenmesiyle kendisine yeni mecralar bulmaya başladı. Macar halkından gelen talepler doğrultusunda 18 Temmuz'da Rakosi'nin yerine Başbakanlığa Erno Gerö,

¹⁵⁸ "Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 953.

¹⁵⁹ "Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1477.

¹⁶⁰ Aynı yer.

¹⁶¹ 25 Mart 1955'te kurulan Petöfi Kulübü, çalışmalarına SBKP'nin 20. Kongresinden sonra hız vermiştir. (Csaba Békés, Malcolm Byrne, M. János Rainer, **The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents**, Central European University Press, Budapest, 2000, s. 170.)

¹⁶² 1823-1849 yılları arasında yaşamış olan Petöfi, Macar Ebediyatı'nın 19. yüzyıldaki en önemli ismidir. Macarların Avusturya'ya karşı 1848 yılında giriştikleri bağımsızlık hareketinin öncülerindedir. (Detaylı bilgi için bkz.: Naciye Güngörmüş, "Ölümünün 140. Yıldönümünde Sandor Petöfi" **DTCF Dergisi**, c.XXXIV., sayı: 1-2, s. 109-115.)

yardımcılığına da Janos Kadar getirildi. Gerö akıllı bir politik hamle yaparak Nagy ile iletişim geçti, ancak bu temas da halkın taleplerini durduracağına benzemiyordu.

Bununla birlikte, 20 Ekim 1956'da Polonya'da iktidara anti-Stalinist bir isim olan Wladyslaw Gomulka'nın gelmesi Macaristan'da büyük yankı uyandırdı. Sovyet çizgisinin dışında bir kişinin Polonya'da iktidarı eline alması, Macar halkı için bir umut doğurdu ve umut 23 Ekim 1956'da kendisini çok daha net biçimde gösterdi. Macar halkı büyük bir miting düzenleyerek taleplerini ve Imre Nagy'a olan desteklerini dile getirdiler. Bu talepler 7 temel başlıktan oluşuyordu ve Petöfi Kulübü üyesi aydınlar tarafından hazırlanmıştı:¹⁶³

1. Sosyalizmin temel ilkeleri üzerinde yükselen bağımsız bir ülke politikası
2. Sovyetler Birliği ve halk demokrasileri arasındaki ilişkilerde eşitliğin sağlanması
3. Ulusal eşitlik temelinde ekonomik anlaşmaların yeniden düzenlenmesi
4. İşletmelerin işçiler ve uzmanlar tarafından yönetilmesi
5. Köylülere kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkının tanınması
6. Rakosi kliğinin partiden uzaklaştırılması, Nagy'ın hükümete atanması, tüm karşı devrimci çabalara karşı kararlı bir mücadele yürütülmesi
7. İşçi sınıfının her alanda siyasal olarak temsili, parlamento ve tüm özerk yönetim organlarının seçiminde serbest ve gizli oy hakkı.¹⁶⁴

Aynı günün akşamında Yugoslavya'dan Macaristan'a dönen Gerö yaptığı radyo konuşmasında bu taleplerin karşılanması için bir adım atılacağını söylemediği gibi, eylemci aydın ve öğrencileri üstü kapalı biçimde karışıklık yaratmaya çalışmak ve provokatörlükle suçladı.¹⁶⁵ Bu suçlamayı ardından kitle taleplerinin radyodan

¹⁶³ David Irving, **Uprising! One Nation's Nightmare: Hungary 1956**, Focal Point, London, 2001, s.244.

¹⁶⁴ "Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti", **Sosyalizm ve...**, s.1478.

¹⁶⁵ Paul E. Zinner, **National Communist and Popular Revolt in Eastern Europe**, Colombia University Press, New York, 1956, s. 406.

yayınlanması için yürüyüşe geçti ve radyo binası önüne gelen kalabalığa Macaristan Gizli Polisi (AVH) ateş açtı.¹⁶⁶ Artık ok yaydan çıkmıştı ve durdurulması zor bir sürece girilmişti.

24 Ekim’de Imre Nagy yeniden başbakanlığa getirildi. Ancak bu hamle de halkı yatıştırmaya yaramadı. Halk sayısı giderek artan bir kalabalıkla silahlı mücadeleye başladı ve Macar halkı ülkeye giren Sovyet tankları ile çatışıyordu.¹⁶⁷ Aynı günün sabahı Nagy imzalı bir metin ile sıkıyönetim ilan edildi¹⁶⁸ ve silahlarını saat 14.00’e kadar bırakanlara herhangi bir hukuksal yaptırımında bulunulmayacağı gibi ülkede demokratikleşme yönünde adımların hızla atılacağı açıklandı.¹⁶⁹ Çatışmaların durulmaması üzerine Janos Kadar akşam saatlerinde radyodan çarpıcı bir açıklama yaparak teslim olmayanların er ya da geç mağlup olacaklarını söyledi.¹⁷⁰

27 Ekim 1956’da MDP üyesi olmayanları da kapsayan bir hükümet Nagy’ın önderliğinde kuruldu.¹⁷¹ 28 Ekim’de Nagy radyo konuşmasında ateşkes ilan etti ve SSCB ile anlaşmaya varıldığını, bu eksende SSCB birliklerinin ülkeden çekileceğini duyurdu.¹⁷² İlerleyen iki günde de AVH’nini tasfiye edildiği ve tek partili sistemin kaldırıldığı açıklandı.¹⁷³ 28 Ekim akşamı SSCB birlikleri Macaristan’ı terk etmeye başladılar, 31 Ekim sabahı ülkede herhangi bir SSCB askeri kalmayacağı duyuruldu.¹⁷⁴

¹⁶⁶ “Doğu Avrupa’da İşçi Muhalefeti”, **Sosyalizm ve...**, s.1478.

¹⁶⁷ Janos M. Rainer, “The Hungarian Revolution in the History of Europe”, **Macaristan Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi**, s.7. (http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/25C4D164-E0D7-4ADA-BA68-A6E46C7A2D45/0/history_revolution_en.pdf) (Erişim Tarihi: 04.06.2015)

¹⁶⁸ Zinner, **a.g.e.**, s. 408.

¹⁶⁹ **a.g.e.**, s. 409-411.

¹⁷⁰ Zinner, **a.g.e.**, s. 412.

¹⁷¹ François Fejtö, **1956 Macar İhtilali İlk Antitotaliter İhtilal**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2012, s. 95-96.

¹⁷² Zinner, **a.g.e.**, s. 428-431.

¹⁷³ “Doğu Avrupa’da İşçi Muhalefeti”, **Sosyalizm ve...**, s.1478.

¹⁷⁴ Fejtö, **a.g.e.**, s. 105.

Ayaklanmanın ilk gününden beri, kapitalist blokun en önemli propaganda araçlarından olan Radio Free Europe¹⁷⁵ Macar halkını daha büyük isyanlara yönlendirmeye çalışarak, Imre Nagy'a güvenmeme çağırısı yapıyordu. Ekim ayı içerisinde peş peşe yayınlanan haberlerle¹⁷⁶ hem Avrupa halklarına hem de Macaristan halkına, ABD diliyle provokasyon çağrılarında bulunuluyordu.¹⁷⁷

Çatışmaların sürdüğü günlerde Polonya Devlet Başkanı Gomulka ve Tito, Imre Nagy'a mesajlar göndererek, ayaklanmanın daha ileriye götürülmemesi konusunda tavsiyelerde bulundular.¹⁷⁸ SSCB'den ilk önemli açıklama ise 30 Ekim 1956 tarihinde geldi. SSCB askeri birliklerinin Macaristan'da Varşova Paktı uyarınca bulunduğu belirtildiği metinde, Sovyet güçlerinin, sosyalist ülkelerde gerici ve karşı devrimci hareketlere (iç ya da dış faktörlerle ortaya çıkması fark etmeksizin) izin vermeyeceği belirtildi.¹⁷⁹ Böylece, bu çalışmanın son bölümünde inceleyeceğimiz Brejnev Doktrini'nin de temelleri atılmış oldu. Sosyalist Blok'ta yer alan bir devletin egemenliği artık açıkça Sovyetlerin inisiyatifi altındaydı.

Açıklamalar ve radyo konuşmalarının yoğunlaştığı günlerde Macaristan halkı da boş durmuyordu. Hızla örgütlenen işçi birliklerinin, ihtilal komitelerinin ve öğrenci meclislerinin birtakım talepleri vardı. Bu taleplerin en önemlisi Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çıkmasıydı. Imre Nagy istemeyerek de olsa, 1 Kasım 1956'da Varşova Paktı'ndan çıkıldığını ve artık tarafsız bir devlet olduğunu ilan etti.¹⁸⁰ SSCB tarafından komünist önderliğin reformcu talepleri bir yere kadar

¹⁷⁵ 1950 yılında kurulan Radio Free Europe, CIA tarafından anti-komünist propaganda yapmak için kullanılıyordu. (RFE hakkında detaylı bilgi için bkz.: Arch Puddington, **Broadcasting of Freedom The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty**, University Press of Kentucky, Kentucky, 2003.)

¹⁷⁶ “Komünistlerle işbirliği yapmak mümkün değildir. Bugünden itibaren Macaristan'da komünist yoktur, sadece katiller vardır. Hain Imre Nagy halkın katilidir.(27 Ekim 1956)”, “Özgürlük savaşçıları Imre Nagy'ın aldatıcı taktiğine kanmayacaklardır. (29 Ekim 1956), “...Soğukkanlı bir hesaplama ile Sovyet güçlerine karşı zafer kazanılabilir. Budapeşte hükümeti tarafından söz verilen eller kanlı ateşkes, iğrenç bir ihanetten başka bir şey değildir. (30 Ekim 1956)”

¹⁷⁷ Fejtö, **a.g.e.**, s. 101-102; Tom Palmer, “Why Socialism Collapsed in Eastern Europe”, **Cato Institute Policy Report**, September/October 1990, s. 3.

<http://www.cato.org/publications/commentary/why-socialism-collapsed-eastern-europe> (Erişim Tarihi: 10.12.2015)

¹⁷⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 477.

¹⁷⁹ Zinner, **a.g.e.**, s. 489.

¹⁸⁰ George Mikes, **The Hungarian Revolution**, Andre Deutsch, London, 1957, s. 145.

kabul edilebilirdi, ancak böylesine büyük bir adım asla tahammül edilemez bir durumdu.¹⁸¹ Bu adımın ardından Sovyetler yeniden ve daha sert biçimde Macaristan'a girdi.

Aynı gün Sovyet tanklarının ülkeye girdiği haberi üzerine Nagy, SSCB Elçisi Andropov'u çağırdı ve Sovyet birliklerini ülkeyi terk etmesi gerektiğini söyledi.¹⁸² Bu arada Imre Nagy, her gelişmeyi BM Genel Sekreterliğine bildiriyordu.¹⁸³ 2 Kasım 1956'dan itibaren hem SSCB'nin hem de sosyalist blokun diğer ülkelerinin basın organlarında Macaristan'da bir karşı devrimin hızla ilerlediği manşetlere taşınmaya başlamıştı.¹⁸⁴ 3 Kasım sabahı Sovyet Elçisi Andropov, Nagy'a SSCB'nin müzakereye hazır olduğunu bildirdi. Nagy hükümetini temsilen görüşmelere katılan heyetin başına bir şey gelebileceği kimsenin aklına gelmediyse de heyet, müzakerelerin yapıldığı Budapeşte'nin güneyinde bulunan Tököl şehrinde Sovyet Güvenlik Polisi tarafından tutuklandı.¹⁸⁵

3 Kasım 1956 akşamı Budapeşte kuşatılmış durumdaydı. 4 Kasım şafak vaktinde duyulan çatışma sesleri yavaş yavaş tüm şehre yayılıyordu.¹⁸⁶ Imre Nagy ilk açıklamasında "Günün erken saatlerinde Sovyet güçleri, hukuki ve demokratik Macar hükümetini devirmek için saldırıda bulundular. Ordumuz savaşıyor. Hükümetimiz görev başındadır."¹⁸⁷ dediyse de, kısa bir süre sonra Yugoslavya Büyükelçiliğine sığındı.¹⁸⁸

Macaristan'da çatışmalar bir süre daha devam etse de, 6000 Sovyet tankına karşı koyabilecek boyutta bir direniş sergilemek mümkün değildi. Macar isyanının

¹⁸¹ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 457.

¹⁸² Bu konuda literatürde bir ikilik söz konusudur. İlk bakış açısı Macaristan'ın, Varşova Paktı'ndan çıktığını açıklamasının ardından SSCB birliklerinin ülkeye ikinci kez girdiğini söylerken (Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 478-479.), ikinci görüş SSCB'nin ikinci operasyonun hemen ardından Macaristan'ın Pakt'tan çıktığını iddia etmektedir (Fejtö, **a.g.e.**, s. 124.). Ancak Sovyet birliklerinin resmen 1 Kasım'da değil, 4 Kasım 1956'da ülkeye girmiş olması ilk ihtimali güçlendirmektedir.

¹⁸³ Zinner, **a.g.e.**, s. 462-463; 468-469.

¹⁸⁴ "Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti", **Sosyalizm ve...**, s. 1481.

¹⁸⁵ Fejtö, **a.g.e.**, s. 132-134.

¹⁸⁶ **a.g.e.**, s. 135.

¹⁸⁷ Zinner, **a.g.e.**, s. 472.

¹⁸⁸ "Nagy, Imre", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1480.

solduğu artık herkes tarafından kabul ediliyordu. İşgalin ardından kurulan Kadar Hükümeti, ayakta kalan az sayıdaki işçi konseylerini müzakere ve mücadele yöntemleriyle tasfiye etti.

23 Kasım 1956'da başlayan Macar direnişinde resmi rakamlara göre 2700 eylemci, 234 kamu görevlisi (AVH üyesi, asker, polis, vs.) hayatını kaybetti.¹⁸⁹

Macarların mücadelesi sırasında ABD'nin ya da "hür dünya"nın geri kalanının neden bir müdahalede bulunmadığı ya da Macaristan'a destek vermediği de akılları kurcalayan bir sorudur. Bu soruya verilen en iyi cevabın İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm'dan geldiğini söyleyebiliriz. "SSCB yerkürenin bir bölümünü -Kızıl Ordu'nun ve/veya öteki komünist silahlı kuvvetlerin savaşın sonunda işgal ettikleri muntika- denetim altına aldı ya da hâkim oldu ve etki alanını askeri güç kullanarak genişletme girişiminde bulunmadı. ABD, önceki sömürge güçlerinin eski emperyal hegemonyasından geri kalan ne varsa ele geçirerek batı yarıküresi ve okyanusların yanı sıra kapitalist dünyanın geri kalanı üzerinde denetim ve hâkimiyet kurdu. O da Sovyet hegemonyasının kabul edildiği muntikaya müdahale etmedi (...) Batı Sovyetler'in hakim olduğu bölgeden uzak duracaktı."¹⁹⁰ Yani Yüzdeler Anlaşması ile sağlanan birbirinin etki alanına müdahale etmeme politikası devam ediyordu.

Peki, 3000'e yakın Macar boşuna mı hayatını kaybetmişti? 1956 sonrası gelişmeler Macar halkının istediği gibi olmasa da, sert bir önlemler paketi olarak da devam etmedi. SSCB'nin dayattığı Kadar döneminde reformist adımlar atıldı ve rejim liberalleşti, yani 1956'nın hedefleri Sovyetler'in kabul edebileceği ölçüler içinde gerçekleştirildi.¹⁹¹

B. Macaristan İsyânının Türkiye'deki Yansımaları

SSCB'nin Macaristan'a müdahalesi tüm dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Özellikle "hür-dünya" olarak adlandırılan anti-sovyet bloktan müdahaleye karşı sesler yükselmeye başladı. Müdahale öncesinden süregelen eleştiriler artık

¹⁸⁹ "Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti", **Sosyalizm ve...**, s. 1481.

¹⁹⁰ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 264-266.

¹⁹¹ **a.g.e.**, s. 458.

doruk noktasına ulaşmıştı. Türkiye kamuoyu da, tıpkı diğer “hür-memleketler” gibi mevcut duruma sessiz kalamazdı. Basın taramasından önce mevzubahis dönemde Türkiye-SSCB ilişkilerine dair kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Türkiye-SSCB İlişkileri (1953-1956)

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler sonucunda Demokrat Parti (DP) iktidara geldi ve 27 Mayıs 1960 İhtilali’ne kadar da iktidarda kaldı. Bu süreç içerisinde yapılan 3 seçimden de galip çıkan DP’nin dış politika ilkelerinin temelinde çok açık biçimde Amerikancılık ve komünizm karşıtlığı yatmaktaydı. DP dönemi, İmparatorluk mirasından devralınan “Rus karşıtlığı” ile komünizmin karşıtlığının örtüştüğü bir dönemdi.¹⁹² DP’nin hedefi, popülist ifadeyle karşımıza çıkan biçimiyle, “her mahallede bir milyoner yaratmak” ve Türkiye’yi “Küçük Amerika” yapmaktı.

SSCB-Türkiye ilişkilerinde Stalin’in ölmesi ile bir normalleşme süreci başladı. Bu sürecin esas başlangıcı 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyet Notası’ydı. SSCB, “İyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış ve emniyetin tarsini namına Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri Türkiye’ye karşı toprak iddialarından sarfınazar etmeyi mümkün telakki etmişlerdir... Bu suretle, Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını beyan eder.”¹⁹³ diyerek Türkiye ile arasında bir toprak sorunu olmadığını, daha önce gündeme gelen sorunun da Ermenistan ve Gürcistan yüzünden olduğunu söyleyerek yumuşamanın kapısını araladı. Türkiye de 18 Temmuz 1953 tarihli yanıtında SSCB’nin beyanını memnuniyetle kabul ettiğini belirtti.¹⁹⁴

Sovyetlerin bu notayı vermekteki amaçlarını sadece Stalin’in ölümüyle oluşan yumuşama dönemine bağlamak doğru olmayacaktır. SSCB, kendisine karşı yöneltilen Çevreleme Politikası’ndan kurtulmayı amaçlamakta ve Türkiye gibi kapitalist blokta yer alan ama emperyalist olmayan ülkelerle ilişkiler geliştirerek çevrelemeye bir darbe vurmaya çalışmaktaydı. Ancak Türkiye’nin açık blok

¹⁹² Erel Tellal, **SSCB Türkiye İlişkileri 1953-1964**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 60.

¹⁹³ Erel Tellal, “SSCB’yle İlişkiler” Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 512.

¹⁹⁴ **a.g.e.**, s.513.

politikası ve Sovyetler’le bir dengeleme sistemi kurmak yerine Balkan ve Bağdat Paktları ile çevrelemeye dahil olması sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi bir yakınlaşma gerçekleşmedi.¹⁹⁵

Buna rağmen, Türkiye ile SSCB arasındaki ekonomik ilişkilerde 1953 sonrasında bir düzelme görüldü. Türkiye 1953 yılında hiç alım yapmadığı SSCB’den, 1954-1956 yılları arasında 15.7 milyon dolarlık alım gerçekleştirdi. 1953-1956 arasında SSCB’ye yapılan ihracat ise 17.4 milyon dolar seviyesindeydi. SSCB’nin Macaristan’a müdahalesinin bir yıl sonrasında ise iki ülke arasındaki yıllık ticaret hacmi (1957) dönemin en yüksek rakamlarından birisine ulaştı ve 15.6 milyon doları (İthalat: 10.46 milyon dolar, İhracat 5.13 milyon dolar) buldu.¹⁹⁶ Yani Türk basınından yükselen anti-Sovyet sesler, DP’nin ekonomi politikasında bir değişikliğe neden olmadı.

Bu dönemde SSCB’nin ekonomik açıdan Türkiye’ye yaklaşma çabaları ve ekonomik yardım önerileri genellikle kabul görmedi. 1956 Şubatında SSCB’den gelen ekonomik yardım tekliflerine hem DP iktidarı hem de Türkiye basını sıcak bakmadı.¹⁹⁷ Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın “Rusya’dan ne askeri ne iktisadi hiçbir yardım kabul etmeyiz. Çünkü bu yardımın karşılığının neye mal olacağını hesap edecek kadar tecrübemiz ve mantığımız var.” diyerek bahsi geçen ekonomik yardımın reddedilmesi gerektiğini dile getirdi.¹⁹⁸ Söz konusu olan ABD yardımları olunca, en ufak bir karşılığı olmayacakmış gibi davranan Türk basını, Sovyet yardımlarına canhıraş biçimde karşı çıkmaktaydı.

Özetle, 1953 yılında Türk-Sovyet ilişkilerinde bir yumuşama başlamış olsa da, DP iktidarı boyunca gözle görülür bir ilerleme kaydedilemedi. Ekonomik ilişkiler siyasi ilişkilere oranla biraz daha sağlam bir zeminde yürüdü ama yukarıda bahsedilen oranların, iki devletin potansiyeli düşünüldüğünde çok düşük rakamlar olduğu da unutulmamalıdır.

¹⁹⁵ Tellal, “SSCB’yle İlişkiler”, s. 514-515.

¹⁹⁶ Tellal, **SSCB Türkiye İlişkileri...**, s. 261.

¹⁹⁷ Bu genel çizginin tek istisnası Tan Gazetesi’dir. Bkz.: “Rus Teklifi”, **Tan**, 24 Şubat 1954.

¹⁹⁸ Tellal, “SSCB’yle İlişkiler”, s. 517-518.

1952’de NATO’ya üye olan Türkiye’ye, SSCB haddinden fazla “iyi” davranmışsa da, Türkiye kamuoyu ve karar vericileri blok politikasından en küçük biçimde taviz vermeyerek Sovyetlerle hiçbir şekilde yakınlaşmaya çalışmadı. Türkiye basını da bu tablonun içinde iktidarla paralel bir şekilde anti-Sovyet konumda kalmayı “tercih etti”.

DP’nin iktidarı döneminde basınla kurduğu ilişki biçimi oldukça baskıcıdır. Gazete ve yazarlara verilen cezalarda, yaşanan soruşturma vakalarında özellikle İkinci DP iktidarı sonrasında (1954-1960) ciddi bir artış yaşandı.¹⁹⁹ İç politika konularında birbirinden çok farklı tavır alan gazeteler, dış politika meselelerinde ciddi bir farklılık göster(e)medi.

2. Türk Basınında Macaristan İsyanı ve SSCB Müdahalesi

Cumhuriyet, Zafer, Dünya ve Ulus gazeteleri, Ekim ayının ilk yarısında Macaristan’daki gerilimle ilgili herhangi bir haber yapmadı. Sosyalist ülkelere dair yapılan haberler genellikle, SSCB ile Yugoslavya arasındaki görüşmelere dayanıyordu. Gazetelerin dış politika sayfalarında Mısır’da yaşanan ve İngiltere ve Fransa’nın müdahalesi ile son bulacak olan Süveyş Bunalımı ile ilgili haberlere rastlamak mümkündü.

Cumhuriyet Gazetesi’nde “Macaristan Tito ile Barışıyor”²⁰⁰ başlığını taşıyan haberde birkaç cümleyle de olsa ilk kez SSCB-Macaristan gerilimi yer buldu: “Stalin taraftarı Rakosi tarafından başbakanlıktan uzaklaştırılmış ve komünist partisinden ihraç edilmiş olan İmre Nagy bugün tekrar Macar komünist partisine alınmıştır. Ayrıca, gazeteler Rakosi aleyhinde de sert hücumlara girişmişlerdir. Macaristan’da Stalin aleyhtarı kampanyanın genişleyeceği anlaşılmıştır.” denilerek, yaklaşmakta olan gerginlikle ilgili küçük bir sinyal verildi. Haberin 3 gün ardından yine Yugoslavya ile ilgili bir haberde, Macaristan’ın da “SSCB’nin peyki” olmaktan kurtulacağına sinyallerinin gelmeye başladığı vurgulandı.²⁰¹

¹⁹⁹ DP-Basın ilişkileri için bkz.: Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 1, s. 481-505.

²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1956.

²⁰¹ **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1956.

Dünya Gazetesi de tıpkı Cumhuriyet gibi Imre Nagy'ın Parti'ye yeniden alındığını okurlarına ilk sayfadan duyurdu²⁰² ve Macaristan'ın da Tito'nun Yugoslavyası gibi SSCB'den kopacağı iddia etti.²⁰³

Türkiye medyasının genelinde görülen anti-Sovyet çizgi Falih Rıfkı Atay'ın Dünya'sında da gözlemleniyordu. A.Y. imzası ile çıkan uzun bir yazıda, "Diktatörler zayıf demokrasileri kollayan mikroplardır. Karl Marx 'Rusya'yı kökünden kazımalı' demiştir" biçiminde bir ifade sürmanşetten verilerek "Sovyet Diktatörlüğü'nün eleştirisi Marx'ın ağzından tutarsız bir biçimde yapılıyordu.²⁰⁴ İç politik konularda DP karşıtı bir tavır alan Dünya Gazetesi, dış politika ve Sovyet karşıtlığı mevzusunda Zafer'de çok daha sert yayınlar yapıyordu.

Zafer Gazetesi, Macaristan'daki olaylarla başta Cumhuriyet ve Dünya kadar ilgi göstermedi. Konu ile ilgili ilk ciddi yazı gazetenin dış politika yazarı Mücahit Topalak tarafından yazıldı. Bu yazıda da Nagy'ın Macaristan'da bir önder konumuna geldiği anlatılarak, Rakosi-Nagy gerilimi okurlara duyuruldu.²⁰⁵

Ulus Gazetesi de Zafer gibi Macaristan gelişmeleriyle biraz geç ilgilendi. Her iki gazetenin de iç politikadaki misyonu düşünüldüğünde (Zafer'in DP'nin yayın organı, Ulus'un da CHP'nin yayın organı niteliğinde olması) bu durum oldukça anlaşılırdır. Gazetede yer alan ilk haber Macaristan'daki üniversite öğrencilerinin basın özgürlüğü ve demokratikleşme konusundaki talepleri idi.²⁰⁶

Önceki bölümde anlatıldığı gibi, 20 Ekim 1956'da Polonya'da Gomulka'nın işbaşına gelmesi Macaristan'da büyük yankı uyandırdı. Macar halkı daha kitlesel biçimde sokağa çıkmaya başladı. Bu gelişmenin ardından, Macaristan'daki öğrenci olayları Cumhuriyet'in manşetinde yer almaya başladı, öğrenci ayaklanmaları ve halk hareketinin talepleri sıralandı: Basın hürriyeti, yurtdışına çıkış özgürlüğü, hapiste olan eski Milli Savunma Bakanı'nın adil ve eşit biçimde yargılanması öne

²⁰² **Dünya**, 15 Ekim 1956.

²⁰³ **Dünya**, 18 Ekim 1956.

²⁰⁴ A.T., "Diktatorya ve Demokrasi", **Dünya**, 22 Ekim 1956.

²⁰⁵ Mücahit Topalak, "Macaristan'daki Gelişme", **Zafer**, 16 Ekim 1956.

²⁰⁶ **Ulus**, 21 Ekim 1956.

çıkan talepler arasındaydı.²⁰⁷ Macarların meydanlara döküldüğü ve Rus askerlerinin ülkelerini terk etmesi için gösterilere başladıkları vurgulandı.²⁰⁸

Ulus Gazetesi yazarı Ahmet Şükrü Esmer, “Demirperde Gerisinde Kaynaşma” başlıklı yazısında, ABD ve Yugoslavya arasındaki yakınlaşmanın Macaristan’daki liberalleşme hareketine umut verdiğini belirtti.²⁰⁹

Cumhuriyet’ten Ömer Sami Coşar ise Macaristan’ın Avrupa’nın buğday ambarı olduğunu, ekonomik sıkıntıların özgürlük talepleriyle birleştiğini, Tito ve Stalin arasında yaşanan gibi bir çatışmanın benzerinin Kruşçev ile Macaristan (İmre Nagy) arasında yaşanacağını vurguladı.²¹⁰ Coşar’ın geçmiş yazılarında da var olan “peyklerin SSCB’den ayrı hareket etme talepleri”nin ne kadar haklı ve yerinde olduğu bu yazıda da önemle belirtildi. Cumhuriyet, ilerleyen günlerde Varşova’nın ve Doğu Almanya’nın da ayaklanacağını ve bölgedeki Sovyet egemenliğinin darbe alacağını okurlarına duyurdu.²¹¹

Cumhuriyet ve Dünya, Macaristan gelişmelerine sıklıkla yer verirken Zafer Gazetesi konuya biraz daha geç ve temkinli olarak el attı. Gazete’deki ilk haber Macaristan’da Sovyet karşıtı bir ayaklanma çıkabileceğini belirten ve “Macaristan’da Bir Ayaklanmanın Vukuu Muhtemel” başlığıyla yayımlanan haberdir.²¹² Ayrıca, halkın sokaklara çıktığı da ilerleyen günlerdeki nüshalarda belirtildi.²¹³ Bu haberler ilk SSCB müdahalesinin hemen ardındaki iki günde yapıldı.

Dünya Gazetesi’nin dış politika yazarı İhsan Barlas, Coşar’a oranla daha temkinli bir çizgi izleyerek, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya gibi ülkelerin Sovyet baskısından kurtulacağını ancak bu süreç sonrasında klasik bir batılı devlet olmaktan çok Yugoslavya gibi bağımsız bir komünist devlet olacaklarını

²⁰⁷ **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1956.

²⁰⁸ **Cumhuriyet**, 24 Ekim, 1956.

²⁰⁹ Ahmet Şükrü Esmer, “Demirperde Gerisinde Kaynaşma”, **Ulus**, 22 Ekim 1956.

²¹⁰ Ömer Sami Coşar, “Sıra Macaristan’da”, **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1956.

²¹¹ “Varşova da Rusya’ya Karşı Ayaklanıyor”, “Doğu Almanya’da da Ayaklanma Bekleniyor”, “İhtilal Yayılıyor”, **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1956.

²¹² **Zafer**, 23 Ekim 1956.

²¹³ **Zafer**, 24 Ekim 1956; **Zafer**, 25 Ekim 1956.

düşünüyordu. Bu mücadeleler sırasında ABD'nin destek amaçlı herhangi bir müdahalesinin, ülkeler için çok daha kötü sonuçlar doğurabileceğini vurguluyordu.²¹⁴

İlerleyen günlerde, Dünya ve Cumhuriyet Gazeteleri manşetten Macaristan'da yaşanan karmaşayı ve ölü sayısının arttığı haberlerini verdi.²¹⁵ 24 Ekim'de İmre Nagy'ın yeniden başbakanlığa gelmesinin ardından yapılan sakinlik çağrılarının ve tavizlerin de bir işe yaramadığı vurgulandı. Cumhuriyet'te önceki haberlerde ima edilen Macar ordusu ile halkın beraber hareket ettiği vurgusu, bu sefer daha açık biçimde aktarılıyordu. Dünya'da ise Macar Bayrağı'ndan kızıl yıldızın çıkartıldığı ve Imre Nagy'ın Rus ordusunun ülkeden çıkarılması ile müzakerelere başlanacağı vurgulanıyordu.²¹⁶ Aynı günlerde Zafer Gazetesi, izlediği temkinli yayın politikasına devam ediyor ve gelişmeleri manşetten vermek yerine daha küçük sütunlarla vermeyi tercih ediyordu.²¹⁷ Zafer'in ilk sayfadan ve görece daha fazla yer ayırarak verdiği ilk haber, Macaristan çatışmalarında hayatını kaybedenlerin arasında milli bir futbolcunun da yer aldığıydı.²¹⁸ Ulus Gazetesi ise Macaristan'daki protestolara 250 bin kişinin katıldığını belirtiyor²¹⁹ ve Macaristan'da 2 ila 3 bin arasında insanın öldürüldüğünü iddia ediyordu.²²⁰

Dünya Gazetesi Macar Ayaklanması'na daha "özgürlükçü" bir noktadan bakarken, Cumhuriyet daha milliyetçi bir bakış açısına sahipti. Cumhuriyet, ayaklanmanın "milli kimliğini" özenle vurguluyordu. İhtilalin gün geçtikçe yayıldığını ve İmre Nagy'ın radyo'dan sükûnet çağrılarını yaptığını duyuran Cumhuriyet²²¹ ve Ulus²²² ihtilalcilerin taleplerini de sıralıyordu: Rus ordusunun

²¹⁴ İhsan Barlas, "Bağımsız Polonya", **Dünya**, 23 Ekim 1956.

²¹⁵ **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1956; **Dünya**, 25 Ekim 1956.

²¹⁶ **Dünya**, 26 Ekim 1956.

²¹⁷ **Zafer**, 26 Ekim 1956.

²¹⁸ **Zafer**, 27 Ekim 1956.

²¹⁹ **Ulus**, 25 Ekim 1956.

²²⁰ **Ulus**, 26 Ekim 1956.

²²¹ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1956.

²²² **Ulus**, 30 Ekim 1956.

Macaristan'dan çekilmesi, Varşova Paktı'ndan çıkılması, eski yöneticilerin yargılanması, Meclis'e birçok partinin temsilcisinin alınması ve genel af çıkarılması.²²³

Aynı günlerde Cumhuriyet'in dış politika yazarı Coşar, Macarların Türklerle aynı ırktan olduğunu iddia ettiği yazısında, "kahraman Macar milletinin" korkmadan ihtilale devam ettiğini belirtti.²²⁴ Türkiye'nin Macarlara destek vermesinin gerekliliği "ortak ırk" söylemiyle "taçlandırıldı". Ayrıca Macarların ülkenin batısındaki Rus karargâhını ele geçirdikleri ve savaşı kendi lehlerine döndürecekleri sıklıkla vurgulanan haberler arasındaydı.²²⁵

Zafer ve Ulus ise, düşük yoğunluklu yayın politikalarına küçük artışlarla devam etti, bu haberlerde de yorum yapmaktan kaçınarak, ülkede yaşananları daha tarafsız biçimde ortaya koyuldu.²²⁶ Zafer Gazete'nin dış politika yazarı Topalak, Batılı devletlerin konuyu Birleşmiş Milletlere taşıyacağını okurlarına duyurdu.²²⁷

Dünya Gazetesi'nin ABD, İngiltere ve Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi'ni acil toplanmaya çağırdığını haber verdiği günlerde²²⁸, Türk Hükümeti'nin tutumu da Cumhuriyet Gazetesi'nde yer adlı. Rusların saldırılarına son verilmesi için, NATO Konseyi'nde konunun görüşülmesini amaçlayan hükümetin bir rapor hazırladığı ve raporunu NATO'ya sunacağı duyuruldu.²²⁹ Her iki gazete de Macarların direnişinin ve uluslararası toplumdan yükselen seslerin Ruslar'ı durdurmayacağını yazdı.²³⁰ Çok değil, bir gün sonra ise Cumhuriyet Gazetesi, Macar Hava Kuvvetleri'nin isyancılara katıldığını ve Ruslar'ın ülkeyi tahliye mecbur olduğunu duyurdu.²³¹ Zafer Gazetesi ise 1956 Ekim'inin son günlerinde yine Macaristan'da yaşanan gelişmelerle ilgili düşük yoğunluklu bilgiler verdi²³² ve yaşananları önlemek için BM'nin çabalarının

²²³ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1956.

²²⁴ Ömer Sami Coşar, "İsyan Eden Millet", **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1956.

²²⁵ **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1956; **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1956.

²²⁶ **Ulus**, 31 Ekim 1956; **Zafer**, 28 Ekim 1956.

²²⁷ Mücahit Topalak, "Birleşmiş Milletlere Müracaat", **Zafer**, 28 Ekim 1956.

²²⁸ **Dünya**, 28 Ekim 1956.

²²⁹ **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1956.

²³⁰ **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1956; **Dünya**, 30 Ekim 1956.

²³¹ **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1956.

²³² **Zafer**, 29 Ekim 1956.

önem arz ettiğini belirtti.²³³ Topalak, 30 Ekim 1956 tarihli yazısında Macaristan'da yaşananların SSCB müdahalesine kadar bir iç mesele olduğunu ama artık konunun beynelmilel bir hal aldığına altını çizerek, gelinen noktada “ilk sanığın” SSCB, “ikinci sanığın” ise ülkede bulunan SSCB güçlerine (Varşova Paktı) harekete geçmesi konusunda çağrı yapan Macaristan Hükümeti olduğunu belirtti.²³⁴ Bununla birlikte ülkedeki anti-komünist hareketin “umumi üstünlüğü sağladığı” da vurgulandı.²³⁵

Tarihler 1 Kasım 1956'yı gösterdiğinde Cumhuriyet ve Ulus gazeteleri, Macar ihtilalinin zafere ulaştığını, Rusların Macaristan'ı terke hazırladığını duyurdu.²³⁶ Imre Nagy'ın Varşova Paktı'ndan çekilme talebini Rus elçiye söylemesi de dikkat çeken bir diğer haberdir.²³⁷ Cumhuriyet, çatışmalarda ölen Macarların fotoğraflarını sansüresiz şekilde yayımladı.²³⁸ 3 Kasım 1956 tarihinde Cumhuriyet'in manşetinde Macaristan'a 3 koldan giren Sovyet güçleri vardı.²³⁹ 5 Kasım'da Sovyet taaruzu ve BM'nin Sovyetlere geri çekilme tavsiyesi gazetede yer aldı.²⁴⁰ Sovyetlerin Macaristan'ı yeniden “peyk” yapmak için mücadele ettiği²⁴¹ ama Macarların direnişinin devam ettiği²⁴² belirtildi. Bu haberler yapılırken, Macar halkının direnişinden ve “hür dünyada” oluşan Sovyet nefretinden dem vuruldu.

Zafer Gazetesi, 1 Kasım tarihli haberinde Macaristan'da ihtilalcilerin zafer kazandığını yazarken²⁴³, 2 ve 3 Kasım'da Rusların yeniden Macaristan'ı işgal ettiklerini ve ülkenin bir yangın yerine döndüğünü belirtti.²⁴⁴ Ve nihayet

²³³ **Zafer**, 30 Ekim 1956.

²³⁴ Mücahit Topalak, “Deşmek Lazım”, **Zafer**, 30 Ekim 1956.

²³⁵ Mücahit Topalak, “Son Durum”, **Zafer**, 31 Ekim 1956.

²³⁶ **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1956; **Ulus**, 1 Kasım 1956.

²³⁷ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1956.

²³⁸ **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1956.

²³⁹ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1956

²⁴⁰ **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1956.

²⁴¹ **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1956.

²⁴² **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1956.

²⁴³ **Zafer**, 1 Kasım 1956.

²⁴⁴ **Zafer**, 2 Kasım 1956; **Zafer**, 3 Kasım 1956.

Macaristan'da yaşananlar ilk kez Zafer'in manşetinde yer buldu.²⁴⁵ Gazete, ikinci operasyonla beraber ülkenin işgal altında kaldığını ve Kadar'ın yeni bir hükümet kurduğunu duyurdu.

Ulus Gazetesi, Rusya ile Macaristan'ın müzakere halinde olduğunu ve Rusların birliklerini çekeceklerini haberleştirdi.²⁴⁶ Ancak 1 gün sonra, ülkeyi Rusların kana boğduğunu ve Kadar önderliğinde kukla bir hükümet kurulduğunu yazdı.²⁴⁷ Macaristan'da işlerin gittikçe kötüye gittiğini ve ülkeden sağlıklı haber alınmadığını da ekledi.²⁴⁸ Ulus yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Macar gençlerinin Sovyet kuvvetlerinin üstüne kahramanca yürüdüklerini belirterek, esir yaşamaktansa ölümü yeğlediklerini yazdı ve BM'nin Macaristan'da yaşananlara gerektiği gibi tepki vermediğini ekledi.²⁴⁹

Dünya Gazetesi'nin manşetinden Macar İhtilali'nin başarıya ulaştığı ve Orta Avrupa'da artık bağımsız bir "nüve"nin olduğu iddia edildi.²⁵⁰ İlk sayfadan Behçet Kemal Çağlar'ın yazdığı "Emreler Ülkesinen İmreler Ülkesine" adlı şiir yayımlandı. Manşete taşınmış olması ve gazetenin genel çizgiyle örtüşmesi açısından bu şiir büyük önem arz etmektedir:

"Jebemde şok alma van:
Cebimde çok elma var.
Ey Kızıl Elmadan benimle kopan
Tuna'ya damlayan kardeşim Macar!

Gören sen sanacak o kana kana
Cennette elmayı yiyen günahkar
Düşmüşsün sonunda kızıl zındana...

Çok iyi bilirim kardeşim Macar,

²⁴⁵ **Zafer**, 5 Kasım 1956.

²⁴⁶ **Ulus**, 4 Kasım 1956.

²⁴⁷ **Ulus**, 5 Kasım 1956.

²⁴⁸ **Ulus**, 6 Kasım 1956.

²⁴⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, "Kahraman Macar Kardeşler", **Ulus**, 7 Kasım 1956.

²⁵⁰ **Dünya**, 1 Kasım 1956.

Bu bizdeki al kan ne zaman coşar;
Bilinmez niyeti bakıştan sözden,
Durur durur, vurur turnayı gözden.
Sende birden bire şahlandı o kan
Bir diş gıcirtısı prangalardan
Sevinçle sıçradı seyreden cihan
Demire yumrukla yürüdüğü an.

Düşsen de yendin sen, ölsem de yendin
Olsa da başlangıç birden bire son
Mermer direkleri sarstı bir kere
Kahbenin saçını kestiği Samson.

Sarsılan ne evdir, ne saray; cihan!
Büyüyen gözlerle bunu görüyor
Esir milletler hep bayrak örüyor
Ansızın uzayan sırma saçından.

Bir gözü patlamış suratı yanmış,
Birkaç dişi kırık, saçları yoluk,
Yatağında eli kolu bağlanmış
Irzına geçilen ana – ablayı
Kanlanan tek gözle seyreden çocuk
-Kopunca içinde büyük fırtına-
Kopardı zinciri arslanlar gibi
Atladı haydudun timsah sırtına.

Aman zaman çok az, aman iş sıkı
Bırakın hesabı, lafı, mantığı,
Koşun imdadına yakın büyükler.
Bu aklın-hesabın bir işi değil
Bu insanın insan olacağı gün;

Hey beyler, bu boğa gürreşı değil.”²⁵¹

Şiirde, Macar ve Türk ırkı arasındaki yakınlıktan dem vurulmakta ve son derece ajitatif biçimde ülkede yaşanan durum “anlatılmaktadır”. Böylesine kışkırtıcı dizeleri manşetten vermektan çekinmeyen Dünya Gazetesi, ikinci müdahalenin yaklaştığı günlerde, daha özgürlükçü olan çizgisini milliyetçi bir çizgiye kaydırđı. Şüphesiz ki bu milliyetçi bakış açısı bir tesadüf değildi. Anti-komünizmin bayağı biçimde meydana çıktığı her örnek, beraberinde lümpen bir milliyetçiliği de getirmekteydi. “Aynı ırktan olduğumuz Macar kardeşlerimize” yardım edilmesi için batılı devletlere çağrı yapmak ya da ülkede yaşanan durumu çocuğunun gözü önünde tecavüz edilen bir anne örneği ile vermek bu sorunlu milliyetçilik algısının bir sonucudur.

Şiirden sonraki günlerde Dünya Gazetesi, Imre Nagy’ın Varşova Paktı’ndan çıkıldığına dair açıklamalarını²⁵² ve ülkeye giren Sovyet tanklarını haber yaptı.²⁵³ Tarihler 5 Kasım 1956’yı gösterdiğinde ikinci müdahale Dünya’nın manşetinde tüm sertliğiyle haber oldu.²⁵⁴ Gazete, Rus tanklarının Macar hürriyetçilerinin cesetleri üzerinden geçerek Budapeşte’ye girdiğini ve Kadar’ın kukla bir hükümet kurduğunu duyurdu. Aynı gün Falih Rıfkı Atay yazısında Kruşçev’in Stalin’den bir farkı olmadığını, ABD’nin ve BM’nin Sovyetleri durdurması gerektiğini iddia etti.²⁵⁵ 6 Kasım tarihli manşette BM’nin SSCB’nin Macaristan’ı terketmesi konusundaki kararına yer verildi.²⁵⁶

Her dört gazete de Macarların kahraman bir şekilde direndiğini²⁵⁷ ama bu direnişin Sovyet saldırılarının karşısında eridiğini²⁵⁸ yazmaya başladı. Cumhuriyet Gazetesi 9 Kasım 1956 tarihinde “Bugün 18. Gün: Kahraman Macar Milleti Hala

²⁵¹ Behçet Kemal Çağlar, “Emreler Ülkesinden İmreler Ülkesine”, **Dünya**, 1 Kasım 1956.

²⁵² **Dünya**, 2 Kasım 1956.

²⁵³ **Dünya**, 3 Kasım 1956.

²⁵⁴ **Dünya**, 5 Kasım 1956.

²⁵⁵ Falih Rıfkı Atay, “Son Perde”, **Dünya**, 5 Kasım 1956.

²⁵⁶ **Dünya**, 6 Kasım 1956.

²⁵⁷ **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1956; **Zafer**, 7 Kasım 1956; **Dünya**, 7 Kasım 1956; **Ulus**, 8 Kasım 1956.

²⁵⁸ **Dünya**, 8 Kasım 1956; **Zafer**, 8 Kasım 1956.

Çarpışıyor” manşetiyle çıktı. Aynı gün Dünya, “Kanımız Feda Olsun” manşeti ile Macar direnişçilerin hikayelerini vermeye devam etti.

Bu süreçte Dünya Gazetesi yazarı F. Rıfki Atay’ın “Şimdi” başlıklı yazısı çarpıcı tespitler içermekteydi. Yazıda Süveyş’e müdahale eden İngiltere ve Fransa’nın BM çağrısı üzerine geri çekilmiş olmasını “emperyalist olmama durumu” olarak gören Atay, gerçek tehlikenin BM’yi hiçe sayan Ruslar olduğunu, bunu Türkiye’deki en saf solcuların bile görebileceğini iddia etti. Nasır yönetimindeki Mısır’a ve genel olarak Arap halklarına da Sovyetler’e güvenmeyi bırakıp “hür dünya” içinde yer almayı ve Cami-i Ezher’i kapatıp üniversite açmayı salık verdi.²⁵⁹ Kısa bir yazıda hem iç, hem dış politikaya değinen Atay, DP’nin yayın organı niteliğini taşıyan Zafer’den bile daha sert biçimde Sovyet ve sol karşıtlığı yapmaktaydı. 1950’li yıllarda konu SSCB ya da sol olduğu zaman; ortak düşmanlık ekseninde DP’li ya da eski CHP’li isimler bir araya gelebiliyordu.

Zafer Gazetesi’nin dış politika yazarı Topalak da, “barış içinde birarada yaşama”nın aslında ne olduğunun SSCB’nin müdahalesi ile ortaya çıktığını anlatan bir yazı kaleme aldı.²⁶⁰ Üslup ve dil bakımından kıyaslandığında, Topalak’ın yazısının çok daha seviyeli ve doğru bir çizgide olduğunu söylemek mümkündür.

Cumhuriyet’ten Ömer Sami Coşar, Macaristan olayları ile Süveyş krizini karşılaştırarak, BM’nin Macaristan’da daha sert önlemler alması gerektiğini ifade etti.²⁶¹ Aynı gün Gazete’nin arka sayfasında tam boy olarak Macaristan’dan fotoğraflar paylaşıldı ve yaşananlar bir “İstiklal Savaşı” olarak adlandırıldı.²⁶² “Günün Mevzuları” köşesinde Haluk Şehsuvaroğlu’nun kalem aldığı uzun yazıda, 1848 Macar özgürlük hareketinde Türklerin Macarlara vermiş olduğu destek anlatıldı.²⁶³

Ulus Gazetesi yazarlarından Bülent Ecevit, o dönem için cesurca olarak nitelendirilebilecek bir yazı kaleme aldı. Yazıda SSCB’nin gerçekten “komünist

²⁵⁹ Falih Rıfki Atay, “Şimdi”, **Dünya**, 8 Kasım 1956.

²⁶⁰ Mücahit Topalak, “Sulh İçinde Beraber”, **Zafer**, 9 Kasım 1956.

²⁶¹ Ömer Sami Coşar, “Macar Faciası Karşısında”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1956.

²⁶² **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1956.

²⁶³ Haluk Şehsuvaroğlu, “1848 Macar İhtilali ve Türkler”, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1956.

olmadığı”, komünist olsaydı böyle bir işgale kalkışmayacağını vurgulandı. SSCB’nin komünizmi emperyalist çıkarları için kullandığını dile getiren Ecevit, müdahale sonrasında Avrupa sosyalistlerinin de SSCB’nin gerçek yüzünü göreceğini yazdı. Ecevit’in imalı bir biçimde “gerçek komünizmin” SSCB’nin uygulamalarındaki gibi olmadığını vurguladığı yazısı, nerdeyse tüm basın tek ses olmuş biçimde SSCB üzerinden sol ideolojileri mahkûm etmeye çalıştığı bir ortamda yazılmış en cesur metinlerden biriydi.²⁶⁴ Ama aynı yazının devamında ABD, İngiltere ve Fransa’nın Macarlara yardım etmek için askeri önlem dahil her türlü önlemi alması gerektiği yönündeki çağrı, Ecevit’in Batı emperyalizmini es geçtiğinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Yine Ulus yazarlarından Selami İzzet Sedes, Macaristan’ın işgal edildiği günlerde Radyo Gazetesi’nin vurdumduymaz tavrını eleştirdi. Sedes, işgalin ilk 4 gününde radyonun köprüler, yollar ve okullarla ilgili önemsiz haberleri duyurduğunu, ancak 5. günde Macaristan olaylarına yer verdiğini ifade etti.²⁶⁵

Ulus Gazetesi Ruslar’ın Macaristan’a yeni zırhlı birlikler gönderdiğini yazarak,²⁶⁶ kurşuna dizilen Macar sayısının 10 bini aştığını belirtti.²⁶⁷ Gazete yazarlarından Leyla Çambel, Batılı devletler duruma müdahale etmemeleri durumunda, özgürlük ve demokrasi gibi değerlerin tümünün sözde kalacağını iddia etti.²⁶⁸ Aynı gün, Nurettin Artam Macarlarla ilgili yazısını şöyle noktalıyordu: “İsa’nın çarmıha gerilmesi, Hüseyin’in Kerbela Çöllerinde boğazlanması, tarihin kaydettiği en acı zulümler, cinayetlerdi. Gene tarih en korkunç zalim diye Neron’u yazardı. 20. asrın ikinci yarısında onları gölgede bırakıyorlar. Zavallı Macar ırkdaşlarımız!”²⁶⁹

²⁶⁴ Bülent Ecevit, “Macar Halkı Kurtarılmalıdır”, **Ulus**, 7 Kasım 1956.

²⁶⁵ Selami İzzet, Sedes, “Hürriyet Savaşı”, **Ulus**, 9 Kasım 1956.

²⁶⁶ **Ulus**, 12 Kasım 1956.

²⁶⁷ **Ulus**, 13 Kasım 1956.

²⁶⁸ Leyla Çambel, “Katyn’dan Sonra Peşte”, **Ulus**, 15 Kasım 1956.

²⁶⁹ Nurettin Artam, “Zavallı Macarlar”, **Ulus**, 15 Kasım 1956.

İlerleyen günlerde Cumhuriyet Gazetesi, Macar halkının yanında olduğunu gösteren ve Kadar hükümetini eleştiren manşetler atmaya devam etti.²⁷⁰ Coşar, dünya üzerinde sadece Nasır'ın SSCB'yi desteklediğini, Nehru'nun bile ne kadar yakın görünse de Macaristan olaylarından sonra Sovyetler'e cephe aldığını belirten bir yazı yazdı.²⁷¹ Durum şüphesiz ki bu kadar net değildi, Doğu Bloku'nun geri kalanının SSCB'den farklı bir görüşü yoktu. Tıpkı SSCB gibi, Macaristan'da yaşanan "karşı devrim"e haklı bir müdahale yapıldığı düşünülüyordu.

Diğer gazeteler gibi, Cumhuriyet de Nagy'ın ülkeden çıkartılmasına tepki gösterdi.²⁷² Ancak kasım ayının ortalarından sonra Macaristan konusu gündemdeki önemini yavaş yavaş kaybederek yerini Mısır'da yaşanan sorunlara (Süveyş Krizi) bıraktı.

Dünya Gazetesi'nin dış haberleri derlediği "Gazetelerin Gazetesi" bölümünde Macar polisi tarafından işkenceye maruz kalanların tanıklıkları anlatıldı²⁷³, ayrıca Kadar'ın bir dönem Titocu olduğu için işkenceye uğradığı haberleri de verildi.²⁷⁴ Dünya, alışılageldiğimiz yayın politikasından taviz vermeyerek, son derece kışkırtıcı bir üslupla haberlerine devam etti.²⁷⁵ Ancak Macaristan'daki direnişin gün geçtikçe kan kaybetmesi de gazetede yer alan haberlerin sayısında bir azalmaya neden oldu. 20 Kasım tarihli Dünya Gazetesi'nde BM'nin verdiği sayılara dayanarak Macaristan'da 75 bin milliyetçinin öldürüldüğü iddia edildi.²⁷⁶

Komünist sistemin dağılacağına dair bir "umut" taşıyan Dünya, bu yöndeki yayınlarına devam etti. Moskova'da öğrencilerin ayaklandığını ve bu durumun yakın gelecekte komünizmi yıkacağını manşetten duyurdu.²⁷⁷ 1956 yılında böyle bir

²⁷⁰ **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1956; **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1956.

²⁷¹ Ömer Sami Coşar, "Rusya Ne Yapıyor ve Ne Yapacak", **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1956.

²⁷² **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1956.

²⁷³ **Dünya**, 10 Kasım 1956.

²⁷⁴ **Dünya**, 11 Kasım 1956.

²⁷⁵ **Dünya**, 12 Kasım 1956; **Dünya**, 13 Kasım 1956.

²⁷⁶ **Dünya**, 20 Kasım 1956.

²⁷⁷ **Dünya**, 23 Kasım 1956.

ihtimalden bahsetmek namümkindü, ancak kitleleri anti-komünist mobilizasyona tabii kılmak için bu tür gerçek dışı “haberler” yapılıyordu.²⁷⁸

Ulus Gazetesi'nin konuk yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Macaristan işgali sürecinde NATO'nun hareketsiz kalmasını ve SSCB'ye herhangi bir müdahalede bulunmamasını eleştirdi.²⁷⁹

Zafer'de ise Topalak, SSCB'nin Macaristan'da yaptıklarının Fransa ve İtalya gibi ülkelerdeki sosyalistlerde şaşkınlık yarattığını ve Avrupa komünist partilerinin SSCB'den uzaklaşacağını belirtti.²⁸⁰ Yine Zafer'de çıkan imzasız bir yazıda Sovyet rejiminin hastalıklı bir rejim olduğu, “peyklerin” bu gidişata dur demesi gerektiği vurgulandı.²⁸¹ Düşük yoğunlukta da olsa Macaristan'da yer yer direnişlerin sürdüğü haberleri de gazetede yer almaya devam etti.²⁸² Ülkede devam eden grevler yine Zafer'de haber değeri buldu.²⁸³ 24 Kasım'da Imre Nagy'ın Yugoslavya Büyükelçiliği'nden alındığı ve Romanya'ya gönderildiği yazıldı.²⁸⁴ Aynı gün Topalak'ın yazısında halkın talebinin Imre Nagy yönetimi olduğunu ve Kadar'ın iktidarda daha fazla kalamayacağı tespiti yapıldı.²⁸⁵ Ertesi gün Nagy'ın Romanya'dan SSCB'ye götürüldüğü haberlerine de yer verildi.²⁸⁶

Ulus Gazetesi 19 Kasım-1 Aralık 1956 tarihlerinde Amerikan Gazeteci Barretth McGurn'un Macaristan gözlemlerine yer verdiği bir yazı dizisi yayımladı. Macaristan'da yaşanan “vahşet”i anlatan yazar, ülkede yaşananların savaş hukuku kurallarına da aykırı olduğunu vurguladı.²⁸⁷ Rusların olası bir Batı müdahalesine hazır olduklarını belirten²⁸⁸ McGurn, Macaristan'daki SSCB askerlerinin de

²⁷⁸ **Dünya**, 25 Kasım 1956.

²⁷⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Bir Millet Can Çekişiyor”, **Ulus**, 18 Kasım 1956.

²⁸⁰ Mücahit Topalak, “Batılı Komünistler”, **Zafer**, 12 Kasım 1956.

²⁸¹ **Zafer**, 14 Kasım 1956.

²⁸² **Zafer**, 15 Kasım 1956.

²⁸³ **Zafer**, 23 Kasım 1956.

²⁸⁴ **Zafer**, 24 Kasım 1956.

²⁸⁵ Mücahit Topalak, “Macaristan İçin Tavassut Mu?” **Zafer**, 24 Kasım 1956.

²⁸⁶ **Zafer**, 25 Kasım 1956.

²⁸⁷ Barretth McGurn, “Macaristan Faciası”, **Ulus**, 19 Kasım 1956.

²⁸⁸ Barretth McGurn, “Peşte Bombardımanı”, **Ulus**, 20 Kasım 1956.

kandırılmış olduğunu iddia etti.²⁸⁹ Bu iddiasını desteklerken, yabancı gazetecilerle konuşan Rus askerlerinin “Toprak ağaları ve faşistlerle savaşıyoruz” demesini örnek vermekteydi. Bayraklarından kıvılcık yıldızı söken Macarların²⁹⁰ her sıkıntıya rağmen kahramanca çarpıştığı da yazıdaki bir diğer gözlemdi.²⁹¹

İncelenen dönemde Cumhuriyet Gazetesi'nin yayın çizgisi belirli tutarsızlıklar sergilemekle beraber Türkiye kamuoyunu Macar isyanına destek vermeye çağırmak üzerine kuruluydu. Bir gün Macarların ne kadar başarılı savaştıkları ve zafere yaklaştıkları belirtilirken, ertesi gün Rusların Macarları sıkıştırdıkları vurgulanıyordu. Yayın politikasının tutarsızlığı, savaşın taraflar arasında gidip gelmesinden ziyade, gazetenin gerçekleşmesini istediği sonuçla alakalıydı. Cumhuriyet, Türkiye kamuoyunun geneli gibi, Macarların zafer kazanmasını ve Macaristan'ın “hür dünyanın” bir parçası olması gerektiğini düşünerek yaptığı yayınlarda, bazen gerçekleri eğip bükmekteydi. Üstelik bu yayınları da oldukça milliyetçi argümanlarla yapmaktaydı.

Bu süreçte belki de en doğru yazıyı yazan Dünya Gazetesi'nden Mehmet Barlas olmuştu. Yazıda Macaristan'da sadece milliyetçilerin ayaklanmadığı, komünistler ile milliyetçilerin ortak bir özgürlük mücadelesi verdiği vurgulandı.²⁹² Türk basının genelinde görülen “isyancılar = milliyetçiler” yaklaşımından uzaklaşılan tek örnek bu yazıydı.

Yine Dünya'da A.Y. imzası ile yayınlanan bir yazıda SSCB'nin silah kullanarak Macaristan'a müdahale etmesinin SBKP 20. Kongre kararları ile bağdaşmadığı belirtilerek, Macar aydınlarına önemli rol biçiliyordu.²⁹³

Dünya gazetesinin genel çizgisinin Ekim ayı boyunca Cumhuriyet'in izlediği milliyetçiye çizgiye oranla görece daha mantıklı olduğunu söylemek mümkündür,

²⁸⁹ Barreth McGurn, “Moskova Saat Ayarı”, **Ulus**, 21 Kasım 1956.

²⁹⁰ Barreth McGurn, “Sökülemiyen Yıldız”, **Ulus**, 26 Kasım 1956.

²⁹¹ Barreth McGurn, “Sovyetlerin Yardımı”, **Ulus**, 23 Kasım 1956.

²⁹² Mehmet Barlas, “Macaristan Davası”, **Dünya**, 30 Ekim 1956.

²⁹³ A.Y., “Sovyet Rusya Çıkmazda Yeni İnsan Üşüyor-Hiçbir Diktatör Aydınların Karşısında Tutunamaz”, **Dünya**, 30 Ekim 1956.

ancak Kasım ayında izlenen yayın politikası ve başyazar Atay'ın yazıları ciddi bir saldırganlık ve sol düşmanlığı barındırmaktadır.

3. Macaristan İsyanı ve Sovyet Müdahalesi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yankıları

TBMM'de 10. dönemin 3. yasama yılı 1 Eylül 1956'da sona erdi, 4. yasama yılı ise 1 Kasım 1956'da başladı. Yani SSCB'nin ilk müdahalesinin başlangıç tarihi olan 23 Ekim 1956'da Meclis kapalı konumdaydı.

1 Kasım 1956'da TBMM'nin açılışı Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın konuşmasıyla yapıldı. Bayar "Türkiye Büyük Millet Meclisinin onuncu döneminin üçüncü toplantısını açtığım şu anda, millî hayatın ve devlet hayatının bir senelik seyrini, bu bir yıl zarfında vukua gelen hâdiseleri, milletimizin huzur, refah ve saadetinin yükseltilmesi, vatanımızın daha kuvvetli ve daha mücehhez kılınması için yapılan çalışma ve sarf edilen gayretleri, bunlardan alman müspet ve muvaffakiyetli neticeleri, umumi hatları itibariyle, sırasıyla arz edeceğim."²⁹⁴ diyerek başladığı konuşmada ülke gündeminde önemli gördüğü başlıklara değindi. Bu başlıklardan birisi de Macaristan'da yaşananlardı.

Konuşmanın dış politikayla ilgili olan kısmında, dünya genelinde geçici değil daimi bir barışın hedeflendiği defaatle vurgulandı. "Son günlerde Polonya ve bilhassa Macaristan'da cereyan eden kanlı hâdiseler, milletlerin ne pahasına olursa olsun ancak hürriyet ve istiklâllerine sahip olarak yaşamak istediklerini vuzuh ile göstermiştir." sözleriyle de Macar halkının isyanının bir istiklal mücadelesi olduğu ifade edildi. Bayar'ın konuşması Meclis'te coşku ve alkışlarla karşılandı.²⁹⁵

Bayar'ın bu konuşmasının ardından Kasım ayı boyunca TBMM'de Macaristan isyanı konusunda herhangi bir konuşma yapılmadı. Ancak yılsonuna doğru, 28 Aralık 1956'da dönemin Dışişleri Bakanı Ethem Menderes²⁹⁶ hükümetin

²⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 14, s. 4.

²⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 14, s. 11.

²⁹⁶ 20 Haziran 1956'da Fuat Köprülü'nün istifasından, 25 Ekim 1957'de F.Rüştü Zorlu'nun göreve atanmasına kadar geçen süre içerisinde, mevcut İçişleri Bakanı Ethem Menderes vekaleten Dışişleri Bakanlığı da yapmıştır. **Resmî Gazete**, 22 Haziran 1956, S. 9339, s. 14609; Nasrullah Uzman,

dış politikaya bakış açısı ile geniş bir açıklama yaptı. Bu açıklama Macaristan'da yaşanan duruma dair hükümetin de görüşünü ortaya koyar niteliktedir.²⁹⁷

Menderes, Stalin'in ölümüyle birlikte tüm dünyada SSCB'nin daha barışçıl bir politika izleyeceğine dair bir kanı oluştuğunu ama bu kanının özellikle Macaristan'da yaşananlar sonrasında hatalı olduğunun ortaya çıktığını belirterek, Soğuk Savaş'ın artık daha tehlikeli bir hal aldığını vurguladı. Dünya genelinde oluşan kanının aksine Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşananlar karşısında şaşırmadığını belirtti.²⁹⁸ NATO, Bağdat ve Balkan Paketi, Kıbrıs ve Filistin sorunu, Süveyş Krizi gibi konulara da değinen Menderes, "Bir yandan dehşet ve fecaati Macaristan hadiseleriyle bir kere daha meydana çıkan en büyük emperyalizmin Orta - Şark'a nüfuz edip yerleşmesi hususunda ellerinden geleni yaparken öte yandan idealizm kisvesi altında işte böyle propaganda [*Süveyş Krizi sırasında yaşananlar kastediliyor*] yaptılar ve yapıyorlar." diyerek SSCB'nin "en büyük emperyalist" olduğunu vurguladı.²⁹⁹ Ayrıca Suriye ve Mısır'ı BM toplantıları sırasında Macaristan konusunda sessiz kaldıkları için eleştirdi.³⁰⁰

Zabıt tutanaklarından anlaşıldığı gibi, Türk basının gündemini olağanüstü biçimde meşgul etmiş olan Macaristan gelişmeleri, TBMM'de büyük yankı uyandırmadı. Meclis'in dış politika gündeminde daha çok Süveyş Krizi ve Arap ülkeleriyle (Özellikle Suriye, Mısır ve İsrail) ilişkiler vardı. DP'nin dışişleri bakanı Ethem Menderes'in genel bir konuşmasının içinde iki satırda yer bulan Macaristan olayları, ne Başbakan Adnan Menderes, ne de muhalefetin gündeminde önemli bir yer işgal etti.

Durumun tek istisnası DP Çanakkale Milletvekili Nurettin Fuat Alpkartal'ın Zafer Gazetesi'nde 17 Kasım 1956 tarihinde yazdığı "Harp İhtimallerine Karşı Sert Tedbir Lazımdır" başlıklı yazısıdır. Yazıdan önce ya da sonra, Meclis'te herhangi bir açıklama yapmamış olsa da iktidarın fikrini bir kez de gazetelerden görmek açısından

"İktidardan Muhalefete Fuad Köprülü'nün siyasi Mücadelesi (1956-1966)", **Akademik Bakış**, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, s. 190.

²⁹⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 15, s. 325.

²⁹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 15, s. 325.

²⁹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 15, s. 330.

³⁰⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 15, s. 329.

bu metin önemlidir. Alpkartal “Moskova liderleri Mısır’ı da peykler safına sokmaya çalışırken dokuz senenden beri Demirperde gerisinde tutulan memleketlerde istiklal mücadeleleri belirdi. Macar milletinin hamlesi, Kremlin’den idare edilen tahakküm ve zulüm siyasetinin dönüm noktasını teşkil edecek mahiyettedir.”³⁰¹ diyerek “demokrasi ve komünizm arasında süren mücadele”nin kazananının er ya da geç demokrasi olacağını iddia edip, BM’yi tedbir almaya çağırdı. Alpkartal da tıpkı diğer DP’liler ve Bayar gibi, Macaristan’da yaşanan isyanı bir istiklal mücadelesi olarak niteledi.

³⁰¹ Nureddin Fuat Alpkartal, “Harp İhtimallerine Karşı Sert Tedbir Lazımdır”, **Zafer**, 17 Kasım 1956.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SSCB'NİN ÇEKOSLOVAKYA MÜDAHALESİ VE TÜRK

KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

A. Prag Baharı ve Brejnev Doktrini

1. Prag Baharı

II. Dünya Savaşı'nda anti-faşist direnişin en önemli ülkelerinden olan Çekoslovakya, Komünist Partisi'nin de Macaristan'a oranla daha köklü ve güçlü olması sebebiyle 1946 yılında yapılan seçimlerde oyların %38'ini alarak birinci parti olarak sandıktan çıkmayı başardı.³⁰² Bu seçim zaferinin ardından ülkede toprak reformuyla birlikte önemli kamulaştırma hareketleri başladı. 1948 yılında kabul edilen anayasa ile bir "halk cumhuriyeti" olduğunu ilan eden Çekoslovakya, 1960 anayasası ile de sosyalist bir cumhuriyet olduğunu ilan etti. Ancak 1960'lı yıllarla beraber gelen ekonomik daralma sosyalist rejimin işleyişinde de sorunlar yaratmaya başladı. Ülkede, 1963 yılında bir dizi reform yapıldı.³⁰³ Bu reformlar arasında basına daha geniş özgürlükler vermekten, küçük atölyelere izin vermeye kadar çeşitli liberalleşme adımları vardı ama belki de en önemlisi özel mülkiyete sınırlı da olsa izin verilmesiydi. 1963 yılında Çekoslovakya'da çıkan herhangi bir gazeteye göz atıldığında Prag Baharı'nın ilk adımlarının bu tarihte atılmış olduğunu görmek mümkün olabilirdi.³⁰⁴ Bu liberalleşme adımlarının ardından 1965 yılında Otto Sik'in reform paketi ülkenin gündemine alındı ve tam istihdam politikasının terk edileceği açıklandı. Çekoslovakya gibi köklü bir komünist partisi olan bir ülkede, parti içinde de bir liberalleşme dalgası başlamıştı. Bu durumdan SSCB oldukça rahatsızdı. Moskova, tartışmaların sonlandırılmasını ve tüm liberal unsurların tasfiye edilmesinden yanaydı.³⁰⁵ Ancak parti içinden buna bir tepki olarak bilim kurullarının çalışması desteklendi ve Siyasi Hukuk ve Siyasi Bilim Enstitüsü'ne kurulan bir

³⁰² Ragıp Zarakolu (ed.), **Doğu Avrupa Dosyası**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 347.

³⁰³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 565.

³⁰⁴ Jiri Pelikan, **Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.21.

³⁰⁵ **a.g.e.**, s.22.

komisyona "Sosyalist bir toplumda siyasi sistemin gelişimi" konusunda bir rapor hazırlatıldı.

Tüm toplumsal hareketlerin yükseliş aşamasında görülen gençliğin ayaklanması da 1965 yılında gerçekleşti. Öğrenciler daha fazla özgürlük ve örgütlenme talepleriyle eyleme geçtiler. 1965 Prag Öğrenci Konferansı, devlet denetimindeki gençlik örgütünde reform yapılmasını önerdi. Yükselen dip dalgasını artık parti de önleyebilir halde değildi. Prag'daki öğrencilerin 31 Ekim 1967'deki sokak gösterilerinde polisle karşı karşıya gelmeleri bir doruk noktası oldu.³⁰⁶ Yükselen liberal hareketin bir diğer önemli ayağını da 1967 yılındaki 4. Yazarlar Kongresi oluşturdu. Kongre'de kabul edilen bir kararla basın yayın üzerindeki tüm baskının kaldırılması Parti'nin Merkez Komitesi'ne iletildi.³⁰⁷

1965-67 yılları arasında yaşanan sorunlardan bir diğeri de Slovak sorunuydu. 9,4 milyonluk Çek çoğunluğun, 4,2 milyonluk Slovak azınlık üzerindeki ekonomik ve siyasal üstünlük kurmuş olması da bir başka konuydu. Slovak muhalefet, Çekoslovakya Komünist Partisi'(ÇKP)nin başında olan Novotny'e karşı bir cephe örgütledi. Komünistlerden milliyetçilere kadar birçok kesimi içinde barındıran bu cephe Slovaklara eşitlik verilmesini talep ediyordu.³⁰⁸

Aralık 1967'de hem öğrenci ve aydın muhalefeti hem de eşitlik isteyen Slovak muhalefet tarafından yıpratılan Novotny'den Brejnev'in de desteğini çekmesini dengeleri altüst etti. ÇKP'nin 3-5 Ocak 1968 tarihleri arasında yapılan Merkez Komite toplantısında Parti Birinci Sekreterliği ve Devlet Başkanlığı makamları birbirinden ayrıldı ve Novotny Sekreterlik'ten alınarak yerine Dupçek getirildi.³⁰⁹ Novotny'nin devlet başkanlığından çekilmesi de 22 Mart 1968'de gerçekleşti. Ondan boşalan koltuğu Svoboda doldurdu.

Dupçek'le beraber iyice su yüzüne çıkan yeni rotanın ilk önemli girişimi "Çekoslovakya Komünist Partisi Eylem Programı"dır. Bu program 5 Nisan 1968'de

³⁰⁶ Pelikan, **a.g.e.**, s.23.

³⁰⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 566.

³⁰⁸ Pelikan, **a.g.e.**, s. 25.

³⁰⁹ Robert Jones, **The Soviet Concept of Limited Sovereignty from Lenin to Gorbachev: Brezhnev Doctrine**, Macmillan, London, 1990, s. 142.

ÇKP Merkez Komitesi tarafından oybirliği ile kabul edildi.³¹⁰ Ne ilginçtir ki, aynı Merkez Komite daha sonra Dupçek'in yokluğunda bu programı revizyonist ilan edecek ve yürürlükten kaldıracaktır.³¹¹ Bu belgede, amacın, sosyalizmin dinamik gelişmesini geniş bir demokrasi ile birleştirerek yeni bir siyasal sistem kurmak olduğu belirtildi. Toplanma, söz, ifade, inanç, basın gibi özgürlüklerin tümünün kabul edileceği ve çok partili demokratik bir sistemin ÇKP'nin eliyle geleceği de vurgulandı.³¹²

Metin dikkatle incelendiğinde ÇKP'nin iddiasının SSCB'yi neden rahatsız ettiği anlaşılacaktır. Metinde "sosyalizmin revizyonu" adı altında, sosyalizmden kapitalizme doğru geri dönüşün ana hatlarını görmek mümkündür.

Çekoslovakya'da 1968 yılının Ocak ve Ağustos ayları arasında daha önce görülmemiş derecede yoğun bir entelektüel üretim gözlemlendi.³¹³ İçeriğinden bağımsız olarak, "Çekoslovakya Komünist Partisi Eylem Programı"nı da bu zengin düşün hareketlerinin bir sonucu olarak görmek mümkündür.

1968 Mayısında Çekoslovakya'daki "karşı devrimci" havadan rahatsız olan SSCB, ÇKP yöneticilerini uyardı. Dupçek'in ÇKP'si şüphesiz ki 1956 Macar İsyanı sonrasındaki Sovyet müdahalesini de hatırlayarak bu görüşmenin etkisiyle "insan yüzlü sosyalizmin" inşa sürecinde SSCB'ye çeşitli mesajlar vermeyi de sıklaştırdı. Haziran 1968'de Dupçek ve Svoboda SSCB ile büyük ve sarsılmaz bir dostluklarının olduğunu sık sık vurguladı.³¹⁴ Aynı dönemde Varşova Pakti'nin askeri manevraları, gözdağı verircesine, Çekoslovakya topraklarında yapılıyordu.

Temmuz ayına gelindiğinde Dupçek'in geri adım atmaması tavrından rahatsız olan Varşova Pakti liderleri sert bir mektupla duydukları endişeyi dile getirdiler. Bu mektupta, Çekoslovakya'da yaşanan gelişmelerin Varşova Pakti üyesi devletlerde ciddi bir endişe yarattığı vurgulandı. Çekoslovakya'daki reform hareketlerinin emperyalistler tarafından desteklenen gerici bir saldırı olduğu ve bu saldırının sadece

³¹⁰ Robin Alison Remington (ed.), **Winter in Prague**, The MIT Press, 1969, London, s. 88.

³¹¹ Pelikan, **a.g.e.**, s. 30.

³¹² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.567.

³¹³ Pelikan, **a.g.e.**, s. 30.

³¹⁴ Yılmaz Altuğ, **Çekoslovakya Sorunu**, TTK Yayınları, 1994, Ankara, s. 24.

ülke halkını ilgilendirmekle kalmadığı, tüm sosyalist sistemi tehlikeye attığı belirtildi. Çekoslovakya'da yaşanan ekonomik planlamaya karışılması gibi bir amacın olmadığını vurgulandığı mektupta ülkede yaşananların sosyalizmden geri dönüş tehlikesi yarattığı, buna karşı da sessiz kalınmayacağı ifade edildi. Çekoslovakya'daki anti-sosyalist hareketlere karşı koymanın hem Çekoslovak komünistlerinin hem de Varşova Paktı ülkelerinin bir görevi olduğu belirtilerek mektup noktalandı.³¹⁵

ÇKP'nin 3 gün sonra, 18 Temmuz 1968'de verdiği yanıt mektubunda Marksist-Leninist ilkelere, sosyalizme sonuna kadar bağlı oldukları belirtildi ve sosyalizmden geri dönüşün söz konusu olmadığı vurgulandı.³¹⁶

Karşılıklı mektupların ardından 29 Temmuz-1 Ağustos 1968 tarihleri arasında Cierna'da SBKP ve ÇKP'nin Merkez Komitesi'nin katıldığı bir toplantı düzenlendi.³¹⁷ Toplantıda Çekoslovakya'daki reformların aşırı yönlerinin törpülenmesi konusunda bir anlaşmaya varıldı.³¹⁸ 3 Ağustos 1968'de ise Varşova Paktı ülkelerinin temsilcilerinin katılımıyla Bratislava Konferansı düzenlendi, toplantının sonunda ortaya çıkan ortak bildiri önemli ifadeler içeriyordu. Dünya'nın çeşitli bölgelerinde yaşanan gelişmelerle ilgili fikirlerin de açıklandığı bildiride, komünizme ulaşmanın tek yolunun sosyalizmin kurallarından sapmadan mücadele etmek olduğu, Marksizm ve Leninizm'e sarsılmaz bir sadakatla bağlı kalınmasının bir ön koşul olduğu vurgulandı.³¹⁹

Taraflar arasında anlaşmalar sağlanmış gibi görünüyordu ve Çekoslovakya'ya askeri bir müdahalenin kapıda olduğu hiç kimsenin aklına gelmiyordu. 9 Ağustos 1968'de Tito, Dupçek'i ziyaret etmek için Prag'a geldiğinde, iki lider de bir müdahaleye olasılık vermiyordu.³²⁰ Ancak gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta vardı ki, Çekoslovakya "reformlar" ya da "revizyonizm" yolundan geri adım

³¹⁵ Robin Alison Remington(ed.), **a.g.e.**, s. 225-231.

³¹⁶ **a.g.e.**, s. 234-243.

³¹⁷ Zbynek Anthony Bohuslav Zeman, **Prague Spring**, Hill and Wang, New York, 1969, s. 156-157.

³¹⁸ Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **Kara Kitap: Çekoslovakya 1968**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 13.

³¹⁹ Robin Alison Remington(ed.), **a.g.e.**, s. 256-261.

³²⁰ Zeman, **a.g.e.**, s.167; Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **a.g.e.**, s. 15.

atmıyordu. Aynı şekilde kapitalist bloktan olan devletlerle yakınlaşması ve kredi istemesi SSCB'nin gözünden kaçmadı. Konferanslar ve toplantılar süreciyle "anlaşan" SSCB ve Çekoslovakya'nın aslında anlaşamamış olduğu yavaş yavaş günyüzüne çıkıyordu.

Tito'nun ziyaretinin ardından Romanya'dan Ceausescu, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nden Ulbricht ve Macaristan'dan Kadar da Çekoslovakya'yı ziyaret etti. Çekoslovakya'daki revizyonist hareketin sosyalist blokun önemli ülkelerince bile "şirin" görülmesi SSCB'yi harekete geçiren hamle oldu ve 20 Ağustos 1968 gecesi Varşova Paktı tankları Çekoslovakya'ya girdi.³²¹

Tankların ülkeye girmesinden 2 saat sonra ÇKP Merkez Komite Bildirisi Radyo'dan okundu:

"Tüm Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti Halkına,

Dün, 20 Ağustos 1968, saat 23:00'de Sovyetler Birliği, Macaristan Halk Cumhuriyeti, Polonya Halk Cumhuriyeti, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, Alman Demokratik Cumhuriyeti orduları Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti sınırını geçtiler. Bu hareket Komünist Parti Merkez Komite Birinci Sekreterinin, Hükümet Başkanlığının, Ulusal Meclis Başkanlığının ve Cumhurbaşkanı'nın bilgisi dışında yapıldı. Bu esnada, olağanüstü 14. Parti kongresinin hazırlıkları uğraşan Merkez Komite toplantı halindeydi. Merkez Komite Prezidyumu, Cumhuriyetin bütün yurttaşlarınıın barışı korumaya ve ilerleyen ordulara direnmemeye çağırıyor, çünkü şu anda devletimizin sınırlarını savunmamız imkansız.

Bu nedenle ordumuza, güvenlik güçlerine, halk milislerine ülkeyi savunma emri verilmedi. Prezidyum bu işgal eylemini, uluslararası hukukun temel normlarınının bir çiğnenişi ve sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerin temel ilkelerine aykırı bir eylem olarak görmektedir. Tüm üst düzey, Parti ve Ulusal Cephe yetkilileri görevlerinde kalacaklardır. Çünkü onlar Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti'nin kanun ve yönetmeliklerine göre örgütlerinin üyeleri ve halkın temsilcileri olarak seçildiler. Meşru anayasal organlar, Ulusal Meclisi ve Cumhuriyet Hükümeti'ni

³²¹ "Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti", **Sosyalizm ve...**, s. 1492.

toplanmaya çağırdı ve de Merkez Komite Prezidyumu ortaya çıkan durumu görüşmek için Parti Merkez Komitesini toplamaktadır."³²²

ÇKP Merkez Komitesi'nin bu bildirisini nesnel şartlar ve 12 yıl önce Macar halkının başına gelenlerle birlikte düşünüldüğünde son derece anlaşılırdır. Ülkeye girmiş olan tanklara direnmek sadece daha fazla kan ve gözyaşı getirecekti. Çekoslovakya'nın Varşova Paktı tanklarına direnmemiş olması, Prag Baharı'nın daha az sancılı ve kanlı olarak atlatılmasını sağladı.

21 Ağustos 1968'de daha gün ışımadan Çekoslovakya Başbakanı Cernik, SSCB Birlikleri tarafından tutuklanarak Hükümet Binasına kapatıldı.³²³ Bu arada toplantıya başlayan ÇKP Merkez Komitesi'nde Dupçek şunları söyledi:

"Bu bir trajedi, bunun olacağını hiç beklemiyordum. Tüm yaşamımı Sovyetler Birliği ile işbirliğine adanmıştıktan sonra, bana bu yapmış oldukları, hayatımın en büyük trajedisidir."³²⁴

Aynı günün sabahında SSCB uçak ve helikopterlerinden "Çek ve Slovak Kardeşlerimiz" hitabıyla başlayan bir bildiri dağıtıldı. Bildiride, önde gelen Çekoslovak Devlet ve Parti liderlerinin yardım talebi üzerine Çekoslovakya'ya girildiği belirtilerek, sosyalizm düşmanları, emperyalist planlar ve karşı devrimci güçlerin yenileceği vurgulandı. Metin "Sınıf kardeşleriniz size yardıma geldi. Kardeş ve müttefik ordular sizin yanınızda (...) Müttefik askerleri, Çekoslovakya'nın bağımsızlık ve özgürlüğünü tehdit eden tehlike ortadan kalktıktan sonra, topraklarınızı terk edecektir. Yaşasın Sosyalist Çekoslovakya, Yaşasın sosyalist ülkelerin kardeşi ve dostluğu" diyerek sonlanıyordu.³²⁵

ÇKP yönetiminde bulunan revizyonist kanattan böyle bir talep gelmediği tahmin edilebilir ancak Parti içindeki Sovyetçi isimlerden SSCB'ye bir çağrı yapılmış olması da mümkündür. Müdahalenin gerekçesi nasıl meşrulaştırılmış olursa

³²² Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **a.g.e.**, s. 11.

³²³ Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **a.g.e.**, s. 12.

³²⁴ **a.g.e.**, s. 15.

³²⁵ **a.g.e.**, s. 19-20.

olsun, sonuç itibariyle yaşananların Çekoslovak halkının ve yönetiminin asla istemeyeceği şeyler olduğu açıktı.

Müdahale günlerinde Çekoslovakya ordusu, ilk gece yapılan emre uyarak Varşova Paktı tanklarına herhangi bir direniş göstermedi, işçilerin ve öğrencilerin kitlesel olmayan direnişleri de sönük kaldı.³²⁶

ÇKP'nin 14. Kongresi 22 Ağustos'ta Prag-Vysocany'deki CKD fabrikalarının birinde toplandı. Yeni bir Merkez Komite seçildi ve durumu değerlendiren bir bildiri kaleme alındıktan sonra aynı akşam Kongre kapandı. Bildiri'de şu ifadeler yer verildi:

“Yoldaşlar, Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti vatandaşları,

Çekoslovakya, halkının özgür istek ve desteği ile kurulmuş bağımsız ve özgür bir devlettir. Bununla birlikte, onun egemenliği Bulgaristan, Macaristan, Demokratik Almanya, Polonya ve Sovyetler Birliği birlikleri tarafından 21 Ağustos 1968'de çiğnendi.

Bu eylem, sosyalizmin tehlikede olduğu ve bazı önde gelen Çek yetkililerinin ricası üzerine müdahale yapıldığı çerçevesinde temize çıkarılıyor. Böyle olmakla birlikte, dünkü Merkez Komitesi bildirisi, Cumhurbaşkanı'nın Radyo konuşması, Cumhuriyet Hükümeti ve Ulusal Meclisin bildirimleri ve Merkez Komitesi Prezidyumunun bildirisi, hiçbir yetkili Parti ile Anayasal otoritenin böyle bir müdahale çağrısı yapmadığını ortaya koydu.

Çekoslovakya'da karşı devrim yoktu ve sosyalist gelişme tehlikede değildi. Yoldaş Dupçek liderliğindeki Parti'nin yeni önderliğine gösterilen derin itimadın gösterdiği gibi halk ve parti kendi başlarına ortaya çıkan sorunları kesin olarak çözebilecek yetenektedirler. Gerçekte hareket, Marx ve Lenin'in sosyalist demokrasi üzerine temel fikirlerinin geliştirilmesine yol açmak olarak anılıyordu. Aynı zamanda Çekoslovakya anlaşmalarından doğan taahhütlerini ve yükümlülüklerini ihmal etmedi. Diğer Sosyalist Devletler ve halklarla gelecekte düşmanlık içinde yaşamada

³²⁶ a.g.e., s. 56.

en ufak bir çıkarları yoktur. Bununla beraber, bu yükümlülükler işgalci ülkelerin birlikleri tarafından çiğnendi.

(...)

21 Ağustos günü ülkemizde yaratılan durum sürekli olamaz. Sosyalist Çekoslovakya hem askeri işgal yönetimini, hem de işgalci güçlere bağlı yerli bir işbirlikçi yönetimi asla kabul etmeyecektir.”³²⁷

Bildiride her ne kadar mevcut durumun kabul edilmeyeceğine dair ifadeler olsa da gerçeklik bundan çok farklıydı. Çekoslovakya'nın Sovyet tanklarına direnecek ne gücü ne de umudu vardı.

Varşova Paktı askerlerinin Çekoslovakya'da olduğu günlerde, 23-26 Ağustos 1968 arasında Çekoslovak ve Rus yetkililer arasında Moskova'da görüşmeler yapıldı. Çekoslovakya'yı Svoboda ve Dupçek'in önderlik ettiği bir heyet, SSCB'yi de Brejnev ve Kosigin başkanlığında bir heyet temsil etti. Toplantıda 29 Temmuz-1 Ağustos 1968 tarihleri arasında Cierna'da düzenlenen görüşmelerdeki çizgi üzerinde mutabık kalındı. Yani Çekoslovakya revizyonist hamlelerden vazgeçecekti. Buna karşılık, Çekoslovak topraklarında geçici olarak bulunan Sovyet güçleri de, ülkenin içişlerine müdahale etmeyecekti.³²⁸

27 Ağustos 1968'de Çekoslovakya Radyosu'ndan Svoboda ve Dupçek'in bildirimleri okundu. Svoboda, Moskova'dan dönerek görevlerine devam edeceklerini belirterek, Çekoslovakya'nın uluslararası toplum içindeki yerinin tartışmasız şekilde sosyalist blok olduğunu vurguladı ve halka sağduyulu davrandıkları için teşekkür etti.³²⁹ Dupçek de Svoboda gibi sağduyu çağrısını yineleyerek önemli açıklamalarda bulundu:

“Kan dökülmesini önlemedeki kararlılığımız, yaratılan durumu pasif bir biçimde teslim olmak, boyun eğmek istediğimiz anlamına gelmez. Tersine, sizinle birlikte, sonuçta şartların normalleşmesine yol açacak politikayı tertip eden ve

³²⁷ Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **a.g.e.**, s. 57-58.

³²⁸ Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **a.g.e.**, s. 165-167.

³²⁹ **a.g.e.**, s. 167-169.

yürüten araçları bulabilmemiz için her şeyi yapmaktayız. Sovyet temsilcileri ile dün Moskova'da sonuçlandırdığımız görüşmelerde elde edilen sonuçların da bizi desteklediği inancındayız. Sovyet temsilcileri de ilişkilerimizin normalleşmesine katkıda bulunmak istiyorlar.

Bugünün gerçekliğinde, Çekoslovakya'daki mevcut durumdan bir çıkış yolu bulma görevi ile karşı karşıya bulunuyoruz. Önce elimizde, 5 ülke birliklerinin ülkemiz topraklarından çekilmelerinin hazırlanması anlaşması var. Bu anlaşma, bu bakış açısı, gelecekteki faaliyetlerimiz için gerekli bir temeldir. Moskova'da, birliklerin derhal kasaba ve köylerden, kendileri için ayrılan alanlara götürülmeleri üzerinde anlaşmaya vardık.

(...)

Bundan dolayı 5 ülke birliklerinin ülkemizden ayrılmasına engel olacak herhangi bir eylemin yapılması tehlikeli bir tedbirsizlik olacaktır. Tüm çabalarımızın nihai amacı bu birliklerin mümkün olduğunca çabuk, topyekun çekilmesini başarmaktır.

(...)

Sevgili yurttaşlar, sizden şimdiden zaten çok gergin olan mevcut durumun vehametini daha da arttıracak ve sosyalizme karşı tavır alan güçler tarafından yapılacak olan kışkırtmalara karşı bize yardım etmenizi istiyoruz. Bu dönemde ihtiyacımız olan, her şeyden fazla düzendir.

(...)

Sevgili yurttaşlar, Çekler, Slovaklar, Komünistler, Ulusal Cephe Partilerinin üyeleri, işçiler, köylüler, aydınlarımız, hepimize rica ediyorum; sakın, birlik içinde ve sağduyulu olalım. İlerlememizin tek garantisinin, karakterimiz, onurumuz, çabalarımız ve sosyalizme bağlılığımız olduğunu unutmayalım.”³³⁰

³³⁰ Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **a.g.e.**, s. 169-173.

Svoboda ve Dupček'in açıklamalarından da anlaşıldığı üzere Çekoslovak reformistler “onurlu bir çekilme” içine girdiler. Macaristan'da yaşanan gibi kanlı bir isyana sürüklenmek ve mücadele etmek yerine, SSCB isteklerine boyun eğmeyi tercih ettiler. Artık Çekoslovakya'daki sistem SSCB'nin istediği gibi bir hal alacaktı; yani ne gerçek bir sosyalizmden ne de “insan yüzlü sosyalizm”den eser kalmıştı.

Müdahale sürecinde 72 Çekoslovakya vatandaşı hayatını kaybetti³³¹, ölü sayısının Macaristan müdahalesiyle kıyaslanmayacak kadar az olmasında Çekoslovak yöneticilerin itidal çağrısının büyük payı vardı.

Prag Baharı tarihin tozlu raflarına gönderilirken, Dupček ve Svoboda, 4 Ekim 1968'de tekrar Moskova'ya çağrıldı ve taraflar arasında yeni bir anlaşma sağlandı. 15 maddelik bu anlaşmaya göre, Çekoslovakya, ÇKP'nin öncü rolünü arttırmayı, anti-sosyalist unsurlarla mücadeleyi hızlandırmayı ve Parti ve Devlet organlarını Marksist-Leninizme yürekten inanmış Proleter Sosyalizmine sınımsız bağlı insanlarla doldurmayı vaat ediyordu. Yine bu anlaşma, ülkedeki SSCB güçlerinin “geçici” olarak kalmasını, diğer ülkelerin birliklerinin ise tedricen çekilmesini öngörüyordu.³³²

Dupček her ne kadar SSCB taleplerini zorunlu olarak kabul etmiş olsa da Parti yönetimindeki varlığı sembolik bir önem arz ediyordu. Brejnev'e göre bunun da bir sonu olmalıydı ve nihayet Nisan 1969'da Dupček azledildi ve ÇKP Birinci Sekreterliğine Husak getirildi. Husak'ın yönetime gelmesiyle birlikte Sovyetçi çizgi hızlanmaya başladı. 31 Mayıs'ta özyönetim reddedildi, Dupček döneminde kapatılan Endüstri Bakanlığı yeniden kuruldu, işçi konseyleri feshedildi ve muhalefet sindirildi. 1970 yılında ÇKP'den 500.000 kişi atıldı.

Tarihler 1971'i gösterdiğinde ise SBKP'nin 24. Kongresi'nde Husak konuşmacı kürsüsünden SSCB'nin Çekoslovakya'yı bir karşı-devrimden kurtardığını söyledi.³³³

³³¹ Zarakolu (ed), **a.g.e.**, s. 355.

³³² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 569.

³³³ Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **a.g.e.**, s. 207.

2. Brejnev Doktrini

İlk bölümde anlatılan Küba Füze Krizi, dönemin SSCB Başkanı olan Kruşçev'in gücünü büyük ölçüde azalttı. Zaten SBKP'de Kruşçev'in politikalarını onaylamayan ve O'na karşı örgütlenen bir muhalefet vardı. Bu iki gelişmenin ardından, SBKP Merkez Komitesi Başkanı Mikhail Suskov 1964'te Kruşçev'in görevden azledilmesini Merkez Komite'ye sundu. Kruşçev de bu öneriden sonra istifasını açıkladı. Kruşçev'in ardından 1964 yılında SSCB Devlet Başkanlığına Leonid Brejnev geldi.³³⁴

1964-1982 yılları arasında iktidarda kalan Brejnev, Kruşçev'in Batı ile bir arada yaşama politikasını değiştirmede.³³⁵ Ancak yukarıda da anlatıldığı gibi, zaman zaman dış müdahalelerde bulunmaktan da geri durmadı.

Çalışmanın bu bölümünde Brejnev döneminde Sovyet dış politikası tamamen incelenmeyecektir. Çekoslovakya müdahalesini meşrulaştıran ve Sosyalist Kamp içerisindeki olası "revizyonları" önlemeyi amaçlayan bir hâkimiyet tezi olan Brejnev Doktrini'ni, diğer bir ismiyle, "sınırlı egemenlik tezi"ni incelemek bu çalışma açısından yeterli olacaktır.³³⁶

Brejnev Doktrini (12 Kasım 1968), Çekoslovakya müdahalesinin bir mazereti olduğu gibi, gelecek için diğer sosyalist ülkelere verilen bir gözdağıdır ve hem müdahalenin gerekçelerini açıklamak hem de Brejnev'in izlediği blok politikasını anlamak için önemlidir.

Doktrin, ilk işaretlerini 26 Eylül 1968 tarihinde Pravda Gazetesi'nde yayınlanan bir makale ile verdi. Bu makalede Çekoslovakya'ya giren yabancı kuvvetlerin "Çekoslovakya halklarının self-determinasyon hakkı için" mücadele verdiği, "kanunların ve hukuk kurallarının sınıf mücadelesi içerisinde

³³⁴ Richard Rosser, **An Introduction to Soviet Foreign Policy**, Prentice-Hall, London, 1969, s. 341.

³³⁵ Sander, **a.g.e.**, s. 449.

³³⁶ Brejnev, Çekoslovakya müdahalesi ve 1970'lerdeki silahsızlanma görüşmeleri dışında dış politika konusunda ciddi bir söylemde bulunmamıştır. 1974'te beyin kanaması geçirerek "vitriindeki lider" konumunda kalmıştır. 1979 Afganistan müdahalesi ve dış politikadaki birçok önemli karar Dışişleri Bakanı Gromiko önderliğinde alınmıştır. (Erel Tellal, "Sovyet Dış Politikası ve Gromiko", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 62, Sayı 3, s. 367.)

değerlendirilmesi”nin şart olduğu ve “sosyalist bir ülkenin egemenliğinin dünya devrimci hareketi ile çelişmemesinin” lüzumu anlatılıyordu. Yani Brejnev Doktrini'nin resmen ilanından yaklaşık bir buçuk ay önce, Doktrin dolaylı olarak açıklandı.³³⁷

SSCB lideri Brejnev, Polonya Komünist Partisi'nin Beşinci Kongresinde, 12 Kasım 1968 gün yaptığı konuşmada Brejnev Doktrini adını alacak olan bu yeni egemenlik kavramını şöyle ifade etti:

“Gayet iyi bilinmektedir ki sosyalizmi inşa etmenin müşterek tabii kanunları vardır ve bu kanunlarda sapma sosyalizmden de sapma neticesini verir. Sosyalizme karşı olan iç ve dış kuvvetler belirli bir sosyalist ülkenin gelişmelerini kapitalist sistemin tesisi istikametine döndürmeye çalışırsa, bir ülkede sosyalizm davasına yönelik bir tehlike ortaya çıkarsa -ki bu aynı zamanda bir bütün olarak Sosyalist Milletler topluluğunun güvenliğine de yönelik bir tehlikedir- bu artık sadece o ülkenin bir meselesi değil tüm dünya sosyalist hareketini ilgilendiren ortak bir mesele olur.”³³⁸

Brejnev sosyalizmin belirli temel kuralları olduğunu belirterek, ülkelerin iç işlerinde bağımsız davranırken bu kurallara bağlı kalması gerektiğini vurguladı. Yani Brejnev, eşit-egemenlik ilkesine ket vurarak, sınırlı bir egemenliği gündeme getirdi. Buna ek olarak Sosyalizmin temel kuralların dışına çıkılması durumunda, her sosyalist ülkenin bir takım görevleri olduğunu iddia etti. Kurallardan sapma gösterildiği takdirde, diğer sosyalist ülkeler sorumluluklarını yerlerine getirmezlerse geri dönüşü mümkün olmayan kapitalist bir restorasyon tehlikesi gündeme gelebilirdi. Bu da tüm sosyalist blokun çatırdamasını gündeme getirebilirdi.³³⁹

Brejnev'in bu tezi, zaten uygulamada kendisini göstermekteydi. SSCB Çekoslovakya'ya, kardeş ve müttefik Çekoslovak halkına yardım etmek ve sosyalist ülkeler dayanışmasının gereğini yerine getirmek için müdahale etmişti(!) Müdahaleyi

³³⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.570.

³³⁸ **a.g.e.**, s. 571.

³³⁹ Jones, **a.g.e.**, s. 145-146.

meşrulaştırmak için sadece afili cümlelere ve yeni bir teoriye ihtiyaç vardı, burada da imdada Brejnev Doktrini yetişti.

Doktrin'in ardından 5-17 Haziran 1969 tarihleri arasında Moskova'da düzenlenen III. Komünist Partiler Konferansı'na 17 parti katılmadı. Varşova Paketi dışında kalan imzacı partiler de karar metnini çekince düşerek imzaladılar. Daha da önemlisi Avrupa'da yeni bir "Avrupa Komünizmi" hareketi inşa edilmeye başlandı.³⁴⁰ Hiçbir sosyalist örgüt ve ülke, kendi iradesiyle SSCB'nin jandarmalığı yaptığı bir dünyada, her an müdahale tedirginliğiyle yaşamak istemiyordu.

Brejnev Doktrini, görüldüğü üzere, bir "Sosyalist Milletler Topluluğu"ndan söz etmekteydi ancak bunun sınırlarını çizmedi. Bu topluluk sadece Varşova Paketi üyelerini mi kapsıyordu; yoksa Çin, Küba, Yugoslavya gibi diğer sosyalist ülkeleri de içine alıyor muydu?

Şüphesiz ki Brejnev bu sınırı kasıtlı olarak belirtmemişti. SSCB, bir sınır çizmediği ve daha da önemlisi gücü yettiği sürece, tüm dünyadaki sosyalist ülkelere hamilik yapabileceğini düşünüyordu.

Uluslararası arenanın temelinde bir güç mücadelesi alanı olduğu göz önünde bulundurulursa, Brejnev'in bu taktiği SSCB açısından akıllıca olarak görülebilir ancak, yukarıda belirtildiği gibi, Doktrin'e karşı tepkiler durumun pek de parlak olmadığını göstermişti.³⁴¹

³⁴⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.572.

³⁴¹ Brejnev Doktrini, 1989 yılında Gorbaçov'un ortaya atacağı Sinatra Doktrini'ne kadar SSCB'nin Doğu Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde mihenk taşı oldu. Sinatra Doktrini ile SSCB, Doğu Avrupa'nın iç işlerine karışılmayacağı ilan etti. (Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, s. 212.)

A. Prag Baharı'nın Türkiye'deki Yansımaları

Prag Baharı ve Sovyet müdahalesi dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye'de de ciddi bir yankı buldu. Macar İsyanı'nın incelenmesinde olduğu gibi, basın taramasından önce ilgili dönemdeki Türkiye-SSCB ilişkilerini kısaca incelemek kamuoyu, Millet Meclisi ve Senato'nun tepkilerini anlamak açısından daha doğru olacaktır.

1. Türkiye-SSCB İlişkileri (1964-1968)

SSCB'de Brejnev'in iktidara geldiği 1964 senesi Türkiye dış politikasında önemli bir kırılmanın yaşandığı bir yıldır. 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson İsmet İnönü'ye Kıbrıs sorunuyla ilgili önemli bir mektup gönderdi. Mektubun içeriği yaklaşık bir buçuk yıl boyunca halktan gizlendi ancak 13 Ocak 1966'da Hürriyet Gazetesi "Hadiseler Yaratan Mektubun Tam Metnini Açıkıyoruz" diyerek ünlü Johnson Mektubu'nu yayımladı.³⁴² Mektup bir mektup olmaktan öte, muhtıra niteliğindedir. Tarihsel öneminden dolayı mektubun ilgili kısımlarını incelemek gerekmektedir:

"Türkiye Hükümetinin, Kıbrıs'ın bir kısmının askeri kuvvetle işgal etmeye üzere müdahalede bulunmaya karar vermesini tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasıyla sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişeye sevk etmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki geniş çapta neticeler tevhit edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum.

(...)

Diğer taraftan, Bay Başbakan, NATO vecibelerine de dikkat nazarınızı celp etmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs'a vaki bir Türk müdahalesinin Türk-Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmaya münker olacağı hususunda zihninizde en ufak bir tereddüt olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk, Lahey'de yapılan son NATO

³⁴² Hürriyet, 13 Ocak 1966.

Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin "kelimenin tam manasıyla düşünülemez" olarak telakki edilmesi gerektiğini beyan etmişti. NATO'ya iltihak esası icabı olarak, NATO memleketlerinin birbirleriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya ve Fransa NATO'da müttefik olmakla yüzyıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir; aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye'den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

(...)

Aynı zamanda, Bay Başkan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşma'ya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 Anlaşmasınının 4'üncü maddesi mucibince, askeri yardımın verilmiş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar tahtında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik devletlerin muvafakat etmeyeceğini samimiyetle ifade etmek isterim.

(...)

Bu mesele hakkında sizinle şahsen görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdim. Mateessüf, mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı dolayısıyla, Birleşik Amerika'dan ayrılamamaktayım. Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz, bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin akılselikle ve sulh yoluyla halli hususunda sizinle benim çok ağır mesuliyet taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu itibarla aramızda en geniş ve en samimi

istişarelerde bulununcaya kadar sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız kararı geri bırakmanızı rica ederim.³⁴³

Metnin ilgili kısımlarından da anlaşılacağı üzere Johnson olası bir Kıbrıs müdahalesine ABD'nin ve NATO'nun karşı olduğunu belirtti. Müdahale durumunda Türkiye'ye verdikleri silahların kullanılmayacağını söyleyerek, yaşanacak muhtemel bir SSCB tehdidinde NATO'nun Türkiye'nin yanında olmayacağını ifade etti.

13 Haziran 1964'te İnönü, ABD Büyükelçisi Hare aracılığıyla Johnson'a bir cevap gönderdi. Metnin içerik ve üslup olarak iki müttefik ülkeye yakışmadığının vurgulandığı mektupta iki ülke arasında derin görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı belirtiliyordu.³⁴⁴

Türk dış politikası açısından birçok sonuç doğuran Johnson Mektubu'nun bu çalışma açısından ortaya çıkan en önemli sonucu, çok yönlülüğe geçişin başlamasıdır. Türkiye bu mektuptan sonra başta SSCB ve üçüncü dünya ülkeleri ile olmak üzere, uzun yıllardır en alt düzeyde tuttuğu ekonomik ve siyasal ilişkileri geliştirmenin yollarını aradı.³⁴⁵

Şüphesiz ki SSCB ile ilişkilerde görülen yakınlaşmanın tek sebebi Johnson mektubu değildi. 1962'de yaşanan Küba Füze Krizi³⁴⁶, NATO gelişmeleri³⁴⁷ ve krom sorunu³⁴⁸ gibi etkenle bu yakınlaşmayı hızlandırdı.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihleri arasında Moskova'ya ziyarete gitti. 25 yıl aradan sonra ilk kez bir Türk Dışişleri Bakanı Moskova'ya gitmişti. Erkin, SSCB Başbakanı Kosigin ve dışişleri Bakanı Gromiko ile görüştü. 5 Kasım 1964'te Türkiye ile SSCB arasında

³⁴³ **Hürriyet**, 13 Ocak 1966.

³⁴⁴ Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 687-689.

³⁴⁵ **a.g.e.**, s.690.

³⁴⁶ Çalışmanın ilk bölümünde anlatılmıştır. Bkz. s. 33-34.

³⁴⁷ NATO'nun askeri stratejisinde Toptan Karşılık'tan Esnek Karşılık'a geçiş müttefik devletlere göreceli bir hareket serbestisi tanımaya başlamıştı.

³⁴⁸ 1963'te SSCB krom fiyatlarında indirim yapınca ABD Türkiye yerine SSCB'den krom almaya başladı. Dünyanın önemli krom satıcılarından olan Türkiye bu olaydan ekonomik olarak olumsuz etkilendi.

Kültürel-Bilimsel İşbirliği Anlaşması³⁴⁹ imzalandı.³⁵⁰ Bu anlaşmadan çok daha önemli olan, ziyaretin sonunda tarafların imzaladıkları ortak bildiride Kıbrıs meselesi ile ilgili yer alan satırlardır:

“Birleşmiş Milletler’in yasasında izah edildiği gibi, anlaşmalar ile milletlerarası hukukun diğer kaynaklarından hâsıl olan taahhütlere saygı gösterilmesi, büyük ve küçük milletlerin haklarının eşitliğinin tanınması, insan ana haklarına riayet edilmesi, milletlerarası işbirliğinin geliştirilmesi ve barışın korunması ile takviyesi bakımından zaruridir.

Türkiye tarafı, Türk Hükümetinin Kıbrıs meselesindeki tutumu hakkında Sovyet Hükümetine ayrıntılı bir şekilde bilgi vermiştir. İki taraf, Kıbrıs meselesinin, Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne riayet esasını ve her iki milli cemaatin kanuni haklarına riayet ve Adada iki milli cemaatin varlığını tanıma esası üzerine, barış içinde yaşamalarını sağlayacak bir şekilde barışçı yollarla halledilmesine taraftar olduklarını ifade etmişlerdir”³⁵¹

Johnson Mektubu’nun ardından SSCB’nin Kıbrıs konusunda desteğini almak Türkiye’nin elini güçlendiren önemli bir hareket oldu.

1965 yılında Başbakan Ürgüplü’nün SSCB ziyareti ile ilişkiler daha da geliyordu. Ziyaretin sonunda imzalanan bildiride SSCB’nin Türkiye ile ekonomik ilişkilerinin artacağı vurgulandı.³⁵² SSCB Başbakanı Kosigin, 20-27 Aralık 1966 tarihleri arasında Türkiye’ye geldi ve Türkiye’yi ziyaret eden ilk SSCB Başbakanı oldu.³⁵³

25 Mart 1967’de iki ülke arasında Ekonomik-Teknik İşbirliği Anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre SSCB Türkiye’de kurulacak olan 7 sanayi kompleksine kaynak sağlıyordu. Bu 7 tesisin içinde, Aliğa Petrol Rafinerisi, Seydişehir

³⁴⁹ Bu Anlaşma İnönü Hükümeti’nin sona ermesiyle Millet Partisi’nin muhalefeti yüzünden uzun süre Meclis’ten geçemedi.

³⁵⁰ Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 775.

³⁵¹ Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 776.

³⁵² **a.g.e.**, s. 777.

³⁵³ **Aynı yer.**

Alüminyum Fabrikası, Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası, Artvin Kereste Fabrikası ve İskenderun Demir Çelik Fabrikası gibi önemli sanayi kompleksleri de vardı.³⁵⁴ İki ülke arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi, Türkiye’de GSMH’nin 1968’de %6,4; 1969’da %9 oranında artmasına katkıda bulundu.³⁵⁵

Brejnev’in iktidara gelmesiyle, Çekoslovakya müdahalesi arasını kapsayan dönemde iki ülke arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerde geçmişe oranla ciddi bir düzelme yaşandı. Çekoslovakya müdahalesinden sonra da ekonomik ve siyasi verilerin ışığında, Türkiye-SSCB ilişkilerinde herhangi bir sorun gözlemlenmedi. Yani SSCB’nin Çekoslovakya müdahalesinin Türk-Rus ilişkilerine herhangi bir olumsuz etkisi olmadı.

2. Türk Basınında Prag Baharı ve SSCB Müdahalesi

1968 Ağustosunun ilk günlerinde Cumhuriyet Gazetesi Çekoslovakya’da Rus baskısının azalacağını iddia ederek³⁵⁶, Cierna Bildirisi’ni haberleşti.³⁵⁷ 1 Ağustos 1968’de gazetenin en önemli yazarlarından İlhan Selçuk “Pencere” köşesinde hiçbir ülkeye dış müdahalenin olmaması gerektiğini ima eden bir yazı kaleme alarak³⁵⁸ hem NATO’nun hem Varşova Pakti’nin operasyonları eleştirdi. Bratislava toplantısını manşetine taşıyan Gazete³⁵⁹, Çekoslovakya’nın Varşova Pakti’nden ayrılmayacağını haber yaptı.³⁶⁰ Cumhuriyet yazarlarından Burhan Felek, komünist devletlerin bölünmüş olduğunu (Çin-SSCB anlaşmazlığı) hatırlatarak, Çekoslovakya’nın bağımsız politikalarının Ruslar tarafından saygıyla karşılanmayacağını “doğal” olduğunu çünkü Rusların kendilerine müttefik değil uydu aradıklarını yazdı.³⁶¹

³⁵⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 831; Oran (ed.), **a.g.e.**, s. 782.

³⁵⁵ Oran (ed.), **a.g.e.**, s.782.

³⁵⁶ **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1968.

³⁵⁷ **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1968.

³⁵⁸ İlhan Selçuk, “Bir Çek’le Konuştum”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1968.

³⁵⁹ **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1968.

³⁶⁰ **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1968.

³⁶¹ Burhan Felek, “Rusların Bir Bakıma Hakkı Var”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1968.

Dünya Gazetesi ise Ağustos ayının başında Çekoslovakların Sovyet sosyalizmine karşı olduklarını yazıyordu.³⁶² Gazete yazarlarından Falih Rıfki Atay, NATO ve ABD’yi kutsayan yazısında “Emperyalist SSCB”ye ve onun “uşağı” olarak itham ettiği Türkiye soluna eleştiriler yöneltti.³⁶³ Ülkede gerçekleştirilen Dupçek yanlısı eylemleri³⁶⁴ ve Bratislava görüşmelerini³⁶⁵ manşetine taşıyan Dünya, Prag Baharı ve Dupçek’in yanında olduğunu açıkça belirtmekteydi. Atay da tüm hızıyla, Çekoslovakya müdahalesi üzerinden Türkiye’deki sol örgütleri karalamaya devam ediyordu.³⁶⁶ Tıpkı Atay gibi, Bedii Faik de “komünist iblislerle” mücadelenin önemini vurguluyordu.³⁶⁷ Gazete’nin iki önemli yazarının SSCB müdahalesi üzerinden Türkiye solunu mahkûm etmeye çalışması Dünya’nın genel çizgiyi anlamak bakımından önemlidir. Dünya Gazetesi, anti-Sovyet çizgiyi anti-sol çizgi ile harmanlayarak, Türkiye’de yükselişte olan sol hareketi mahkûm etmeye çalışıyordu.

Ulus Gazetesi de Ağustos ayının başında Cumhuriyet gibi, Cierna gelişmelerini okurlarına duyurdu. Gazetenin dış politika haberleri bölümünde Yugoslavya’nın Çekleri desteklediği ve olası bir müdahaleye karşı oldukları belirtildi.³⁶⁸ Prag’da insanların “Yaşasın Dupçek, Yaşasın Tito, Yaşasın Bağımsızlık” sloganları ile sokakları dolduklarını haberleşiren Ulus,³⁶⁹ Bratislava Bildirisi’nin somut olarak bir değişiklik yaratmayacağını, Çekoslovakya’nın SSCB’den bağımsız bir politika izleyemeyeceğini tasdik ettiğini yazıyordu.³⁷⁰ Ulus yazarlarından Özcan Ergüder, Çekoslovak halkı ve Dupçek’in birlik olduğunu ve özgürlük yürüyüşlerini er ya da geç kazanacaklarını yazıyordu.³⁷¹

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi siyasi tarih profesörlerinden Ahmet Şükrü Esmer, Ulus Gazetesi’nde 9-19 Ağustos 1956 tarihleri arasında “Çek

³⁶² **Dünya**, 1 Ağustos 1968.

³⁶³ Falih Rıfki Atay, “Emperyalist Rus Çarlığı”, **Dünya**, 1 Ağustos 1968.

³⁶⁴ **Dünya**, 3 Ağustos 1968.

³⁶⁵ **Dünya**, 4 Ağustos 1968.

³⁶⁶ Falih Rıfki Atay, “Birkaç Avuç Komünist”, **Dünya**, 3 Ağustos 1968.

³⁶⁷ Bedii Faik, “Oyunları Bul!”, **Dünya**, 5 Ağustos 1968.

³⁶⁸ **Ulus**, 1 Ağustos 1968.

³⁶⁹ **Ulus**, 2 Ağustos 1968.

³⁷⁰ **Ulus**, 5 Ağustos 1968.

³⁷¹ Özcan Ergüder, “Çekoslovakya’nın Gücü”, **Ulus**, 9 Ağustos 1968.

Dramı” başlığıyla bir yazı dizisi kaleme aldı. Bu dizide Çekoslovakya tarihi, özgürlük hareketi ve değişim, Dupçek’in fikirleri ve “insani komünizm”, SSCB-Çekoslovakya görüşmeleri, Çekoslovak işçi sınıfının ve siyasi partilerin durumu son derece bilimsel ve tarihi verilere dayanarak işlendi.³⁷²

Yazı dizisinin diğer gazetelerdeki analizlerden en önemli farkı hem SSCB’yi hem de ABD’yi eleştirebiliyor olmasıydı. Esmer, Çekoslovak yöneticilerin asla Batı’dan yardım istemediğini belirtiyor ve Vietnam’da yaptıkları ortada olan ABD’nin SSCB’yi kınamasının bile anlamsız olduğunu ifade ediyordu. Otto Sik tarafından hazırlanan ve uygulamada olan liberalleşme paketinin henüz bir sonuç vermediğini belirtiyor ve halkın ciddi anlamda bir ekonomik darboğaz döneminden geçtiğinin de altını çiziyordu.

Cumhuriyet Gazetesi aynı günlerde, Tito’nun Çekoslovakya ziyaretini haber yaparak³⁷³, Tito’nun reformları desteklediğini yazdı.³⁷⁴ Bratislava Bildirisi’nin Pravda gazetesi tarafından uzun uzadıya incelendiğini belirten Gazete, Pravda’nın “Bir komünist partisi, diğer komünist partilere karşı taşıdığı sorumluluklardan kurtulamaz.” diyerek SSCB’nin Çekoslovakya’nın iç işlerine karışmasını meşru göstermeye çalıştığını belirtti.³⁷⁵

Zafer Gazetesi ise iç politika olaylarına daha fazla ağırlık verdiği için dolaylı olarak, tıpkı Macaristan müdahalesinde olduğu gibi, Çekoslovakya’da yaşananlara biraz daha geç tepki verdi. Ağustos ayındaki ilk ciddi değerlendirme eski Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Milletvekili ve Basın Yayın ve Turizm Bakanı Celal Tevfik Karasapan’ın yazısı oldu. Bratislava Bildirisi’nin içeriğini okurlara anlatan Karasapan, Bildiri’nin ardından Çekoslovakya’nın işgalden kurtulduğunu ifade etti.³⁷⁶

³⁷² Ahmet Şükrü Esmer, “Çek Dramı”, **Ulus**, 9-19 Ağustos 1956.

³⁷³ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1968.

³⁷⁴ **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1968.

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1968.

³⁷⁶ Celal Tevfik Karasapan, “Bratislava Bildirisi Üzerine”, **Zafer**, 10 Ağustos 1968.

Dünya ise Prag'da gençlerin bağımsız seçimler konusunda eylemler düzenlediğini haberleştirerek³⁷⁷, SSCB'nin bir hapisane olduğunu, tıpkı Zafer gibi, Stalin'in kızını ağzından okurlarına duyurdu.³⁷⁸

Ceausescu'nun Çekoslovakya ziyaretini haber yapan Cumhuriyet³⁷⁹, birkaç gün sonra Sovyet tanklarının Çekoslovakya'ya girdiğini, Macaristan'da yaşananları da hatırlatarak haberleştirdi. Müdahaleyi “tecavüz” olarak yorumlayan gazete, Çek halkına “sabır ve mukavemet” diledi.³⁸⁰

Zafer, SSCB müdahalesini “kahpece tecavüz” olarak adlandırırken³⁸¹, Dünya tıpkı Cumhuriyet gibi Macaristan müdahalesine atıf yaparak Çekoslovakya'nın işgal edildiği manşetten verdi.³⁸² Falih Rıfki Atay, SSCB müdahalesini eleştirdiği yazısında “Brejnev'in tıraşlı suratında Stalin'in pos bıyıkları sırtmıştır.” diyerek Stalin'den Brejnev'e aynı “saldırgan” dış politikanın izlendiğini iddia etti.³⁸³ Bedii Faik ise yine Türkiye sol hareketine vurmak ve bunu son derece üslupsuzca yapmaktan geri durmuyordu: “Altıncı filo erleri iki orospuyla gezecekler diye kendilerini iffet adına ayaklanmış gibi gösteren bağımsızlık oyunbazları! Kör olası gözlerinizle iyi bakınız. Rusya'nın girdiği yerde, orospuların değil, anaların, eşlerin, bacıların ırzları bahis konusudur.”³⁸⁴ Dünya Gazetesi'nin bu üslupsuz metni ilk sayfasından yayımlamakta bir sakınca görmemiş olması da gazetenin yayın çizgisini anlamak için bir ipucu olarak görülebilir.

Zafer Gazetesi başyazarı ve Demokrat Parti İstanbul Eski Milletvekili Füzuran Tekil ise solcu gençlerin SSCB işgaline sessiz kaldığını iddia ederek, komünistleri eleştirdi.³⁸⁵ Dünya ve Zafer gazeteleri Türkiye'deki sol hareketleri

³⁷⁷ **Dünya**, 10 Ağustos 1968.

³⁷⁸ **Dünya**, 11 Ağustos 1968; **Zafer**, 11 Ağustos 1968.

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1968.

³⁸⁰ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1968.

³⁸¹ **Zafer**, 23 Ağustos 1968.

³⁸² **Dünya**, 22 Ağustos 1968.

³⁸³ Falih Rıfki Atay, “Kızıl Rus Emperyalizmi”, **Dünya**, 23 Ağustos 1968.

³⁸⁴ Bedii Faik, “Patlayan Kızıl Balon”, **Dünya**, 23 Ağustos 1968.

³⁸⁵ Füzuran Tekil, “Açık Tecavüz”, **Zafer**, 23 Ağustos 1968.

(özellikle Fikir Kulüpleri Federasyonu üyesi gençler ve TİP kastedilerek) müdahaleye tepkisiz kalmakla, hatta Rus ajanı olmakla suçladı.³⁸⁶

Ulus Gazetesi, Çekoslovakya'nın işgal edildiğini okurlarına duyurarak³⁸⁷, ÇKP'nin SSCB ile pasif bir direnişle mücadele edeceğini yazdı.³⁸⁸ Yine Ulus, ülkede yaşananları daha doğru biçimde okurlarıyla paylaşarak, Sovyet askerlerinin gereksiz şiddet kullanmadığını, mümkün olduğunca silah kullanmaktan da kaçındığını belirtti.³⁸⁹ Zafer ve Dünya gazetesi ile kıyaslandığında Ulus'un bu tavrının, daha tarafsız ve doğru bir habercilik olduğunu söylemek mümkündür.

ÇKP'nin içindeki Prag Baharı'na muhalif kanadın ihanet içinde olduğunu yazan Cumhuriyet Gazetesi, muhaliflerin işgali desteklediklerini duyurdu.³⁹⁰ Ruslar'ın Svoboda'yı tutukladığını yazan Gazete, Dupçek'in de öldürülmüş olabileceğini iddia etti.³⁹¹ Dünya ise Dupçek'in yerinin bilinmediğini yazıyordu.³⁹² Dünya yazarı Atay da Bedii Faik kadar olmasa da solcuların "ezilmesi" için çağrı yapmaktan geri durmadı: "Amerika olmasa dünyanın hali ne olurdu? Çekoslovakya'ya giren kuvvetler çoktan Batı Almanya'ya girmişti. Türkiye geceli gündüzlü baskı altında, geceli gündüzlü inleyecekti. Amerikalı misafirlere [ABD 6. Filosu kastediliyor] karşı Türk Komünistlerinin bu defaki gösterilerini iyice, insafsızca ezmek lazımdır. Amerikalılar müttefiklerimizdir. Memleketimize daima sefa geldiler, hoş geldiler. Bütün milletin duygusu da bu! Bir avuç komünist yobazdan başka!"³⁹³

Cumhuriyet'in kurucusu Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi, manşetin hemen altında yer alan yazısında SSCB'yi kınıyor ve bir dönem Hitler'in uyguladığı faşist politikalarla SSCB müdahalesi arasında, son derece üsluplu bir şekilde, paralellik

³⁸⁶ Gazetelerin iddialarının asılsız olduğu bir sonraki bölümde örnekleriyle anlatılacaktır.

³⁸⁷ **Ulus**, 22 Ağustos 1968.

³⁸⁸ **Ulus**, 23 Ağustos 1968.

³⁸⁹ **Ulus**, 23 Ağustos 1968.

³⁹⁰ **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1968.

³⁹¹ **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1968.

³⁹² **Dünya**, 24 Ağustos 1968.

³⁹³ Falih Rifki Atay, "Politika", **Dünya**, 24 Ağustos 1968.

kuruyordu.³⁹⁴ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nermin Abadan, Varşova Paktı'nın 8. maddesini (Taraflar karşılıklı ekonomik ve kültürel ilişkilerini dostluk ve işbirliği havası içinde geliştirmek amacı ile birbirlerinin iç işlerine karışmamayı ve başkalarının egemenliği ve bağımsızlıklarına karşı saygı göstermeyi taahhüt ederler.) hatırlatarak müdahalenin uluslararası hukukun kurallarına aykırı olduğunu belirtiyordu. Abadan yazısını “Yığınları top, tüfek ve tanklarla yıldırımak mümkündür fakat fikirler bilindiği üzere sınır tanımazlar. Diyalektik Süreç'e uygun olarak, özgürlüğü baskı altında tutmak isteyen bir ülke er geç bunun tepkisini kendi sınırları içinde duyacaktır. O zamana kadar mücadelenin tüm ağırlığı, özgürlükleri için gönüllerini, iradelerini ve hayatlarını ipotek etmiş olan Çekoslovakyalıların omzuna yüklenmiş bulunmaktadır.” diyerek noktalayarak; hem akademik hem de politik fikrini okurlara sunuyordu.³⁹⁵

Aynı tarihte İlhan Selçuk da Çekoslovakya'nın pasif direnişi eleştirdiği yazısında, Varşova Paktı üyelerinden Macaristan'ı kastederek, dün işgal edilen topraklarda çocuk olanların (1956 Macaristan müdahalesi kastediliyor) bugün Çekoslovakya'ya işgale geldiklerini belirtiyordu.³⁹⁶

Zafer Gazetesi yazarı Necmettin Önder, Mehmet Akif Ersoy'un “Çanakkale Şehitlerine” adlı şiirindeki beyiti³⁹⁷ değiştirerek, Sovyet müdahalesine uyarladı: “Kimi Moskof, kimi Bulgar, kimi bilmem ne bela / Bir veba salgını sanki şu rezil istila”³⁹⁸. Celal Tevfik Karasapan da müdahaleyi değerlendirdiği yazısında 10 gün önce yaptığı hatalı analize dair özeleştiri vermek yerine, TİP Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın SSCB'yi kınamasının samimi olmadığını ifade etti.³⁹⁹

Cumhuriyet ve Dünya gazeteleri, 1956'da İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi olan Sir William Hayter'in The Times'da yayımlanan yazısını Türkçeye çevirerek

³⁹⁴ Nadir Nadi, “Suç ve Ceza”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1968.

³⁹⁵ Nermin Abadan, “Çekoslovak Dramı”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1968.

³⁹⁶ İlhan Selçuk, “Gerçek Dünya Tiyatrosu”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1968.

³⁹⁷ “Kimi Hindü, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ/ Hani, tâ'una da züldür bu rezil istilâ!”

³⁹⁸ Necmettin Önder, “Şu Rezil İstila”, **Zafer**, 24 Ağustos 1968.

³⁹⁹ Celal Tevfik Karasapan, “Acı Gerçekler Karşısında”, **Zafer**, 24 Ağustos 1968.

okurlarına duyurdu. Yazıda Çekoslovakya müdahalesinin SSCB açısından iki nedeni olduğu belirtildi. İlk neden komünizmin, bağka bir deyiğle Kremlin'in gelecek kaygısı, ikinci neden de -buna bağlı olarak- Çekoslovakya'daki liberalizasyon sreiydi.⁴⁰⁰

Burhan Felek, Cumhuriyet'teki yazısında dünyadaki tek emperyalist gücün Rusya olduğunu iddia ederek, SSCB müdahalesini kınadı.⁴⁰¹ Dünya yazarı Yılmaz ztuna ise SSCB müdahalesinden yola çıkararak artık dünyada komünizmin sonunun geldiğini iddia etti.⁴⁰² Ulus ise, Dupçek lehine Doğu Almanya'da gösterilerin olduėunu⁴⁰³ ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin SSCB'yi kınadıėını⁴⁰⁴ okurlarına duyurdu.

Zafer Gazetesi, 25 Ağustos 1968 tarihli maņsetinde SSCB'nin "boyun eğdiğini" iddia ediyordu⁴⁰⁵, oysa ilerleyen süreç hiç de Zafer'in yazdığı gibi bir boyun eğme olmadığını gösterecekti, yani Zafer'in haberi temenni olmanın ötesine geçemiyordu. Gazete yazarlarından Asuman Bülend Aydınlı, SSCB müdahalesini "20. yüzyılın en büyük cinayeti" olarak yorumluyordu.⁴⁰⁶ Naci Korkmaz ise Bratislava Bildirisi'ni SSCB'nin Çekoslovakya'yı hazırlıksız yakalamak ve iğgali kolayca yürütebilmek için imzaladığı tezini ortaya atıyordu.⁴⁰⁷ Bildiri'den kısa bir zaman sonra Çekoslovak topraklarında SSCB tanklarının gezyor olması ve Dupçek'in müdahaleyi hiçbir şekilde beklemiyor olması Korkmaz'ın tezinin çok da haksız olmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Yine Zafer yazarlarından Ahmet Şevket Bohça "Kızıl İğgal" bağlığını taşıyan yazısında SSCB'yi ve Türkiye'deki "iğbirliklerini" bir mani ile "hicvetti":

⁴⁰⁰ Cumhuriyet, 25 Ağustos 1968; Dünya, 26 Ağustos 1968.

⁴⁰¹ Cumhuriyet, 28 Ağustos 1968.

⁴⁰² Dünya, 27 Ağustos 1968.

⁴⁰³ Ulus, 26 Ağustos 1968.

⁴⁰⁴ Ulus, 24 ağustos 1968.

⁴⁰⁵ Zafer, 25 Ağustos 1968.

⁴⁰⁶ Asuman Bülend Aydınlı, "Rus Vahėeti", Zafer, 26 Ağustos 1968.

⁴⁰⁷ Naci Korkmaz, "Sovyet İttifaki", Zafer, 27 Ağustos 1968.

“Mektepleri işgal eden ohmak⁴⁰⁸ nerede? / Namussuza alkış tutan ahlak nerede? / Sovyetleri rehber edinen yüzüze soru: / Alçaklığı alkışlayan alçak nerede?”⁴⁰⁹

Ulus Gazetesi, okurlarına SSCB ile Çekoslovakya'nın anlaşacağını, SSCB'nin Çekoslovakya'yı terk etmeye başlayacağını, sadece ülkenin batı sınırında Sovyet askerlerinin kalacağını duyurdu.⁴¹⁰ Gazete yazarlarından Özcan Ergüder, 30 yıl önce Çekoslovakya'yı işgal eden Nazi tanklarının da, bugünkü SSCB tanklarının da Çekoslovak halkı tarafından asla unutulmayacağını yazdı.⁴¹¹ Fikret Ekinci ise müdahalenin askeri olarak başarılı, siyasi olarak başarısız olduğunu iddia etti. Ekinci, Çekoslovakya'da kukla bir hükümet kurulamamış olmasını SSCB açısından bir başarısızlık göstergesi olarak yorumladı.⁴¹²

Eylül ayına gelindiğinde Zafer ve Dünya gazeteleri, Çekoslovak aydınların ülkeden kaçmaya başlıklarını duyurdu⁴¹³ ve tıpkı Cumhuriyet⁴¹⁴ gibi, İçişleri Bakan Yardımcısı Jan Zaruba'nın Sovyet askerine devletin gizli belgelerini teslim etmemek için intihar ettiğini yazdı.⁴¹⁵ Aynı tarihte Zafer Gazetesi, Çekoslovak heyetine Rusya'da işkence yapıldığı “haberini” manşetten verdi.

Zafer Gazetesi yazarı Niyazi Acun, Brejnev'in dış politika anlayışının Deli Petro ve Stalin çizgisinin devamı olduğunu iddia etti.⁴¹⁶ Asuman Bülend Arıdurdu⁴¹⁷ ve Füzuran Tekil⁴¹⁸ de SSCB müdahalesini yazılarında işlemeye devam etti. Ahmet Şevket Bohça, “NATO-Varşova” başlıklı yazısında NATO'yu bir barış örgütü olarak görerek Varşova Paktı'nı saldırganlıkla itham etmekteydi: “NATO'nun gayesi

⁴⁰⁸ Hastalık bulaştırıcı.

⁴⁰⁹ Ahmet Şefik Bohça, “Kızıl İşgal”, **Zafer**, 28 Ağustos 1968.

⁴¹⁰ **Ulus**, 27 Ağustos 1956.

⁴¹¹ Özcan Ergüder, “Otuz Yıl Önce Otuz Yıl Sonra”, **Ulus**, 27 Ağustos 1968.

⁴¹² Fikret Ekinci, “Çekoslovak Olayları ve Alternatif Politika”, **Ulus**, 30 Ağustos 1968.

⁴¹³ **Dünya**, 1 Eylül 1968; **Zafer**, 1 Eylül 1968.

⁴¹⁴ **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1968.

⁴¹⁵ **Dünya**, 2 Eylül 1968; **Zafer**, 2 Eylül 1968.

⁴¹⁶ Niyazi Acun, “Deli Petro ve Stalin Hortladı”, **Zafer**, 2 Eylül 1968.

⁴¹⁷ Asuman Bülend Arıdurdu, “Siyasi Şekafet”, **Zafer**, 3 Eylül 1968.

⁴¹⁸ Füzuran Tekil, “Çek Serabi”, **Zafer**, 3 Eylül 1968.

kendini tecavüze karşı korumaktır; Varşova Pakti'nin gayesi de, efendileri hesabına, uşakların birbirine tecavüz etmesidir.”⁴¹⁹

Cumhuriyet Gazetesi'nde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Seha Meray'ın Çekoslovakya olaylarını incelediği yazı dizisi 2-7 Eylül 1968 tarihleri arasında yayımlandı.⁴²⁰ Yazı dizisinde hem Prag Baharı, hem de Sovyet müdahalesi son derece bilimsel bir dille işlendi ve SSCB'nin müdahalesinin hatalı ve hukuk dışı olduğu vurgulandı.

Aynı günlerde Ulus Gazetesi, Arif Gelen ve Mehmet Osten imzalı bir yazı dizisi⁴²¹ ile yaşanan gelişmelere SSCB ve Çekoslovakya'nın gözünden bakıyordu. Avrupa'daki sol hareketlerin SSCB'yi şiddetle eleştirdiği de vurgulanan yazı dizisinde Çekoslovakya halkının taleplerinin meşruluğu ve doğruluğu anlatılıyor, SSCB'nin işgali kınanıyordu.

Cumhuriyet, 3 Eylül 1968'de SBKP 20. Kongresi'nin kararlarından olan “barış içinde bir arada yaşama” ilkesinin uygulamada geçerli olmadığını eleştiren bir manşetle çıktı: “Barış İçinde Kanlı Yaşama”⁴²². Gazete'nin aynı nüshasında Mehmet Barlas, Çekoslovakya müdahalesinde SSCB ve ABD'nin üstü örtülü bir anlaşma içinde olduğunu iddia ederek, ABD'nin suskunluğu bu uzlaşmaya dayandırdı.⁴²³ Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'un taraflar arasında bir uzlaşma olduğunu reddeden açıklamalarına rağmen⁴²⁴ Mehmet Barlas, bir sonraki yazısında da Yüzdeler Anlaşması'nı hatırlatarak SSCB ile ABD arasında statükoyu koruma amacıyla birbirlerinin “nüfuz bölgeleri” ile ilgilenmeme durumu olduğunu iddia etti.⁴²⁵

Zafer Gazetesi yazarlarından Muazzez Aruoba, 1956'da Türk kadınlarının kalbinin Macarlarla, 1968'de ise Çekoslovaklarla birlikte attığını ifade eden bir yazı

⁴¹⁹ Ahmet Şevket Bohça, “NATO-Varşova”, **Zafer**, 5 Eylül 1968.

⁴²⁰ Seha Meray, “Çek Ulusunun Acı Kaderi”, **Cumhuriyet**, 2-7 Eylül 1968.

⁴²¹ Arif Gelen ve Mehmet Osten, “İşgal Edenler, İşgal Altındakiler”, **Ulus**, 4-8 Eylül 1968.

⁴²² **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1968.

⁴²³ Mehmet Barlas, “Çek Buhranı Yayılıyor”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1968.

⁴²⁴ **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1968; **Ulus**, 14 Eylül 1968.

⁴²⁵ Mehmet Barlas, “Çek Faciası Gerçekleri Açığa Çıkardı”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1968.

kaleme aldı.⁴²⁶ Yine Zafer Gazetesi, Sovyet müdahalesine rağmen Çekoslovakya’da kişisel özgürlüklerin ve basın hürriyetinin korunacağını yazıyor⁴²⁷ ve SSCB müdahalesinin de etkisiyle Arnavutluk’un Varşova Paktı’ndan ayrıldığını okurlarına duyuruyordu.⁴²⁸ Gazete yazarlarından Karasapan, 4 gün boyunca kaleme aldığı yazı dizisi ile İngiliz bir gözlemcinin anekdotlarını anlatıyor ve Dupçek’in tavrının akıllı ve onurlu bir duruş olduğunu belirtiyordu.⁴²⁹

Ulus yazarlarından Ahmet Şükrü Esmer, müdahale sonrasında kaleme aldığı ilk yazısında komünist kampın parçalandığını iddia etti. Esmer, zaten SSCB’den bağımsız davranan Yugoslavya ve Çin gibi ülkelere yavaş yavaş Avrupa’daki komünist partilerin ve Romanya’nın eklenmeye başladığını ve bu sürecin geri dönülmez olduğunu vurguladı.⁴³⁰ Yine Ahmet Şükrü Esmer bir diğer yazısında, 1969 Nisanında yaşanacak olan değişimi erkenden okurlarına duyurdu.⁴³¹ Dupçek’in yerine ÇKP’nin başına Husak’ın geleceğini iddia eden Esmer’in tahminleri doğru çıktı.

Sovyet askerinin Prag’dan çekilmeye başladığını⁴³² yazan Dünya Gazetesi’nin Başyazarı Atay, aslında kaybedenlerin Çekoslovakya değil, Moskova olduğunu vurguladı.⁴³³ Her fırsatta ABD ve NATO’yu öven yazılarıyla göze çarpan Atay, Çekoslovakya müdahalesinden sonra Türkiye’de gençliğin “uyandığını” ve solculara “kanmadığını” ifade ettiği yazısında “Amerika’nın Türkiye üstünde hiçbir baskısı yok. Türkiye’nin bir gün önce gelişmemişlikten kurtulmasından başka hiçbir istediği yok. Türkiye’imize çepeçevre saran karayolları bize Amerika’nın hediyesidir, yapılışını onlardan öğrendik ve yol yapan pahalı makinaları onlardan hediye aldık. Cesaretsizlik ile işe başladık büyük başarıya ulaştık. Alışverişte Amerika’nın dış ticaretinde hiç gibiyiz. Neyimizi sömürmektedir ve neyimizi sömürebilir? Bakırımızı

⁴²⁶ Muazzez Aruoba, “Türk Kadınları Çekoslovak Nadielerinin Yanındadır”, **Zafer**, 9 Eylül 1968.

⁴²⁷ **Zafer**, 12 Eylül 1968; 14 Eylül 1968.

⁴²⁸ **Zafer**, 16 Eylül 1968.

⁴²⁹ Celal Tevfik Karasapan, “Çekoslovak Dayanışmasının Verdiği Büyük Ders”, **Zafer**, 16-20 Eylül 1968.

⁴³⁰ Ahmet Şükrü Esmer, “Komünist Dünyasında Çatlak”, **Ulus**, 12 Eylül 1968.

⁴³¹ Ahmet Şükrü Esmer, “Çekoslovak Olayları”, **Ulus**, 18 Eylül 1968.

⁴³² **Dünya**, 4 Eylül 1968.

⁴³³ Falih Rıfki Atay, “Zorla Güzellik Olmaz”, **Dünya**, 9 Eylül 1968.

olduğu gibi ve ucuza ihrac etmekten kurtaracak olan son bakır eritme endüstrisi makinaları için bize 30 milyon doları veren Amerika'dır. Donanmaya, ordumuza nice milyar dolarlık en pahalı silahları veren ve ordumuzun modernleştiren odur”⁴³⁴ sözleriyle ABD emperyalizmini yine hiçe saydı. Mazlum Usluata'da emperyalizmin tarihini anlattığı kapsamlı yazısını bir kez olsun ABD adını anmadan tamamlamayı başardı.⁴³⁵ Dünya Gazetesi'nin ve yazarlarının genel eğilimi dünyadaki tek emperyalist gücün SSCB olduğunu, ABD ve NATO'nun çok iyi bir müttefik ve dost olduğunu vurgulamaktı.

Dünyadaki müdahalelere ve gelişmelere dikkatle bakıldığında görülecektir ki, 20. Yüzyılın en büyük emperyalist gücü ABD'dir. Ancak bu iddiadan SSCB'nin emperyalist bir devlet olmadığı gibi bir sonuca asla varılmamalıdır. Emperyalizm basit tanımıyla kapitalist sistemin en yüksek aşamasıdır, o halde SSCB'nin eylemlerini klasik bir emperyalizm olarak nitelemek doğru değildir. Ancak 1960'larda ve 1970'lerde ortaya atılan “sosyal emperyalist” kavramı SSCB'nin saldırgan politikalarını adlandırmak için bize yardımcı olabilir. Gelişmiş bir kapitalist devlet olmayan SSCB 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da, hatta 1979'da Afganistan'da emperyalist karakterli eylemlerde bulunmuştur.

Dünya Gazetesi'nin Çekoslovakya olaylarına ilgisi 1968 Eylül'ünün sonuna doğru azalmaya başlamışsa da başyazar Atay, her fırsatta “Rus Emperyalizmini” anlatmakta ve ABD müttefikliğini “Bağımsız Türkiye”nin ön şartı olarak okurlarına sunmuştur.⁴³⁶

Eylül ayının sonlarına doğru Ahmet Şükrü Esmer “Bir Arada Yaşamadan Ayrılmaya” başlıklı yazısında, Stalin sonrası yumuşayan Sovyet politikalarının yeniden sertleşmeye başladığını ve SBKP 20. Kongre kararlarından olan “barış içinde bir arada yaşama”dan artık söz edilemeyeceğini çünkü iktidarda “Neo-Stalincilerin” bulunduğunu yazdı.

⁴³⁴ Falih Rıfki Atay, “Açık Havaya Doğru”, **Dünya**, 14 Eylül 1968.

⁴³⁵ Mazlum Usluata, “Savaşlar, Emperyalizm ve Milletlerarası İlişkiler”, **Dünya**, 18 Eylül 1968.

⁴³⁶ Falih Rıfki Atay, “Rus Emperyalizmi Önünde”, **Dünya**, 21 Eylül 1968; “Rus Emperyalizminin Azılısı”, **Dünya**, 28 Eylül 1968.

Cumhuriyet Gazetesi de Dünya ve Ulus gibi, yavaş yavaş Çekoslovakya olayları ile ilgilenmeyi bıraktı. Eylül sonunda haberler ve yorumlar azalmaya başladı.

3. Türkiye Sosyalist Hareketlerinin Prag Baharı Değerlendirmesi

1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamında gelişmeye başlayan Türkiye sosyalist hareketi, SSCB'nin Çekoslovakya'ya müdahalesi karşısında iki temel tavır takındı. Bunlarda ilki müdahaleyi haklı ve sosyalizm için gerekli olarak gören Türkiye Komünist Partisi/Dış Büro (TKP/DB) ve Türkiye İşçi Partisi(TİP)'nin Sadun Aren ve sonradan da olsa Behice Boran kanadının tavrıdır.

TKP/DB Türkiye'de SSCB ile organik bir ilişkisi olan tek sosyalist örgüttü. Dolayısıyla müdahale sonrasında yaptıkları açıklama da net bir şekilde SSCB saflarındaydı:

“Çekoslovakya'da sosyalizmin tehlikeye düşmesine, sosyalist ülkeler topluluğunun dağılmasına, dünya komünist ve işçi hareketinin zayıf düşmesine, Avrupa barışının tehlikeye sokulmasına müsaade edilemezdi ve edilmedi. Çekoslovakya parti ve devlet ileri gelenlerinin isteği üzerine, kardeş sosyalist ülkelerin dost ve müttefik kuvvetleri Çekoslovakya halkına yardıma koşular. Emperyalizm ve ajanları, bu olayı kaçınılması imkansız bir hale getirmişlerdi. Sosyalist Çekoslovakya, sosyalizmin düşmanlarının ve emperyalizmin pençesine düşmekten kurtuldu.

(...)

Bu olayı olumlu karşılayan biz Türk Komünistleri, Çekoslovakya halkının yardımına koşmakla, proletarya enternasyonalizminin yüklediği şerefli bir vazifeyi her şeye rağmen yerine getirmekte tereddüt etmeyen Sovyetler Birliği Komünist Partisine, Alman Sosyalist Birlik Partisine, Polonya Birlik İşçi Partisine, Macaristan Sosyalist İşçi Partisine, Bulgaristan Komünist Partisine teşekkür etmeyi enternasyonal bir borç biliriz.”⁴³⁷

⁴³⁷ Ergun Aydınoglu, **Türkiye Solu (1960-1980)**, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s. 197-198.

TKP/DB'nin böylesine açık ve net bir tavır alması ve metinde SSCB'nin 21 Ağustos 1968 tarihinde Çekoslovak halkına dağıttığı bildirimlerdeki ifadelerle yer veriyor olması şaşırtıcı değildi. Ancak ayakları Türkiye topraklarında olan TİP'in önemli isimlerinden Sadun Aren'in tavrı daha şaşırtıcıydı.

Türkiye'nin Meclis'e milletvekili göndermeyi başarabilen ilk ve tek sosyalist partisi olan TİP'in yöneticilerinden Sadun Aren, TKP/DB'dan geri kalmamış ve "Çekoslovakya'daki işgali Soğuk Savaş'ın bir gereği"⁴³⁸ olarak görmüştü:

"Elbette ki sosyalizm mantığında bağımsız bir ülkeyi işgal yoktur, ama böyle bir dünyada sosyalizmden kopan bir ülkenin bağımsız kalması düşünülemez, karşı kampa kayacaktır. Oysa sosyalizmi mantığında bütün dünyayı sosyalist yapmak, kapitalizmin mantığında da bütün dünyayı kapitalist yapmak vardır. Bunu yaparken de hiçbir şey düşünmez. Böyle bir dünyada ahlaka riayet edeceğim diye kavganızdan taviz verir misiniz? Onun için bence Çekoslovakya'nın işgali bir savaş gereğidir, sosyalizm ve kapitalizm arasındaki savaşın gereğidir; bunu sosyalist ahlakla falan değerlendirmemek lazım."⁴³⁹

Yine TİP'in önemli isimlerinden olan Behice Boran, başlangıçta SSCB müdahalesini hatalı bulmuş olsa da⁴⁴⁰ ilerleyen yıllarda "özeleştirir" yaparak SSCB'nin haklı olduğunu vurguladı. Boran, Uğur Mumcu'ya verdiği röportajda "Nedenleri ne olursa olsun, istikrarsızlığa düşmüş bir ülkenin sosyalist sistemini, sosyalizm karşıtı eğilim ve güçlere karşı savunmak ve korumak için her türlü yardımın, askerisi de dâhil, yapılmasını anlıyordum. Hem enternasyonalist dayanışma ve yardımlaşma gereği idi hem de bundan da öte, kapitalizmin hortlatılması, toplumun geriye götürülmesine kesinkes izin verilemezdi. Ne var ki ben Çekoslovakya'da oluşan kritik durumu, o zaman (1968) böyle bir durum olarak değerlendiremedim"⁴⁴¹ diyerek yıllar sonra SSCB'yi haklı bulduğunu belirtti.

⁴³⁸ Sadun Aren, **Puslu Camın Arkasından**, İmge Yayınevi, Ankara, 2006, s. 161.

⁴³⁹ Aren, **a.g.e.**, s.161.

⁴⁴⁰ Behice Boran, "Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık", **Milliyet**, 27 Ağustos 1968.

⁴⁴¹ Uğur Mumcu, **Bir Uzun Yürüyüş**, UM:AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, Ankara, 1996, s. 64.

Türkiye sosyalist hareketindeki bu iki kırılma dışında diğer örgüt ve dergi gruplarının çoğu müdahaleyi hatalı bulup SSCB'yi kınadı. TİP'in Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Yön Dergisi geleneğinden gelen isimler ve Fikir Kulüpleri Federasyonu net bir şekilde; Türk Solu ve Aydınlık dergisi ise bazen “yalpalayarak” da olsa Sovyet müdahalesine karşı çıktı. Müdahaleye karşı çıkanlardan en net tepki Aybar'dan geldi:

“Doğu Bloku’nu teşkil eden devletlerle Sovyet Rusya arasında her birinin tarihlerinden gelen derin farklar vardır. Orta Avrupa halkları tepeden inmece ithal malı bir sosyalizm tecrübesini kabul etmeyeceklerini, sosyalizmi kendi şartlarına göre uygulamak istediklerini, muhtelif vesilelerle göstermişlerdir. Bu istekler her seferinde Sovyet Tanklarının müdahalesiyle bastırılmıştır.

(...)

Çekoslovakya olayları askeri blogların küçük üyeleri için, asıl tehlikenin blokun lideri durumunda bulunan güçlü müttefiklerinden geldiğini ve gerçekte küçük devletler bağımsızlıklarını bu bloklara girdikleri anda kaybettiklerini çırılçıplak ortaya koymuştur. “Ortak savunma” kavramı askeri ittifakların küçük devletler için, gerçekte büyük devletlerin çıkarlarının bir tabii olarak söz konusu olmaktadır. Ve böyle olduğu için de küçük devletlere askeri ittifakların ileri karakolu olmak gibi nankör ve gerçek güvenlik ve bağımsızlıkları ile bağdaşmayan bir rol düşmektedir.

Çek faciasının ortaya serdiği ikinci bir gerçek de, bağımsızlığın sosyalizmin vazgeçilmez bir unsuru olduğudur. Milletler, kendi sosyalizmlerini, kendi imkanları ile ve milli bağımsızlıklarına kıskançlıkla sarılarak kuracaklardır. Amerikan emperyalizminin de, Sovyet tahakkümünden de aynı uzaklıkta kalmaya dikkat edeceklerdir.”⁴⁴²

Ant Dergisi'nin yazarlarından Mehmed Kemal de “Ne Amerikan Ne Rus Çizmesi” başlıklı yazısında “Bugün Amerikan emperyalizmine Türkiye solcuları

⁴⁴² Mehmet Ali Aybar, “Bütün Bloklara Hayır”, **Ant**, 20 Ağustos 1968, s.4.

karşı koyuyorsa bu her türlü saldırıya karşı koymak demektir.” diyerek Aybar’ı destekledi.⁴⁴³

Yine Türkiye’nin edebiyat ve düşün alanında sayısız eserler vermiş önemli isimlerinden Yaşar Kemal “Sömürgecilere karşı 1. Büyük Kurtuluş Savaşı’nı başarıyla vermiş olan, ikinci sömürgeciliğe karşı da savaşa başlamış olan Türk halkı, Türk ilericileri, Türk sosyalistleri Çekoslovak halkının yanındadır ve Sovyetler Birliği’ni bu olumsuz davranışından dolayı kınamaktadır”⁴⁴⁴ diyerek Sovyet müdahalesine karşı net bir tavır aldı.

Cumhuriyet yazarı İlhan Selçuk, 22 Ağustos 1968 tarihinde “Lanet Kaba Kuvvete” isimli bir yazı yazarak Sovyet müdahalesini çok ağır bir dille eleştirdi:

“Yazımızın sonunda ulaşacağımız yargıyı başında söyleyelim: Sovyetler’in Çekoslovakya müdahalesi menfur bir tecavüzdür.

(...)

On yıldan beri yeryüzünde saldırgan ve müdahaleci devlet olmak şampiyonluğu Amerika’nın elindeydi. Dominik’te, Guatemala’da, Vietnam’da, Washington’un yaptıkları dünya kamuoyu önünde Amerikan kredisini sıfıra indirmişti. Amerika’nın dış politikasına Amerikan milleti içinde dahi muhalefet gittikçe güçlenmekteydi. Çağımızın ileri akımları, insan ve millet özgürlüğü üstüne titizlikle yöneldiğinden, bu gelişmeye vurulacak her darbe gerici dış politika damgasını yemeye mahkûmdur. Amerikan dış politikasına bu nedenle durmadan hücum eden Sovyetler’in 1956’dan beri bırakmış göründükleri müdahaleci politikaya dönüşleri büyük bir iflasın ilanı olacaktır.”⁴⁴⁵

Müdahaleye karşı çıkan bir diğer önemli örgüt ise Fikir Kulüpleri Federasyonu(FKF)’dur. FKF, Sovyet müdahalesinin ardından yayınladığı metinde müdahaleyi şöyle kınadı:

⁴⁴³ Mehmed Kemal, “Ne Amerikan Ne Rus Çizmesi”, **Ant**, 20 Ağustos 1968, s.11.

⁴⁴⁴ Yaşar Kemal, “Bağımsızlık ve Sosyalizm”, **Ant**, 27 Ağustos 1968, s.5.

⁴⁴⁵ İlhan Selçuk, “Lanet Kaba Kuvvete”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1968, s.2.

“Sovyetler Birliği’nin Varşova Paktı müttefiklerinden bir kısmıyla birlikte pakt üyesi Çekoslovakya’yı işgal etmeleri, dünya barışına ve özgürlüğüne indirilen bir darbedir. Bu nedenle Türkiye Üniversite Gençliği adına kınarız. Ulusların iç işlerine müdahale, hangi gerekçeler ileri sürülerek yapılırsa yapılsın, özgürlüğü ve insanca yaşamayı engelleyicidir ve tehlikeli sonuçlar doğurur. Sovyetler’in ve davranışlarıyla uydu müttefik durumuna düşen ülkelerin en kısa zamanda Çekoslovak topraklarını terk etmeleri, yanlışı ortadan kaldırmasa dahi, bugün için yapılması gereken ilk harekettir.”⁴⁴⁶

Türk Solu dergisi ise Prag Baharı olarak adlandırılan sürecin sosyalizmden bir dönüş olduğunu saptasa da SSCB müdahalesi konusunda temkinli davrandı:

“Büyük bir devlet, izlediği politikayı kendi çıkarlarına aykırı gördüğü için, küçük bir ülkeye silahlı müdahalede bulunmuştur. Genel görünüş budur. O büyük devletin ilk sosyalist ülke olması işgale uğrayan küçük ülkenin halkına ırk ve tarih bağları ile bağlı bulunması; İkinci Dünya Savaşı’nda küçük ülkeyi Alman Nazi saldırganlarından kurtarmış olması; küçük ülkenin kaderine hükmeden politikacı grubunun bu ülkeyi sosyalist kamptan uzaklaştırma çabasında olması; büyük devletin askerî birliklerinin küçük ülke içindeki Parti ve Devlet şahsiyetleri tarafından yardıma çağrılmış olması; bu genel görünüşü değiştirmez ve soyut uluslararası hukuk ve ahlâk kurallarına göre büyük devletin bu davranışı kınanmalıdır. Henüz patlak vermiş olan ve derin yankılan olacağı kesin bulunan Çekoslovakya meselesi karşısında tutarlı bir davranış, ancak bazı sorular doğru olarak cevaplandırıldıktan sonra saptanabilir. Vietnam halkı gibi, Lâtin Amerika halkları, Arap halkları gibi emperyalizme karşı mücadelenin ön safında bulunan Üçüncü Dünya ülkelerinin Çekoslovakya olayları karşısındaki tutumları ve buna karşılık bütün dünyadaki Amerikancı çevrelerin bu konudaki tutumları ve hele Türkiye’de de 6. filonun fedailiğini edenlerin, cihatçıların birdenbire sosyalizmde reformdan yana çıkışları nasıl yorumlanacaktır? İlk anda hatıra gelen bu sorular ve bunlarla ilgili başkaları da doğru olarak cevaplandırıldıktan sonradır ki, Çekoslovakya meselesini dörtbaşı

⁴⁴⁶ Ali Yıldırım, **FKF Dev-Genç Tarihi (1965-1971 Belgelerle Bir Dönemin Serüveni)**, Doruk Yayınları, Ankara, 2008, s. 215.

kurulu koymak ve bu mesele karşısında tutarlı bir davranışı benimsemek mümkün olacaktır.”⁴⁴⁷

1968 Kasımında yayın hayatına başlayan Aydınlık Dergisi'nin ilk sayısında Vahap Erdoğan, Çekoslovakya olaylarını değerlendiren geniş bir yazı kaleme aldı. Diğer açıklama ve metinlerin hiçbirisinde göze çarpmayan bir tahlil Erdoğan'nun yazısında dikkat çekiyordu. SSCB'yi revizyonist olarak nitelendiren Erdoğan, Sovyet müdahalesinin sosyalizmi kurtarmak amacıyla değil kendi revizyonizminden bağımsız bir revizyon istememe durumu olarak değerlendirmiştir. “Prag Baharı Revizyonizmi”nin sosyalizmden geri dönüş olduğunu ifade eden yazar, Çekoslovakya'nın bu hale gelmesinde SSCB'nin revizyonist politikalarının büyük payı olduğunu vurgulasa da, müdahale konusunda kesin bir çizgi izlemekten kaçındı.⁴⁴⁸

Yukarıda ifade edilen tüm örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkiye sosyalist hareketi TKP/DB ve münferit birkaç isim dışında SSCB'nin müdahalesini hatalı buldu ve operasyonları kınadı.

Prag Baharı olarak adlandırılan süreçte yaşananlardan bağımsız olarak, SSCB tanklarının Çekoslovakya topraklarında bulunuyor olmasına karşı çıkmak, Türkiye sosyalizminin tarihsel karakterinin bir gereğidir. Bu ekseninde düşünüldüğünde, ulusal bağımsızlıkçı, anti-emperyalist ve aydınlanmacı bir geleneğin mirasçısı olan Türkiye sosyalist hareketinin SSCB'ye verdiği tepki son derece mantıklı ve anlaşılırdır.

Ayrıca 1968 gibi erken bir dönemde bile dünyada reel sosyalizmin en büyük temsilcisi olan SSCB'yi eleştirmekten çekinmeyen Türkiye sosyalistlerine, çalışmada incelenen gazetelerin yöneltmiş olduğu “Moskof uşağı” tezinin ne kadar mantıksız olduğu da bu vesileyle bir kez daha ortaya çıkmıştır.

⁴⁴⁷ “Çekoslovakya, Cevaplandırılması Gereken Sorular”, **Türk Solu**, 27 Ağustos 1968, s.1.

⁴⁴⁸ Vahap Erdoğan, “Çekoslovakya'da Sosyalizm ve Karşı Devrim”, **Aydınlık**, Kasım 1968, s.86-88.

4. Prag Baharı ve Sovyet Müdahalesinin Millet Meclisi ve Senato'daki Yansımaları

SSCB'nin Çekoslovakya'ya müdahale ettiği tarihlerde kapalı olan Millet Meclisi, 30 Eylül 1968 tarihinde 2. Dönem 86. Birleşim'le açıldı. Aydın Milletvekili Reşat Özarda, açılış günü Çekoslovakya olaylarının detaylıca tartışılması için fikirlerini beyan etti ve bir önerge sundu:

“20 Ağustos'u 21 Ağustos'a bağlayan gece yansından itibaren Sovyet Rusya ile Varşova Paktı'na dâhil Polonya, Macaristan, Doğu Almanya ve Bulgaristan, silâhlı kuvvetleri, Çekoslovakya'yı işgale başlamıştır, işgale uğrayan Çekoslovakya'da Varşova Paktı'na dâhil devletlerden birisidir. Varşova Paktı, güya bu ülkelere emperyalist devletlerden gelecek saldırıya karşı, Sovyet Rusya'nın liderliğinde kurulmuş bir ortak savunma sistemidir. Fakat işin aslında bu devletlerin tamamı Sovyet Rusya'nın Demir Perde girişine aldığı ve her bakımdan sömürdüğü birer uydudan başka bir şey değildir.

Çekoslovakya, diğer Sovyet uydusu devletler gibi, komünizmi kendi isteğiyle kabul etmiş bir ülke değildir. Bunlar; ikinci Dünya Savaşı sırasında Yalta Konferansı'nda, Amerika ve İngiltere tarafından Sovyet Rusya'nın nüfuz bölgesine terk edilmiş ülkelerdir.

Çekoslovakya; Batılı devletlerin ihanetine daha 1939 yılında uğramıştı. Hitler emperyalizminin karşısında aciz kalan Batılı müttefiklerimiz, vakit kazanmak ve dünya sulhunu kurtarmak gibi aptalca düşüncelerle, Çekoslovakya'nın, tahkim edilmiş sınır bölgelerini teşkil eden südetleri, iştah artırıcı bir lokma olarak Hitler'in ağzına atmışlardı. Bundan sonra Çekoslovakya'nın Almanlar tarafından tamamen işgali kolaylaşmış, İkinci Dünya Savaşı sonunda da, Yalta Konferansı'nın gizli kararları gereğince Ruslara terk edilmişti.

Şimdi, Çekoslovakya, Birleşmiş Milletler yasasının getirdiği teminatlara inanarak kendi ülkesinde basın özgürlüğünü ve iktisadi alanda biraz daha fazla özgürlük elde etme çabasına girince, Sovyet Rusya ve peykleri tarafından işgale

uğramıştır. Bu hareketten, işgale iştirak eden peyk devletler halkının ne büyük ıstırap çektiğini tahmin etmek güç değildir.

Konu, hakikatin ışığı altında ortaya konunca, Birleşmiş Milletlerde yapılan Güvenlik Konseyi toplantılarının ve büyük devletlerin sözde harcadıkları gayretlerin birer komediden başka bir şey olmadığı kolaylıkla anlaşılabilir olur.

Amerikan Devletinin takındığı, hür dünya milletlerini komünizme karşı koruma hamiliğinin; Sovyet Rusya'nın, saf dil milletleri avlamak amacıyla ortaya attığı (Barış içinde birlikte yaşama) sloganının nasıl birer palavra olduğunu son işgal hareketi bütün açıklığı ile ortaya koymuştur.

Türkiye'de ise, tecavüze uğrayan masum bir milletin feryadına karşı her Türk'ün kalbi acı ile sızlamakta, Türk basını ve bağımsız TRT Çekoslovak olaylarını ön plana alarak Türk vatandaşına bilgi verme yarışına çıkmış bulunmaktadır. Hükümetin başı ise Doğu illerindeki gezilerine devam etmekte olup Çekoslovak olayları ile ilgili söylediği tek söz: 'Sovyet Rusya ile olan münasebetlerimizde bir değişiklik olmayacaktır'dan ibarettir. Dışişleri Bakanımız ise: 'lokma yutulmuştur' demek suretiyle gerçeği ifadeye çalışmıştır.

Ancak; bütün bunların üstünde, Türk Milletinin temsilcileri olan Parlamento üyelerinin yerine getirmeleri gereken tarihi bir görevleri vardır: Derhal toplanmak ve bu saldırıyı Türk Milleti adına tel'in etmek.

Büyük Atatürk'ün liderliğinde, bütün dünyaya örnek olan bir Kurtuluş Savaşı vermiş bulunan Türk Milleti, böyle bir saldırı karşısında elbette sessiz duramaz. Bu saldırı, devletler hukukuna, Birleşmiş Milletler yasasına, insan haklarına, milletlerin özgürlük haklarına karşı girişilmiş yüz kızartıcı ve ağır bir tecavüzdür.

Arz edilen gerekçeye dayanarak, konunun enine boyuna tartışılması, Türk görüşünün ve protesto sesinin bütün dünyaya duyurulması için, Anayasa'nın 88. maddesi gereğince bir genel görüşme açılmasını arz ve teklif ederim.⁴⁴⁹

⁴⁴⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 28, s. 626-627.

Özarda'nın önergesi meclis gündeminin yoğunluğundan dolayı 1968 yılı içerisinde görüşülemedi.

Cumhuriyet Senatosu'nun 30.09.1968 tarihli 61. birleşiminde Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata gündem dışı söz alarak dış politik olayların genel bir değerlendirmesini yaptı:

“Bilindiği gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi uzun süredir tatilde idi. Bu sürede önemli iç ve dış olaylar cereyan etti. Bugünkü konuşmamda dünyanın huzurunu büsbütün kaçıran yeni dış sorunlar üzerinde kısaca duracağım. Dış politika son aylarda hızlı ve kritik gelişmeler içine girdi. Orta - Doğu, yine patlamalara gebe bir duruma gelmiştir. Çekoslovakya'nın işgali Orta - Avrupa'da buhran yaratmıştır.

(...) Bütün bu önemli olaylara Sayın Başbakan Demirel ise, 28 Eylülde gazetelerde çıkan beyanlarıyla: ‘Avrupa'da gerginlik daha çok Doğu Bloku içindedir. Ve bu da bugün, Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgali ile hal edilmiştir. Artık Avrupa'da gerginlik yoktur’ sözleriyle kesin bir teşhis koymuş bulunuyor. Sayın arkadaşlarım, biz, bu dünya çapında tehlikeli gelişmeleri ve hükümetin bu teşhisini ancak ajanslardan, gazetelerden öğreniyoruz. Parlâmento tatilde olduğu için, hükümetin meclislere bilgi verememesini anlıyoruz. Fakat bu ölçüde büyük ve hayati olaylar hakkında muhalefet partilerine zamanında herhangi bir izahat vermeye ihtiyaç duymayan hükümetin tutumu mazur görülemez”⁴⁵⁰ diyerek AP'nin Millet Meclisi'ne ve Senato'ya bilgi vermemesini eleştirdi. Ancak bu eleştiri de tıpkı Özarda'nın önergesi gibi göz ardı edildi.

Meclis tatilde olsa da, yöneticilerin bir kısmı yaşanan olaylar konusunda sessiz kalmadı. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil bir basın açıklamasında bulunarak, SSCB'nin müdahalesini kınadı:

“Sovyetler Birliği, Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Doğu Almanya silahlı kuvvetlerinin 20-21 Ağustos 1968 gece yarısından itibaren Çekoslovak topraklarına girmeleriyle ortaya çıkan durumu hükümetimiz ilk anlardan itibaren dikkatle ve bu durumun arzettiği önem ve vehametle doğan bir endişe ile izlenmektedir.

⁴⁵⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 7. Toplantı Yılı, Cilt 47, s. 420-421.

Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliği müsteşarı 21 Ağustos 1968 Çarşamba sabah erken saatlerde Dışişleri Bakanlığımız müsteşarını ziyaret ederek Sovyet hükümetinin hadise ile ilgili görüşünü açıklamıştır.

Hükümetimiz Çekoslovakya'daki gelişmeleri Türkiye'nin öteden beri şiar daha edilmiş bulunduğu ve titizlikle takip ettiği barış politikası ve devletlerin bağımsızlığına saygı gösterilmesi iç işlerine karışılmaması ve anlaşmazlıkların kuvvet kullanmak yolu ile halli cihetine gidilmemesi prensipleri açısından mütalaa etmekte ve kıymetlendirilmektedir.

(...) Hükümetimiz, Çekoslovakya'ya giren yabancı kuvvetlerin bir an evvel bu ülkeyi terk etmeleri arzu ve ümidini taşımaktadır.⁴⁵¹

Çekoslovakya müdahalesinin yumuşak bir üslupla kınanması ve konunun Meclis'e taşınmamasına özen gösterilmesi, dönemin Türk-Sovyet ilişkileri düşünüldüğünde son derece anlaşılır durmaktadır. İki ülke arasında ABD'nin Johnson Mektubu sonrasında ortaya çıkan yakınlaşma, müdahaleye rağmen devam etmektedir.

⁴⁵¹ Zafer, 23 Ağustos 1968.

SONUÇ

“Klee'nin Angelus Novus adlı bir resmi vardır. Bir melek betimlenmiştir bu resimde; meleğin görünüşü, sanki bakışlarını dikmiş olduğu bir şeyden uzaklaşmak ister gibidir. Gözleri, ağzı ve kanatları açılmıştır. Tarihin meleği de böyle gözükmelidir. Yüzünü geçmişe çevirmiştir... Melek, büyük bir olasılıkla orada kalmak, ölüleri diriltmek, parçalanmış olanı yeniden bir araya getirmek ister. Ama cennetten esen bir fırtına kanatlarına dolanmıştır ve bu fırtına öylesine güçlüdür ki, melek artık kanatlarını kapayamaz. Fırtına onu sürekli olarak sırtını dönmüş olduğu geleceğe doğru sürükler; önündeki yıkıntı yığını ise göğe doğru yükselmektedir.”

Walter Benjamin, “Tarih Kavramı Üzerine”.

SSCB'nin kuruluş yıllarında izlenen dış politika büyük oranda barışçıl, pragmatik ve akılcıydı. Lenin döneminin bu temel ilkeleri, Stalin iktidarının II. Dünya Savaşı sonrasına kadar geçen bölümünde de büyük oranla devam etti. Ancak Savaş sonrasında özellikle Doğu Avrupa ülkelerine yönelik politikalarda baskıcı bir tutum söz konusu oldu. Kendi sosyalizm anlayışını tüm dünyadaki sosyalist hareketlere ve ülkelere dayatmaya çalışan Stalin önderliğindeki SSCB, bu dönemde Doğu Bloku içindeki “kardeş ülkelere” söz hakkı vermedi ve blok içindeki “çatlak sesleri” de tasfiye etti.

Stalin'in ölümünden üç sene sonra gerçekleşen SBKP 20. Kongresi'nde Kruşçev'in başlattığı anti-Stalinist kampanya, barış içinde birarada yaşama ve sosyalizme farklı yollarla gidilebileceğinin kabulü gibi ilkeler Doğu Avrupa'daki ülkelere başlangıçta umut verdi. Ancak Kongre'nin, sadece Batı dünyasına bir mesaj verme çabasında olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Blok içi hiçbir devletin bağımsız bir politika izleme şansı yoktu. Bunun ilk ve en kanlı örneği de Macaristan'da yaşandı. Kruşçev döneminde Macaristan'da yapılanlar, Stalin'in Savaş sonrasındaki baskıcı tavrını bile aratır nitelikteydi.

Macaristan'da gerçekleşen ayaklanma kimi araştırmacılara göre “anti-sosyalist bir karşıdevrim”⁴⁵², kimilerine göre de “dünyanın ilk antitotaliter ihtilali”ydi.⁴⁵³. Yaşanan süreç nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın, gerçek şudur ki, Sovyet müdahalesi ve sonrasında ülkede yaşanan çatışmalarda binlerce Macar hayatını kaybetti.

1956 yılında Macaristan'da yaşanan sert müdahale ve ciddi kayıplardan “ders alan” Çekoslovaklar, çok değil 12 yıl sonra, SSCB tanklarına karşı daha pasif bir direniş sergilemeyi tercih etti. Prag Baharı da, tıpkı Macar İsyanı gibi şiddetle bastırıldı. Sergilenen pasif direniş ve SSCB'nin görece “uzlaşmacı” tavrı sayesinde, ölü sayısı Macaristan'a oranla daha az oldu.

Çekoslovakya müdahalesinin ardından ortaya atılan Brejnev Doktrini ile sosyalist ülkelerin tam bağımsız olmadığı “sınırlı egemenlik tezi” dahilinde vurgulandı. Brejnev Doktrini ile sosyalizmin sınırlarının olduğu ve bu sınırların aşılması durumunda meselenin sadece sınırı aşan ülkeyi değil, tüm sosyalist ülkeleri ilgilendirdiği açıkça dile getirildi. Böylece SSCB, pratikteki saldırganlığına teorik bir kılıf da bulmuş oldu.

SSCB'nin her iki müdahalesi de Türk basınında önemli yankı buldu. Macar İsyanı'nı daha çok milliyetçi bir hareket olarak gören Türk basını, “Macar soydaşlarımız”a destek verir nitelikte yayınlar yaptı. Basındaki birkaç istisna dışında tüm değerlendirmeler isyanın milliyetçi yönünü vurguladı. Oysa ülkede kendisine milliyetçi ve sosyalist diyenler, Sovyet baskısına karşı beraber mücadele veriyordu.

Dünya, Cumhuriyet, Zafer ve Ulus gazeteleri Macaristan konusuna önemli biçimde yer ayırdı ancak haberlerin manşetten duyurulması konusunda Dünya ilk sırada, Cumhuriyet ikinci, Zafer ve Ulus ise son sıradadır. DP'ye yakınlığıyla bilinen Zafer Gazetesi ve CHP'ye yakınlığıyla bilinen Ulus Gazetesi, iç politik meseleleri manşetten vermeyi daha uygun buldu. Macaristan İsyanı ile ilgili yapılan haberlerde de, ilginç bir şekilde, Zafer ve Ulus'un daha tutarlı bir yayın politikası izlediği

⁴⁵² Ernie Trory, **Macaristan 1919 ve 1956 Karşıdevrimin Anatomisi**, Yazılama, İstanbul, 2015.

⁴⁵³ Fejtö, **a.g.e.**

gözlemlendi. Dünya ve Cumhuriyet gazetelerinde gördüğümüz milliyetçi dil ve üslup, Zafer ve Ulus gazetelerinde yerini daha politik bir dile bırakmıştı.

Prag Baharı'nın değerlendirilmesinde ise farklı bir süreç yaşandı. Dünya Gazetesi, Çekoslovakya'da yaşananlar üzerinden, Türkiye'deki sol hareketleri mahkûm etmeye çalıştı. Dünya'nın provokatif yayın çizgisi düşünüldüğünde, Cumhuriyet ve Ulus'un duruşunun çok daha makul ve bilimsel olduğu söylenebilir. Sosyal bilimlerin ilgili dallarından araştırmacıların yazılarına yer vererek, SSCB müdahalesini bilimsel veriler ışığında kınayan Ulus ve Cumhuriyet, Dünya'ya nazaran çok daha doğru ve tarafsız yayınlar yaptı.

1968 yılında Adalet Partisi'ne yakınlığıyla göze çarpan Zafer Gazetesi ise Dünya kadar sert bir üslupla yayın yapmadı. İç politika meselelerinde sol/sosyalist akımlara lafını esirgemeyen Zafer, TİP ve FKF gibi örgütlere yüklenirken, bunu Çekoslovakya müdahalesi ve SSCB düşmanlığı üzerinden yürütmemeye özen gösterdi. Bu tavrı, hem Gazete'nin daha çok iç politikaya dönük yüzünün bir tezahürü, hem de SSCB ile AP Hükümeti arasında, Johnson Mektubu sonrasında kurulan, ticari ve siyasi ilişkilerin yansımaları olarak okumak mümkündür.

Her iki ülkedeki süreçleri de yakından takip eden Türk basınının genel çizgisinde büyük bir ajitasyon ve bilgi kirliliği vardı ancak yine de gazeteler insanların haber alması için önemli bir kaynaktı. Gazetelerin kullandığı kelimeler, seçilen başlıklar ve görseller kan ve ölüm doluydu. Sovyet müdahalesini böyle "cesurca" sunabilen gazetelerin, "hür dünya"nın eylemlerini bugün bile açıklayamamaları ya da üstünü örtmeleri hayli ilginç bir tartışma konusudur ancak bu tezin kapsamı dışındadır.

Çekoslovakya müdahalesi, Türkiye sosyalistleri arasında da farklı yorumlandı. SSCB etkisinde olan TKP/DP tarafından olumlu ve gerekli olarak görülen bu müdahaleye, TİP yöneticilerinden Sadun Aren'de üstü kapalı bir destek verdi. Müdahale döneminde SSCB'yi eleştiren TİP yöneticisi Behice Boran ise ilerleyen yıllarda özeleştiri vererek SSCB'nin müdahalesinin "gerekli" olduğunu belirtti. Dönemin TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ise, ilk günden son güne kadar Sovyet müdahalesinin karşısında durdu. Ulusal bağımsızlığı sosyalizmin ilk

koşulu olarak gören Aybar, SSCB'nin müdahalesini açık şekilde eleştirdi. Yaşar Kemal ve İlhan Selçuk gibi isimler de Aybar'la aynı çizgide yer aldı.

Dönemin önemli gençlik örgütlerinden FKF, müdahale sonrasında SSCB elçiliği önünde protesto gösterisi düzenledi. Türk Solu Dergisi de Aybar kadar net olmasa da Sovyet müdahalesini eleştirdi. Aydınlık hareketinin önemli isimlerinden Vahap Erdoğdu ise Çekoslovakya'da yaşananları revizyonist bir hareket olarak nitelendirse de, Sovyet müdahalesine karşı çıktı.

Görüldüğü gibi TKP/DP ve birkaç isim dışında Türkiye sosyalistleri de Çekoslovak halkının yanında yer aldı. Buna rağmen ana akım Türk basını, her fırsatta Türk sosyalistlerini “Sovyet Ajanı” olarak göstermeye devam etti.

Tarihin her döneminde birbirinden farklı coğrafyalarda, egemen yapılara ya da baskıcı rejimlere karşı ayaklanmalar yaşandı. Bu hareketlerin kimi başarılı, kimi başarısız oldu. Başarısızlıkların birçok nedeni olabilir ama insanların iradeleri ya da istekleri tek başına bir neden olamaz. Toplumlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar ama bunu yaparken içinde buldukları koşulları belirleme imkânına sahip değildirler. Macaristan ve Çekoslovakya'daki hareketler de bu genel kuralın dışında değildir. İki ülkenin halkları, SSCB egemenliğine ve etkisine karşı başkaldırmış ancak dönemin koşulları içerisinde başarısız olmuşlardır. Walter Benjamin'in ifadesiyle, “Tarihin Meleği” tüm yaşananlara üzüntüyle baksa da, esen rüzgârla beraber ilerlemeye mecburdur.

KAYNAKÇA

RESMÎ YAYINLAR

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

KİTAPLAR

Allison, Graham; Philip Zelikow; **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, Addison-Wesley Longman, New York, 1999.

Altuğ, Yılmaz; **Çekoslovakya Sorunu**, TTK Yayınları, 1994, Ankara.

Aren, Sadun; **Puslu Camın Arkasından**, İmge Yayınevi, Ankara, 2006.

Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1987.

Aydinoğlu, Ergun; **Türkiye Solu (1960-1980)**, Versus Kitap, İstanbul, 2007.

Barnet, Richard; **Intervention and Revolution**, The World Publishing Company, 1968.

Békés, Csaba; Byrne, Malcolm; Rainer, János; **The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents**, Central European University Press, Budapest, 2000.

Benjamin, Walter, **Pasajlar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

Best, Antony; Mailolo, Joseph ve diğerkleri; **Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl**, Yayınodası, İstanbul, 2008.

Brecht, Bertolt; **Me-ti Tarihte Diyalektik**, Günebakan Yayınları, İstanbul, 1977.

Carr, Edward Hallet; **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923 Cilt 3**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Claudin, Fernando; **Komintern'den Kominform'a Stalinizmin Doğuşu**, Cilt II, Belge Yayınları, İstanbul, 1990

Çekoslovak Bilimler Akademisi Tarih Kurumu, **Kara Kitap: Çekoslovakya 1968**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

David C. Engerman, "Ideology and the Origins of the Cold War, 1917-1962", Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (ed.), **The Cambridge History of the Cold War Vol 1: Origins**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Deutcher, Isaac; **Stalin Bir Devrimcinin Hayatı**, Cilt II, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1969.

_____; **Troçki Kovulan Sosyalist**, Cilt III, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1974.

_____; **Troçki Silahsız Sosyalist**, Cilt II, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1970.

Divine, Robert(ed.); **The Cuban Missile Crisis**, Markus Wiener Publishers, New York, 1988.

Edwards, A.J.C.; **Nuclear Weapons, the Balance of Terror, the Quest for Peace**, Macmillan, London, 1986.

Fejtö, François **1956 Macar İhtilali İlk Antitotaliter İhtilal**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2012.

- Furr, Grover; **Hruşov'un Yalanları SBKP(B) XX. Kongresinde Yapılan Suçlamalar Hakkında**, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.
- Grulio, Leo (ed.); **Current Soviet Policies II: A Documentary Record of the 20th Communist Party Congress and Its Aftermath**, Frederick Praeger, Newyork, 1957.
- Hobsbawm, Eric; **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Hogan, Michael (ed.); **The End of the Cold War Its Menaing and Implications**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Hosking, Geoffrey; **Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Irving, David; **Uprising! One Nation's Nightmare: Hungary 1956**, Focal Point, London, 2001.
- Jones, Robert; **The Soviet Concept of Limited Soverignty from Lenin to Gorbachev: Brezhnev Doctrine**, Macmillan, London, 1990.
- Keylor, William; **The Twentiet Century World: An International History**, Oxford University Press, New York, 1992.
- Kissenger, Henry; **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kruşçev, Nikita; **XX. Kongre Gizli Raporu Kişi Kültüne Karşı**, Pencere Yayınları, İstanbul, 1991.
- Küçük, Yalçın; **Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Lee, Stephen; **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

Leffler, Melvyn; Westad Odd Arne (ed.); **The Cambridge History of the Cold War Vol 1: Origins**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Lenin, Vladimir Ilyiç; **Emperyalist Ekonomizm Marksizmin Bir Karikatürü**, Sol Yayınları, Ankara, 1991.

_____ ; **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003.

_____ ; **Lenin'in Son Kavgası Konuşmalar ve Yazılar 1922-23**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.

_____ ; **Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi**, Eriş Yayınları, 2007.

_____ ; **Sosyalizm ve Savaş: Rus Sosyaldemokrat İşçi Partisi'nin Savaşa Karşı Tutumu**, Sol Yayınları, Ankara, 1980.

Lewin, Moshe; **Sovyet Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Lindley-French, Julian; **The North Atlantic Treaty Organization, The Enduring Alliance**, Routledge, New York, 2007.

Mastny, Vojtech; Byrne, Malcolm (ed.); **A Cardboard Castle? An Inside History of The Warsaw Pact, 1955-1991**, Central European University Press, New York, 2005.

McDermott, Rose; **Risk-taking in International Politics: Prospect Theory in American Foreign Policy**, The University of Michigan Press, 1998.

Mikes, George; **The Hungarian Revolution**, Andre Deutsch, London, 1957.

Mumcu, Uğur; **Bir Uzun Yürüyüş**, UM:AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, Ankara, 1996.

Murphy, Jack; **Stalin**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1996.

Natkiel, Richard; **Atlas Of World War II**, Barnes & Noble Books, China, 1985, s. 188.

Nogee, Joseph; Donaldson Robert (ed.); **Soviet Foreign Policy: Since World War II**, Pergaman Press, New York, 1985.

Oran, Baskın (ed.); **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Pelikan, Jiri; **Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.

Perinçek, Doğu; **Stalin'den Gorbaçov'a: Sosyalist Devrimi Sürdürmek ve Kapitalizme Geri Dönüş**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

Puddington, Arch; **Broadcasting of Freedom The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty**, University Press of Kentucky, Kentucky, 2003.

Rabinovic, Itamar; **Waging Peace: Israel and The Arabs, 1948-2003**, Princeton University Press, New Jersey, 2004.

Remington, Robin Alison (ed.); **Winter in Prague**, The MIT Press, London, 1969.

Roosevelt, Elliot; **İfşa Ediyorum**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1950.

Rosser, Richard; **An Introduction to Soviet Foreign Policy**, Prentice-Hall, London, 1969.

Sakwa, Richard; **Soviet Politics in Perspective**, Routledge, London, 1998.

Sander, Oral; **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

_____; **XX. XXI. Ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, Ankara SBF Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1967.

SBKP (B) Merkez Komitesi, **Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi**, Proleter Devrimci Aydınlik Yayınları, Ankara, 1970.

Schnabel, James; Watson, Robert; **The Joint Chiefs of Staff and National Policy Vol III 1950-1951 The Korean War Part One**, Office of Joint History, Washington, D.C, 1998.

Soysal, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, TTK Basımevi, Ankara, 2000.

Spanier, John; **American Foreign Policy since World War II**, Praeger Publishers, New York, 1973.

Stalin, Joseph; **Eserler Cilt 14**, İnter Yayınları, İstanbul, 1993.

_____ ; **Eserler Cilt: 16**, İnter Yayınları, İstanbul, 1994.

_____ ; **Eserler Cilt: 7**, İnter Yayınları, İstanbul, 1991.

_____ ; **Eserler Cilt: VI**, İnter Yayınları, İstanbul, Yıl Yok.

_____ ; **Works**, Volume 15, Red Star Press, London, 1978.

Steward, Richard (ed.); **American Military History Volume 2 The United States Arm in a Global Era, 1917-2008**, Center of Military History United States Army, Washington, D.C., 2010.

Tekeli, İlhan; İlkin, Selim; **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, Cilt 1, İletişim Yayınları, Ankara, 2013.

Tellal, Erel; **SSCB Türkiye İlişkileri 1953-1964**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.

Troçki, Lev; **Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal**, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000.

Trory, Ernie; **Macaristan 1919 ve 1956 Karşıdevrimin Anatomisi**, Yazılama, İstanbul, 2015.

Uçarol, Rifat; **Siyasi Tarih (1978-2001)**, Der Yayınları, İstanbul, 2008.

White, Mark; **The Cuban Missile Crisis**, Macmillan, Basingstoke, 1996.

Yıldırım, Ali; **FKF Dev-Genç Tarihi (1965-1971 Belgelerle Bir Dönemin Serüveni)**, Doruk Yayınları, Ankara, 2008.

Zarakolu, Ragıp (ed.); **Doğu Avrupa Dosyası**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Zeman, Zbynek Anthony Bohuslav; **Prague Spring**, Hill and Wang, New York, 1969.

Zinner, Paul; **National Communist and Popular Revolt in Eastern Europe**, Colombia University Press, New York, 1956.

MAKALELER

Abadan, Nermin “Çekoslovak Dramı”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1968.

Acun, Niyazi; “Deli Petro ve Stalin Hortladı”, **Zafer**, 2 Eylül 1968.

Alpkartal, Nureddin Fuat; “Harp İhtimallerine Karşı Sert Tedbir Lazımdır”, **Zafer**, 17 Kasım 1956.

Arap, Erdal; Bayün, Selcen; "Josip Broz Tito", **Hukuk Gündemi**, 2014/2.

Arıdurı, Asuman Bülend; “Siyasi Şekafet”, **Zafer**, 3 Eylül 1968.

Armaoğlu, Fahir; “Barış İçinde Birarada Yaşamının Sovyet Yorumu”, **AÜ SBF Dergisi**, XXVII/3, 1972.

Artam, Nurettin; “Zavallı Macarlar”, **Ulus**, 15 Kasım 1956.

Aruoba, Muazzez; “Türk Kadınları Çekoslovak Nadielerinin Yanındadır”, **Zafer**, 9 Eylül 1968.

Atay, Falih Rıfkı; “Son Perde”, **Dünya**, 5 Kasım 1956.

_____ ; “Şimdi”, **Dünya**, 8 Kasım 1956.

_____ ; “Rus Emperyalizminin Azılısı”, **Dünya**, 28 Eylül 1968.

_____ ; “Açık Havaya Doğru”, **Dünya**, 14 Eylül 1968.

_____ ; “Birkaç Avuç Komünist”, **Dünya**, 3 Ağustos 1968.

_____ ; “Emperyalist Rus Çarlığı”, **Dünya**, 1 Ağustos 1968.

_____ ; “Kızıl Rus Emperyalizmi”, **Dünya**, 23 Ağustos 1968.

_____ ; “Politika”, **Dünya**, 24 Ağustos 1968.

_____ ; “Rus Emperyalizmi Önünde”, **Dünya**, 21 Eylül 1968;

_____ ; “Zorla Güzellik Olmaz”, **Dünya**, 9 Eylül 1968.

Aybar, Mehmet Ali; “Bütün Bloklara Hayır”, **Ant**, 20 Ağustos 1968.

Aydınlı, Asuman Büleld; “Rus Vahşeti”, **Zafer**, 26 Ağustos 1968.

Barlas, İhsan; “Bağımsız Polonya”, **Dünya**, 23 Ekim 1956.

Barlas, Mehmet; “Çek Buhranı Yayılıyor”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1968.

_____ ; “Çek Faciası Gerçekleri Açığa Çıkardı”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1968.

_____ ; “Macaristan Davası”, **Dünya**, 30 Ekim 1956.

Bekcan, Umut; "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, No:4, 2013.

Bohça, Ahmet Şefik; “Kızıl İşgal”, **Zafer**, 28 Ağustos 1968.

_____ ; “NATO-Varşova”, **Zafer**, 5 Eylül 1968.

Boran, Behice; “Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık”, **Milliyet**, 27 Ağustos 1968.

Carr, Edward Hallet; "The Nazi-Soviet Pact", **Reading in Soviet Foreign Policy**, Heath and Company, Boston, 1961.

Coşar, Ömer Sami; "İsyân Eden Millet", **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1956.

_____ ; "Macar Faciası Karşısında", **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1956.

_____ ; "Rusya Ne Yapıyor ve Ne Yapacak", **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1956.

_____ ; "Sıra Macaristan'da", **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1956.

Çağlar, Behçet Kemal; "Emreler Ülkesinden İmreler Ülkesine", **Dünya**, 1 Kasım 1956.

Çambel, Leyla; "Katyn'den Sonra Peşte", **Ulus**, 15 Kasım 1956.

Deutsch, Harold; "Garip Bir Devre: 1939-1942 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri", **SBF Dergisi**, IX/2, 1954, s. 347.

Ecevit, Bülent; "Macar Halkı Kurtarılmalıdır", **Ulus**, 7 Kasım 1956.

Ekinci, Fikret; "Çekoslovak Olayları ve Alternatif Politika", **Ulus**, 30 Ağustos 1968.

Erdoğan, Vahap; "Çekoslovakya'da Sosyalizm ve Karşı Devrim", **Aydınlık**, Kasım 1968.

Ergüder, Özcan; "Çekoslovakya'nın Gücü", **Ulus**, 9 Ağustos 1968.

_____ ; "Otuz Yıl Önce Otuz Yıl Sonra", **Ulus**, 27 Ağustos 1968.

Erhan, Çağrı; "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

_____ ; Kore Savaşı Kutusu, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 547

Esmer, Ahmet Şükrü; “Çek Dramı”, **Ulus**, 9-19 Ağustos 1956.

_____ ; “Çekoslovak Olayları”, **Ulus**, 18 Eylül 1968.

_____ ; “Demirperde Gerisinde Kaynaşma”, **Ulus**, 22 Ekim 1956.

_____ ; “Komünist Dünyasında Çatlak”, **Ulus**, 12 Eylül 1968.

Faik, Bedii; “Patlayan Kızıl Balon”, **Dünya**, 23 Ağustos 1968.

_____ ; “Oyunları Bu!”, **Dünya**, 5 Ağustos 1968.

Felek, Burhan; “Rusların Bir Bakıma Hakkı Var”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1968.

Gaddis, John Lewis; "The Cold War, the Long Peace, and the Future", **The End of the Cold War Its Menaing and Implications**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Gelen, Arif; Osten, Mehmet; “İşgal Edenler, İşgal Altındakiler”, **Ulus**, 4-8 Eylül 1968.

Güngörmüş, Naciye; “Ölümünün 140. Yıldönümünde Sandor Petöfi” **DTCF Dergisi**, c.XXXIV., sayı: 1-2.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; “Bir Millet Can Çekişiyor”, **Ulus**, 18 Kasım 1956.

Karasapan, Celal Tefvik; “Acı Gerçekler Karşısında”, **Zafer**, 24 Ağustos 1968.

_____ ; “Bratislava Bildirisi Üzerine”, **Zafer**, 10 Ağustos 1968.

_____ ; “Çekoslovak Dayanışmasının Verdiği Büyük Ders”, **Zafer**, 16-20 Eylül 1968.

Kemal, Mehmed; “Ne Amerikan Ne Rus Çizmesi”, **Ant**, 20 Ağustos 1968.

Kemal, Yaşar; "Bağımsızlık ve Sosyalizm", **Ant**, 27 Ağustos 1968.

Korkmaz, Naci; "Sovyet İttifaki", **Zafer**, 27 Ağustos 1968.

Lansing, Robert; "Bolshevist Program of World Revolution", **Memorandum on Certain Aspect of the Bolshevist Movement in Russia**, Government Printing Office, Washington, 1919, s. 21.

McGurn, Barretth; "Macaristan Faciası", **Ulus**, 19 Kasım 1956.

_____ ; "Moskova Saat Ayarı", **Ulus**, 21 Kasım 1956.

_____ ; "Peşte Bombardımanı", **Ulus**, 20 Kasım 1956.

_____ ; "Sovyetlerin Yardımı", **Ulus**, 23 Kasım 1956.

_____ ; "Sökülemiyen Yıldız", **Ulus**, 26 Kasım 1956.

Meray, Seha; "Çek Ulusunun Acı Kaderi", **Cumhuriyet**, 2-7 Eylül 1968.

Nadi, Nadir; "Suç ve Ceza", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1968.

Önder, Necmettin "Şu Rezil İstila", **Zafer**, 24 Ağustos 1968.

Palmer, Tom; "Why Socialism Collapsed in Eastern Europe", **Cato Institute Policy Report**, September/October 1990.

Pazarıcı, Hüseyin; "COMECON (Hukuksal Yönü)", **SBF Dergisi**, 27/3, 1972.

Resis, Albert; "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944", **The American Historical Review**, Vol 83, No.2, Apr., 1978.

Ryan, Henry; "A New Look at Churchill's 'Iron Curtain' Speech", **The Historical Journal**, Vol. 22, No. 4 (Dec., 1979).

Satterthwaite, Joseph; "The Truman Doctrine: Turkey", **The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science**, 1972, Vol. 401.

Sedes, Selami İzzet; "Hürriyet Savaşı", **Ulus**, 9 Kasım 1956.

Selçuk, İlhan; "Bir Çek'le Konuştum", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1968.

_____ ; "Gerçek Dünya Tiyatrosu", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1968.

_____ ; "Lanet Kaba Kuvete", **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1968.

Sever, Ayşegül; "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 1, 1997.

Şehsuvaroğlu, Haluk; "1848 Macar İhtilali ve Türkler", **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1956.

T., A.; "Diktatorya ve Demokrasi", **Dünya**, 22 Ekim 1956.

T.,A.; "Sovyet Rusya Çıkmazda Yeni İnsan Üşüyor-Hiçbir Diktatör Aydınların Karşısında Tutunamaz", **Dünya**, 30 Ekim 1956.

Tekil, Füzulan; "Açık Tecavüz", **Zafer**, 23 Ağustos 1968.

_____ ; "Çek Serabi", **Zafer**, 3 Eylül 1968.

Tellal, Erel; "Sovyetlerle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 161.

_____ ; "Sovyet Dış Politikası ve Gromiko", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 62, Sayı 3.

_____ ; "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

_____ ; "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3.

Topalak, Mücahit; "Batılı Komünistler", **Zafer**, 12 Kasım 1956.

_____; “Birleşmiş Milletlere Müracaat”, **Zafer**, 28 Ekim 1956.

_____; “Deşmek Lazım”, **Zafer**, 30 Ekim 1956.

_____; “Macaristan İçin Tavassut Mu?” **Zafer**, 24 Kasım 1956.

_____; “Macaristan’daki Gelişme”, **Zafer**, 16 Ekim 1956.

_____; “Son Durum”, **Zafer**, 31 Ekim 1956.

_____; “Sulh İçinde Beraber”, **Zafer**, 9 Kasım 1956.

Usluata, Mazlum; “Savaşlar, Emperyalizm ve Milletlerarası İlişkiler”, **Dünya**, 18 Eylül 1968.

Uzman, Nasrullah; “İktidardan Muhalefete Fuad Köprülü’nün siyasi Mücadelesi (1956-1966)”, **Akademik Bakış**, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013.

Westad, Odd Arne; "The Cold War and the International History of the Twentieth Century", **The Cambridge History of the Cold War Vol 1: Origins**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

X, Mr.; "The Sources of Soviet Conduct", **Foreign Affairs**, Vol. 25, No. 4, 1947.

Yalçın, Hüseyin Cahit; “Kahraman Macar Kardeşler”, **Ulus**, 7 Kasım 1956.

Yıldız, Nuran; “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 1.

SÜRELİ YAYINLAR

Dergiler

Ant

Aydınlık

Türk Solu

Gazeteler

Cumhuriyet

Dünya

Hürriyet

Milliyet

Tan

The Sun

Ulus

Zafer

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Belge, Murat (ed.); **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

Belge, Murat (ed.); **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

Dağ, Ahmet Emin; **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://cato.org/publications/commentary/why-socialism-collapsed-eastern-europe> Erişim Tarihi:

10.12.2015

<http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/> Erişim Tarihi:

1.12.2014

<http://mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/25C4D164-E0D7-4ADA-BA68->

[A6E46C7A2D45/0/history_revolution_en.pdf](http://mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/25C4D164-E0D7-4ADA-BA68-A6E46C7A2D45/0/history_revolution_en.pdf)) Erişim Tarihi: 04.06.2015

<http://millercenter.org/president/speeches/speech-3360> Erişim Tarihi: 31.12.2014

http://nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr Erişim Tarihi:

5.12.2014

<http://yale.edu/lawweb/avalon/wwii/tehran.htm> Erişim Tarihi: 06.05.2016

<https://images.nationalarchives.gov.uk/assetbank->

[nationalarchives/action/viewFullSizedImage?id=30941&size=800](https://images.nationalarchives.gov.uk/assetbank-nationalarchives/action/viewFullSizedImage?id=30941&size=800) Erişim Tarihi:

10.03.2015

<https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=81> Erişim Tarihi: 15.03.2015

ÖZGEÇMİŞ

Mert Kip, 12 Temmuz 1988'de Kayseri'de doğdu. İlköğretimi İzmir'de, ortaöğretimi Kayseri'de tamamladı. 2011 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu. Halen, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

